

UNIVERZITA KARLOVA

Právnická fakulta

Mgr. Vít Mužík

**Vybrané otázky dědického práva dle zákona
č. 141/1950 Sb., občanský zákoník, ve srovnání
s recentní právní úpravou**

Rigorózní práce

Pověřený akademický pracovník:

doc. JUDr. Jiří Šouša, Ph.D.

Tematický okruh:

Právní dějiny

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu):

31. 5. 2024

Prohlašuji, že jsem předkládanou rigorózní práci vypracoval samostatně, že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 216 839 znaků včetně mezer.

Mgr. Vít Mužík

V Praze dne 31. 5. 2024

Poděkování

Děkuji panu doc. JUDr. Jiřímu Šoušovi, Ph.D. za vstřícnost, ochotu a cenné rady při zpracovávání této práce.

Obsah

Úvod.....	1
I. Právní principy dědického práva a jejich reflexe v OZ 1950.....	5
II. Smrt člověka, prohlášení za mrtvého a přechod práv a povinností podle československého občanského práva v 50. letech 20. století a dnes v České republice.....	9
2.1. Smrt člověka jako právní skutečnost.....	9
2.2. Potřeba smrti jako právní skutečnosti.....	12
2.3. Okamžik přechodu práv a povinností.....	14
2.4. Přecházející práva a povinnosti.....	18
III. Dědic a možnosti jeho ingerence v oblasti dědického práva dle OZ 1950 a dle OZ 2012.....	20
3.1. Dědic a transmise dědictví.....	20
3.2. Nepominutelný dědic.....	22
3.3. Dědická nezpůsobilost.....	24
3.3.1. <i>Dědická nehodnost</i>	25
3.3.2. <i>Vydědění</i>	28
3.3.3. <i>Zřeknutí se dědictví</i>	33
3.4. Odmítnutí dědictví.....	35
3.5. Vzdání se dědictví.....	37
IV. Analýza a srovnání dědických titulů, pořízení pro případ smrti a jejich obsahu podle právní úpravy v občanském právu v 50. letech 20. století v Československu a v současnosti v České republice.....	40
4.1. Obecně k povaze dědických titulů a jejich konkurenci.....	40
4.2. Dědění ze zákona a intestátní posloupnost.....	40
4.3. Pořízení pro případ smrti, jeho obsah a pořizovací způsobilost.....	44
4.3.1. <i>Dědická smlouva</i>	45
4.3.2. <i>Závěť</i>	51
4.3.3. <i>Dovětek</i>	56
4.4. Darování pro případ smrti.....	57
4.5. Problematika odkazu.....	59
4.6. Náhradnictví a svěřenské nástupnictví.....	63

4.7. Výklad pořízení pro případ smrti	67
Závěr.....	70
Seznam zkratek.....	74
Seznam použitých zdrojů	75
Abstrakt	82
Abstract	83

Úvod

„Peníze znemravňují, stanou-li se cílem života. Peníze, k nimž člověk přijde „šťastnou“ náhodou, jsou hrozným pokušením. Jaký div, že v dědicích, bojujících o svoje zájmy, často se uplatní nejtemnější stránky lidské bytosti?“¹

Přechod práv a povinností z osoby zůstavitele na osobu dědice představuje problematiku, o které lze s určitou mírou nadsázky konstatovat, že se vždy těšila a těší velké pozornosti a zájmu, a to jak z hlediska možné úpravy právně relevantních poměrů prizmatem zůstavitele, tak z hlediska očekávání možných dědiců. Ačkoliv není možné dědické právo pojímat jako typické právo všedního dne, kterému by byla vlastní jeho každodenní aplikace, jedná se o oblast právní regulace významně ovlivňující majetkové poměry adresátů právních norem.

Z hlediska definování dědického práva podává současný občanský zákoník, tedy zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník,² definici v ustanovení § 1475 odst. 1 OZ 2012, dle kterého „[dědické] právo je právo na pozůstalost nebo na poměrný podíl z ní.“ Oproti tomu se zákon č. 141/1950 Sb., občanský zákoník,³ obdobné definici vyhýbá.⁴ I když může vyvstat otázka, nakolik je nezbytné takto explicitně vyložit uvedené pojetí dědického práva z hlediska subjektivního práva v právní normě, lze uzavřít, že se jedná o definici poměrně výstižnou. Při absenci zákonné definice v OZ 1950 ji však podávala důvodová zpráva, dle které „[dědictvím] rozumí osnova soubor práv a závazků⁵ zůstavitelových, které jeho smrtí nezanikají.“⁶

¹ SVOBODA, Emil. *Dědické právo*. 3. vyd. Praha: Československý Kompas, 1946, s. 11.

² Dále jen jako „OZ 2012“.

³ Dále jen jako „OZ 1950“.

⁴ V rámci kodifikačních prací, konkrétně na 43. schůzi politické komise ze dne 24. 10. 1949, bylo na návrh Dr. Fischla přijato usnesení v tom smyslu, že předmět dědického práva nebude v zákoně výslovně upraven. Národní archiv, Ministerstvo spravedlnosti ČSR (nezpracováno). Zápis o 43. schůzi politické komise ze dne 24. 10. 1949, s. 2. Politická komise představovala kolektivní orgán při ministerstvu spravedlnosti, který sehrál podstatnou úlohu při přípravě znění OZ 1950. Ustavena byla na základě pokynu náměstka ministra spravedlnosti Alfreda Dresslera, který jí následně předsedal. Ustavující schůze politické komise se uskutečnila 20. 9. 1948. BLÁHOVÁ, Ivana, BLAŽEK, Lukáš, KUKLÍK, Jan, ŠOUŠA, Jiří a kol. *Právníká dvouletka. Rekodifikace právního řádu, justice a správy v 50. letech 20. století*. Praha: Auditorium, 2014, s. 19, 23. K Alfredu Dresslerovi Knapp uvádí, že „[...] se [o něm] vědělo, že ve válce pracoval [...] v advokátní kanceláři brněnského nacistického zviřete. Vědělo se taky, že tam pracoval z pokynu ilegální organizace strany. [...] Když se pak stal ministrem Štefan Rais a Dressler se něčím znelíbil, byla najednou odhalena jeho „kolaborantská minulost“, o které každý, včetně Raise, dávno věděl, včetně toho, že ta minulost vůbec nebyla kolaborantská, ale veskrze počestná, a Dressler byl vyhozen ze strany i z ministerstva a div nebyl zavražďen. [...] Byl to vynikající náměstek ministra a čestný člověk.“

⁵ Termín *závazek* je nutno vnímat tehdejšími pojetím *promiscue* k pojmu právní povinnosti. Nelze tedy na uvedený termín nazírat recentním pohledem, dle kterého by se jednalo o obligaci, tedy právní pouto mezi dlužníkem a věřitelem, viz § 1724 odst. 1 OZ 2012 („Smlouvou projevují strany vůli zřídit mezi sebou závazek a řídit se obsahem smlouvy“).

⁶ PARMA, Miloš (odp. red.). *Občanský zákoník*. 2. oprav. a dopl. vyd. Praha: Orbis, 1951 (dále jen jako „OZ 1950“), s. 295.

Pro úplnost je třeba uvést, že jsem se tématu souvisejícímu s OZ 1950 již věnoval, a to ve své diplomové práci⁷, přičemž v současném pojednání již neotevírám oblasti mnou dříve zpracované a týkající se zejm. geneze a východisek OZ 1950, ale na zmíněnou práci navazují věnováním se tématu, které jsem ve své diplomové práci nezpracovával. S ohledem na uvedené je tak v rámci této práce bez dalšího přikročeno k posouzení a komparaci vybraných právních institutů, aniž by byl kladen takový důraz na tradiční úvod do problematiky, jak je u prací tohoto typu běžné.

Práce si rovněž neklade za cíl pojmout veškeré oblasti a nuance pojící se se srovnáním úpravy dědického práva u obou kodexů, neboť se jedná o oblast nesmírně širokou, přičemž o jednotlivých právních institutech by bylo možné prostřednictvím obdobné práce pojednat zcela samostatně. Předmětná práce tedy nabízí pouze dílčí srovnání, které však dle mého názoru může věrně popsat povahu právních úprav a umožnit tak i určité obecné závěry, pokud jde o komparaci OZ 1950 a OZ 2012 v oblasti dědického práva. Úvodem je nutné také upozornit, že práce cílí pouze k hmotněprávnímu posouzení.

Ve vztahu k otázce aktuálnosti zkoumané problematiky je vhodné poukázat na to, že dědické právo dle OZ 1950 nepředstavuje zcela mrtvou literu zákona, neboť i dnes může být skutkový stav věci subsumován pod OZ 1950, a to na základě přechodného ustanovení § 3069 OZ 2012, dle kterého se „[při] dědění [...] použije právo platné v den smrti zůstavitele.“⁸

Vzhledem ke skutečnosti, že imanentním předpokladem dědění je smrt zůstavitele, je v práci stručně pojednáno rovněž o některých otázkách, které lze ze systematického hlediska v souladu s občanskoprávní naukou zařadit do tzv. obecné části občanského práva, každopádně tyto otázky jsou s dědickým právem natolik spjaty, že je nelze bez dalšího pominout.

Ke vztahu předmětných právních úprav, k jehož posouzení tato práce též směřuje, lze již úvodem zmínit, že důvodová zpráva k OZ 2012 spojuje s právní úpravou dědického práva 50. a 60. let 20. století projev „[...] někdejší *simplifikační tendence totalitního zákonodárství*.“⁹ Také uvedení návrhu OZ 1950 projevem ministra spravedlnosti Dr. Štefana Raise v Národním shromáždění nevyznělo nikterak lichotivě k právní úpravě předcházející OZ 1950, tedy

⁷ MUŽÍK, Vít. *Kupní smlouva a vybrané související otázky závazkového práva smluvního dle zákona č. 141/1950 Sb., občanský zákoník, ve srovnání s recentní právní úpravou*. Diplomová práce. Jiří ŠOUŠA (vedoucí práce). Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2022.

⁸ Pro účely tzv. dodatečného projednání dědictví se tak užije jak hmotného, tak procesního práva v době smrti zůstavitele. Pokud zůstavitel zemřel v období od 1. 1. 1951 do 31. 3. 1964, bude aplikován OZ 1950 a zákon č. 142/1950 Sb., o řízení ve věcech občanskoprávních. ŠEŠINA, Martin, MUŽIKÁŘ, Ladislav, DOBIÁŠ, Petr. *Dědické právo. Kompletní pohled na dědění z hlediska hmotněprávního, procesního a mezinárodního. Praktická příručka*. 2. aktualiz. vyd. Praha: Leges, 2022, s. 717.

⁹ Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, konsolidovaná verze [online]. Dostupné z: <<http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>> (dále jen jako „DZ 2012“), s. 357.

především k Všeobecnému zákoníku občanskému uvozenému císařským patentem č. 946/1811 Sb. zák. soud.^{10,11} K samotné povaze dědického práva pak bylo v rámci kodifikačních prací na OZ 1950 ze strany politické komise rovněž deklarováno, „[...] že dědické právo nemá být žádným dalším znárodňovacím dekretem, přesto však dědické právo musí být nástrojem zatlačování kapitalistických prvků z naší společnosti a musí sledovat jasně třídní hledisko.“¹² Je tak zřejmé, že je zákonodárcům vlastní zdůvodňovat význam nové právní úpravy i s patřičným důrazem na její celospolečenský význam a důsledky.

V návaznosti na zmíněné skutečnosti se ovšem domnívám, že by obecně mělo patřit k dobrým způsobům zákonodárce zcela neodsuzovat kodifikační snahy svých předchůdců. Zvláště to dle mého názoru platí v těch případech, kdy je odsuzovaná právní úprava zároveň dílem přejímána.¹³ Cílem této práce je tak porovnat vybrané právní instituty dědického práva u obou zkoumaných kodexů a v té souvislosti posoudit jak jejich koncepční podobnost, tak vzájemné odlišnosti, neboť takové srovnání může nabídnout zajímavou perspektivu i pro případné úvahy *de lege ferenda* v řešené právní oblasti.

Z hlediska užití metodologie práce vychází zejm. z metod historické, komparativní, analytické a deskriptivní, přičemž jejím podkladem jsou rovněž závěry plynoucí ze studia archivních materiálů týkajících se tzv. právníké dvouletky.¹⁴ Zkoumání je dále opřeno o obecné metodologické direktivy interpretace práva a o právní nauku. Ačkoliv pro oblast jurisprudence mnohdy nejsou vlastní jednoznačné závěry ve smyslu konstatování *quod erat demonstrandum*, jak je blízké pojetí zejm. přírodovědných oborů, je nutno seznat, že i při studiu práva, které není možné uspokojivě definovat a jehož kontury nelze jednoznačně vymežit,¹⁵ lze

¹⁰ Dále jen jako „ABGB“.

¹¹ DZ 1950, s. 9–19.

¹² Národní archiv, Ministerstvo spravedlnosti ČSR (nezpracováno). Zápis ze schůze politické komise ze dne 10. 1. 1949, s. 2.

¹³ „Dopouštěl jsem se v komisi zprvu téže chyby, které se pak za dvanáct let dopouštěli kodifikátoři dalšího občanského zákoníku – chtěl jsem všechno reformovat, všechno změnit, a to třeba i za cenu toho, že moudré nahradím nemoudrým. Rozdíl byl ovšem v tom, že kodifikátoři z let 1960 až 1964 ve svém bludu setrvali, kdežto já jsem z něho byl vyveden.“ KNAPP, Viktor. *Proměny času*, s. 121. Jedná se o Knappovo retrospektivní vyjádření k jeho vlastní činnosti při kodifikaci OZ 1950.

¹⁴ Národní archiv, Ministerstvo spravedlnosti ČSR (nezpracováno). Předmětné archiválie byly již dříve středem odborného zájmu, viz např. kapitola *Právní úprava dědického práva* sepsaná Petrou Jestřibkovou v publikaci BLÁHOVÁ, Ivana, BLÁŽEK, Lukáš, KUKLÍK, Jan, ŠOUŠA, Jiří a kol. *Právníká dvouletka*, s. 89–109. V rámci zmíněného nezpracovaného fondu jsem dané archiválie studoval také pro účely své diplomové práce MUŽÍK, Vít. *Kupní smlouva a vybrané související otázky závazkového práva smluvního dle zákona č. 141/1950 Sb., občanský zákoník, ve srovnání s recentní právní úpravou*.

¹⁵ „Nebude přehnané tvrdit, že o tom, co je právo, nebyla v právním a jiném myšlení nikdy shoda. Platilo to v minulosti a jinak tomu není dnes. Na druhou stranu i přes tuto neshodu o pojmu práva můžeme diagnostikovat určitá vládnoucí paradigmaty ve snaze nalézt odpověď na tuto klíčovou otázku.“ MARŠÁLEK, Pavel. *Příběh moderního práva*. Praha: Auditorium, 2018, s. 14.

i tak dospět k určitým hodnotícím východiskům a doporučením, o což se v této práci rovněž pokouším.

Vzhledem ke skutečnosti, že výklad právních norem je determinován jak s ohledem na změny samotného objektivního práva, tak s poukazem na obecné právní povědomí a proměny reflexe práva ze strany adresátů právních norem v čase, je třeba zkoumané kodexy z hlediska jejich znění jednoznačně časově zařadit. Předmětem této práce je tak komparace vybraných právních institutů dědického práva dle znění OZ 1950¹⁶ s účinností od 1. 1. 1951¹⁷ do 31. 3. 1964¹⁸ a dle znění OZ 2012 s účinností k datu vypracování této práce. S ohledem na určitou terminologickou rozdílnost mezi OZ 1950 a OZ 2012 a ve snaze o zachování jednotného názvosloví s výjimkou přímých citací je v této práci užíváno současné právní terminologie.

Dědickému právu v OZ 1950 je i dnes jak odbornou veřejností, tak i ze strany autorů kvalifikačních prací věnována pozornost,¹⁹ ačkoliv se odborný zájem soustřeďuje zejm. na OZ 1950 jako takový, příp. na problematiku samotné právnické dvouletky.²⁰

Předkládaná práce je členěna do čtyř částí, kdy první se věnuje problematice právních principů, druhá se zabývá zejm. smrtí člověka a s ní spojeným přechodem práv a povinností z osoby zůstavitele na dědice, třetí pojednává o dědici a možnostech jeho ingerence v oblasti dědického práva a čtvrtá předkládá analýzu a srovnání dědických titulů a pořízení pro případ smrti, jakož i dalších právních institutů. Závěrečná kapitola pak nabízí shrnutí provedené analýzy a komparace.

Závěrem úvodní kapitoly si dovoluji parafrázovat slova Viktora Knappa. „*Úvodem chci říci, že vlastně nemám, co [více] bych úvodem řekl.*“²¹

¹⁶ Pro úplnost je třeba konstatovat, že tehdejší dědické právo nebylo upraveno toliko v OZ 1950, ale také např. v zákoně č. 139/1947 Sb., o rozdělení pozůstalostí se zemědělskými podniky a o zamezení drobení zemědělské půdy, který byl v účinnosti až do 1. 4. 1964. Tato práce ovšem cílí toliko k porovnání vybraných právních institutů dědického práva v předmětných občanských zákonících.

¹⁷ OZ 1950 nabyl platnosti 23. 11. 1950. Vzhledem k rozsáhlé materii, kterou upravoval, se tak jednalo o právní předpis s velmi krátkou legisvakancí lhůtou.

¹⁸ Některá ustanovení, byť torzovitá, byla v účinnosti až do 31. 12. 1991, konkrétně se jednalo o ustanovení § 22 (ochrana jména) a § 352 (povinnost k náhradě škody při nekalé soutěži v hospodářském styku).

¹⁹ Uvést lze např. publikace BLÁHOVÁ, Ivana, BLAŽEK, Lukáš, KUKLÍK, Jan, ŠOUŠA, Jiří a kol. *Právnická dvouletka*, s. 89–109, ŠEŠINA, Martin, BÍLEK, Petr. *Dědické právo v předpisech dlouhého století (1918–2022). Příručka pro dodatečné projednání dědictví*. 1. vyd. Praha: Leges, 2023, z kvalifikačních prací např. KRTIČKA, Antonín. *Dědické právo v občanském zákoníku z roku 1950*. Diplomová práce. Pavel SALÁK (vedoucí práce). Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2016.

²⁰ Např. FRANTALOVÁ, Anna. *Právnická dvouletka a činnost politické komise v letech 1948–1950*. Dizertační práce. Jan KUKLÍK (vedoucí práce). Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2019, HORÁK, Ondřej, RAZIM, Jakub. *Dějiny kodifikace soukromého práva v českých zemích*. 1. vyd. Praha: Leges, 2020, s. 95–100.

²¹ KNAPP, Viktor. *Proměny času*, s. 9.

I. Právní principy dědického práva a jejich reflexe v OZ 1950

V pojednání o zkoumané problematice vybraných otázek dědického práva se předně nabízí věnovat se oblasti právních principů, *promiscue* právních zásad,²² které provází právní úpravu dědického práva. Takové principy vymezil již Emanuel Tilsch ve svém *Dědickém právu rakouském se stanoviska srovnávací vědy právní*, přičemž lze konstatovat, že pro jím formulované principy dědického práva lze nalézt oporu jak v současné právní regulaci²³, tak také v právní úpravě dědického práva dle OZ 1950, ačkoliv tehdejší odborná veřejnost alespoň prostřednictvím odborné literatury nekladla na principy dědického práva zvláštní důraz. Lze tak seznat určitou obecnou platnost Tilschem vymezených právních principů, o kterých lze bez nadsázky uvést, že jsou dědickému právu v průběhu jeho historického vývoje ve 20. a 21. století imanentní. V návaznosti na tu kterou právní regulaci je pak možné posuzovat, do jaké míry byly tyto principy z hlediska zákonné úpravy v právní normě promítnuty.

Tilsch řadil mezi principy dědického práva principy (i.) zachování hodnot, (ii.) autonomie vůle zůstavitele²⁴, (iii.) nabytí dědictví jednotlivcem, (iv.) rovnosti, (v.) univerzální sukcese, (vi.) „[...] volnosti dědicovy u přijetí dědictví [...]“²⁵ a (vii.) úřední ingerence.²⁶ Za pozornost stojí také skutečnost, že Tilsch sám při popisu jednotlivých principů poukazoval na možné koncepce dědického práva a podroboval je rovněž kritické úvaze.²⁷

Jak bývá právním zásadám vlastní, tyto i přes svou obecně regulativní povahu nemusí platit zcela absolutně. Mnohdy není výjimkou, aby byly vzájemně protichůdné.²⁸ Rovněž výše uvedené právní zásady nelze vykládat v tom smyslu, že nepřipouštějí žádnou výjimku. V obou zákonících by tak bylo možné nalézt právní instituty, které představují výjimky z obecného

²² Ty lze pojímat jako vůdčí, obecné ideje regulativní povahy. GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 6. aktualiz. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013, s. 33–34. Ačkoliv je mnohdy patrna určitá snaha o odlišování termínů *právní zásada* a *právní princip* zejm., pokud jde o hledisko jejich obecnosti, pro účely této práce jsou uvedené termíny pojímány *promiscue*.

²³ Viz např. kapitola *Zásady dědického práva* v publikaci DVOŘÁK, Jan, ŠVESTKA, Jiří, ZUKLÍNOVÁ, Michaela a kol. *Občanské právo hmotné. Svazek 4. Díl čtvrtý: Dědické právo*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2019, s. 23–25, v rámci které autoři jednoznačně vycházejí z Tilschova pojetí.

²⁴ „Princip volnosti zůstavitelovy ve volbě dědice.“ TILSCH, Emanuel. *Dědické právo rakouské se stanoviska srovnávací vědy právní. Část I*. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 17.

²⁵ TILSCH, Emanuel. *Dědické právo rakouské se stanoviska srovnávací vědy právní*, s. 33. Dle recentního pojetí vymezován jako *zásada svobodného nabytí dědictví*, viz DVOŘÁK, Jan, ŠVESTKA, Jiří, ZUKLÍNOVÁ, Michaela a kol. *Občanské právo hmotné* [Díl čtvrtý], s. 25. V současnosti nelze jako příležitost seznat původní Tilschovo označení dané právní zásady, a to pro absenci ležící pozůstalosti (*hereditas iacens*) v dnešním právu. K problematice ležící pozůstalosti viz kapitola č. 2.3. *Okamžik přechodu práv a povinností*.

²⁶ TILSCH, Emanuel. *Dědické právo rakouské se stanoviska srovnávací vědy právní*, s. 9–38.

²⁷ Např. u principu zachování hodnot rozebíral i koncepce kritizující individualistické pojetí dědického práva. Zabýval se také otázkou možného omezení dědického práva v subjektivním smyslu, kdy zmínil i myšlenku případného zúžení počtu osob, které zákon jako dědice povolává v rámci intestátní posloupnosti. TILSCH, Emanuel. *Dědické právo rakouské se stanoviska srovnávací vědy právní*, s. 16.

²⁸ GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*, s. 35.

uplatňování daných právních zásad, příkladmo se tak bude jednat o právní institut nepominutelného dědice, který koliduje s principem autonomie zůstavitelovy vůle, o právní institut odkazu jako možného projevu singulární sukcese, o práva a povinnosti, které nepřecházejí smrtí zůstavitele na dědice dle dědické posloupnosti, ale buď jeho smrtí zanikají, či se na ně vztahuje jiná právní úprava, a představují tak výjimku z principu zachování hodnot apod.

Zvláštní pozornost je nutné zaměřit zejm. na problematiku singulární a univerzální sukcese, neboť jejich promítnutí v příslušných dobových právních úpravách nabízí zajímavé srovnání. V obecné rovině lze sukcesí rozumět právní nástupnictví, tedy „[...] *nastoupení v právní postavení předchůdcovo* [...]“²⁹. Oddělovacím prvkem singulární a univerzální sukcese by pak měla být okolnost, zda právní nástupce nastupuje do všech práv a povinností předchůdce, resp. do takových práv a povinností, u kterých je to možné, či nastupuje toliko do určitých práv a povinností svého předchůdce.³⁰ Tilsch k tomu doplňuje, že „[principem] *univerzální sukcese není vyloučeno, aby bylo více dědiců, ale je-li jich více, přináší princip ten s sebou, že dělení děje se dle částí ideálních, dle kvot a nikoli dle fyzických skupin; každý dědic nastupuje in universum jus defuncti pro quota parte.*“³¹

Ustanovení § 511 OZ 1950 umožňovalo, aby dědic krom celé pozůstalosti³² či podílu na ní nabyt i jednotlivé věci či práva.³³ V tomto ohledu se tak uvedené ustanovení může jevit jako příklad určitého prolomení principu univerzální sukcese. Ustanovení § 514 odst. 1 OZ 1950 ovšem dědici zakládalo povinnost k úhradě pasiv pozůstalosti v poměru k tomu, co z pozůstalosti získal.³⁴ Vyvstává tak otázka, zda dědicem nabytá jednotlivá věc, s jejíž nabytím byl ovšem spojen určitý podíl na pasivech pozůstalosti, byla skutečně projevem principu singulární sukcese, jak bylo tehdejší právní naukou jednoznačně seznáno.³⁵

²⁹ MADAR, Zdeněk a kol. *Slovník českého práva. I. díl. 2. rozš. a podstatně přeprac. vyd.* Praha: Linde Praha, 1999, s. 722.

³⁰ Tamtéž, s. 722–723. „*Dědické právo je založeno na principu univerzální sukcese, což znamená, že dědic vstupuje do všech práv a povinností svého předchůdce (zůstavitele). Dědic je univerzálním právním nástupcem zůstavitele, je jakýmsi alter ego zůstavitele, a přechází na něj celé zůstavitelovo jmění, jak aktiva, tak i pasiva, samozřejmě s výjimkou toho, co bylo vázáno pouze na osobu zůstavitele a co zaniká jeho smrtí.*“ SVOBODA, Jirí, KLÍČKA, Ondřej. *Dědické právo v praxi.* 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 131.

³¹ TILSCH, Emanuel. *Dědické právo rakouské se stanoviska srovnávací vědy právní,* s. 31.

³² OZ 1950 termín *pozůstalosti* neužíval s výjimkou § 565 odst. 2 OZ 1950, kdy odkazoval na název jiného právního předpisu.

³³ Současná právní úprava explicitně nevymezuje možnou podobu dědictví jako dědictví jednotlivé věci. Viz § 1475 odst. 1 OZ 2012, dle kterého „[dědické] *právo je právo na pozůstalost nebo na poměrný podíl z ní.*“

³⁴ Ve smyslu ustanovení § 514 odst. 1 OZ 1950 byl dědic povinen k úhradě nákladů spojených s přiměřeným pohřbem zůstavitele a dále k plněním, která smrtí zůstavitele nezanikla a jeho smrtí zároveň na dědice přešla. K uvedenému byl dědic povinen nejméně toliko do hodnoty získaného dědictví.

³⁵ Viz KNAPP, Viktor a kol. *Učebnice občanského a rodinného práva. Svazek III. Dědické právo – Rodinné právo.* 1. vyd. Praha: Orbis, 1954, s. 13. BLAŽKE, Jaromír. Odkaz v novém právu dědickém. *Právník. Časopis pro právní teorii a právní praxi.* Praha: Právnícký ústav Ministerstva spravedlnosti, 1951, roč. 90, s. 236.

Domnívám se, že předmětné posouzení v tomto ohledu může být komplikovanější, neboť *via facti* dědění jedné věci či práva, avšak nutně spojené s dílem na pasivech pozůstalosti, která však již nejsou určitá, se jeví jako specifická kombinace obou právních zásad,³⁶ kdy samotné dědění věci či práva je projevem singulární sukcese, zatímco obecně určený podíl na pasivech pozůstalosti je již projevem univerzální sukcese.

I přes výše uvedené konstatování je však nutno zmínit, že v obecné rovině princip singulární sukcese sehrával v případě OZ 1950 velký význam, a je tedy otázka, zda jej při zkoumání OZ 1950 není vhodné řadit k tradičním principům dědického práva spojených s touto právní úpravou.

I po takovém doplnění Tilschova výčtu právních zásad dědického práva se domnívám, že se stále nemůže jednat o výčet zcela vyčerpávající zvláště ve vztahu k OZ 1950, který kladl větší důraz na oblast nepominutelných dědiců v návaznosti na deklarovanou snahu o upevňování rodinných svazků, v důsledku čehož došlo i k významné limitaci zásady autonomie vůle zůstavitele.³⁷ Vyvstává tak otázka, zda do výčtu právních zásad pro účely pojetí dědického práva upraveného v OZ 1950 neřadit rovněž princip posilování rodinných vazeb.

V souvislosti s problematikou přechodu práv a povinností zůstavitele na osobu dědice lze vymezit i další právní principy, které ovšem nebývají řazeny k tradičním zásadám dědického práva, přestože jsou odbornou veřejností běžně užívány k jeho charakteristice. Předně se jedná o princip delační.³⁸ „*U nás [...] platí princip delační, a proto každý z potenciálních dědiců, který nechce dědit, musí výslovně prohlásit, že dědictví odmítá – je tedy nucen aktivně projevit svou vůli [...].*“³⁹ Delační princip tak odráží situaci, kdy je dědictví nabýváno dědicem *ipso iure*, tedy za absence jakéhokoliv nutného projevu vůle dědice.⁴⁰ V minulosti, kdy byl užíván i pro popis ležící pozůstalosti, se jím ovšem popisovala ta část přechodu pozůstalosti, kdy se

³⁶ Zásada singulární sukcese, byť lze její projev např. v podobě právního institutu odkazu seznat u mnohých právních úprav, nebývá pro svou výjimečnou povahu řazena k tradičním zásadám dědického práva.

³⁷ „[...] [Osnova] dbá toho, aby zůstavitel nemohl svou individuální vůli zmařit základní zásady dědění ze zákona, vyjadřující vůli celku a záležející v tom, že dědické právo ve své nové funkci slouží především k posílení svazků rodinných.“ DZ 1950, s. 305. Také KNAPP, Viktor a kol. *Učebnice občanského a rodinného práva* [Svazek III.], s. 18. K uvedenému se negativně vymezuje Bednář, který zpochybňuje deklarovaný zájem tehdejšího zákonodárce o upevňování rodinných vztahů, když ve výčtu nepominutelných dědiců tento opomíjí manžela zůstavitele, ačkoliv dle vysvětlení DZ 1950 se na jeho ochranu vztahovala nová úprava rodinného práva. BEDNÁŘ, Václav. *Nepominutelný dědic*. In: HAVEL, Bohumil, PIHERA, Vlastimil (eds.). *Soukromé právo na cestě. Eseje a jiné texty k jubileu Karla Eliáše*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 19. I když lze tomuto závěru dílem přisvědčit, domnívám se, že tento sám o sobě nepostačuje ke zpochybnění účelu dědického práva v podobě upevňování rodinných svazků v tehdejší OZ 1950.

³⁸ Viz např. TALANDA, Adam. *Problematika reprezentace v dědickém právu*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2021, s. 16.

³⁹ ELISCHER, David, DRACHOVSKÝ, Ondřej. Několik zastavení nad renunciační smlouvou. *Právník. Teoretický časopis pro otázky státu a práva*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, roč. 160, č. 6/2021, s. 429.

⁴⁰ TILSCH, Emanuel. *Dědické právo rakouské se stanoviska srovnávací vědy právní*, s. 33–34.

pozůstalost před samotným přijetím nabízela, deferovala.⁴¹ V tomto ohledu tak mohou vyvstat i určitá nedorozumění a zdánlivě protichůdné závěry, viz např. formulace v DZ 2012. „[...] [Naše] *dědické právo není vybudováno na delační (odevzdací) zásadě* [...]“⁴² Projevem adičního principu pak je, že dědic má „[...] *na vůli, chce-li dědictví přijmout čili nic, chce-li se nebo nechce-li se uvázat v dědictví.*“⁴³

Ani příp. rozšířením tradičních principů dědického práva o problematiku adice a delace nelze hypotetický výčet širší množiny principu dědického práva uzavřít. Talanda pak mezi tzv. dílčí principy dědického práva dále řadí „[...] [princip] *prospěchu nenarozeného dítěte* [...], [princip] *písemné formy pořízení pro případ smrti* [...], [princip] *ochrany věřitelů* [...] [a princip] *reprezentace.*“⁴⁴

Jak je patrné i z této kapitoly, problematika právních zásad je v obecné rovině vždy alespoň dílem komplikovaná z hlediska definičního vymezení. Výše zmíněné právní principy se navíc vyznačují odlišnou mírou obecnosti a stěžejním kritériem proto zůstává, jak jsou právní naukou koncipovány, definovány a pojímány. V tomto ohledu tak lze spoléhat na určitou míru nesmrtnosti Tilschova výčtu, ačkoliv tento není zcela vyčerpávající, jak bylo nastíněno. Pro úplnost se nabízí doplnit, že na oblast dědického práva je pamatováno i z hlediska obecných zásad občanského práva, kdy svoboda testovací je jedním z projevů zcela stěžejní zásady autonomie vůle osoby.

⁴¹ „Povolání k dědictví, nabyví právní účinnosti, nečiní zpravidla samo sebou povolání již dědicem, nýbrž jím dědictví povolanému pouze se nabízí, jemu dědictví napadá (*hereditas defertur*), t. j. on obdrží právní možnost státi se dědicem podle své vůle. [...] Hledíce k tomu nazýváme testament a zákon, jimiž se určuje dědic, důvody delačními. Nabytí dědictví samo uskutečňuje se zpravidla teprve prohlášením vůle povolaného, že chce býti dědicem.“ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. Bratislava: Právnická fakulta University Komenského, 1927, s. 517.

⁴² DZ 2012, s. 388.

⁴³ TUREČEK, Josef a kol. *Světové dějiny státu a práva ve starověku*. Praha: Orbis, 1963, s. 364.

⁴⁴ TALANDA, Adam. *Problematika reprezentace v dědickém právu*, s. 17.

II. Smrt člověka, prohlášení za mrtvého a přechod práv a povinností podle československého občanského práva v 50. letech 20. století a dnes v České republice

2.1. Smrt člověka jako právní skutečnost

„Jednou je to tělo, které starobě podlehne první; někdy je to i duše; a takových jsem viděl dost, jimž dřív než žaludek a nohy zestárl mozek; a tím záluďnější je tato neduživost, že ji postižený příliš nevnímá a že se zjevuje poznenáhlu. V tomto ohledu [...] žaluji na zákony ne proto, že nás ponechávají v činnosti do věku příliš pozdního, ale proto, že nás k ní povolávají příliš pozdě.“⁴⁵

Termín smrti nelze uspokojivě definovat a pojmut, přičemž toto „[...] *odpočinití od smyslových rozporů, od záchvěvů chřtíků, od trmácení rozumu a od sloužení tělu*“⁴⁶ prizmatem Marka Aurelia je pro účely práva třeba vnímat o poznání jednodušeji a omezit smrt toliko na právní skutečnost,⁴⁷ o které lze prohlásit, že u každého člověka nastane, ačkoliv zpravidla není známo kdy (*dies certus an, incertus quando*). K tomu je nutno dodat, že i přes to, že se nastání smrti u každého člověka jeví jako nezvratná danost, pohledem Voltaira by šlo o problematiku pouhé pravděpodobnosti. *„Žádná jistota, jež nesestává z matematických demonstrací, není víc než nejvyšší pravděpodobnost; žádné jiné historické jistoty není.“⁴⁸* I přes možné obecně či právně filozofické přístupy k otázce, zda je nesporně jisté, že smrt nastane, a zda tak její předpoklad není pouhým projevem intelektuálního sebevědomí, nezbyde než si pro účely právního posouzení vystačit se smrtí toliko jako s danou jistotou.⁴⁹

Právní skutečností je třeba rozumět takovou okolnost, která směřuje ke vzniku, změně či zániku subjektivních práv a povinností, resp. objektivní právo s takovou okolností spojuje vznik, změnu či zánik subjektivních práv a povinností.⁵⁰ Z hlediska tradičního pojetí pak lze

⁴⁵ MONTAIGNE, Michel de. *Eseje*. [Řevnice]: Arbor vitae, 2008, s. 241.

⁴⁶ MARCUS AURELIUS, Antoninus. *Hovory k sobě*. 8. vyd. Praha: Arista, 2011, s. 80.

⁴⁷ Současný zákonodárce je v tomto ohledu odvážný, když definici smrti v zákonné úpravě vymezuje. Dle ustanovení § 2 písm. e) zákona č. 285/2002 Sb., o darování, odběrech a transplantacích tkání a orgánů a o změně některých zákonů se „[pro] účely tohoto zákona [...] [smrtí] rozumí [...] nevratná ztráta funkce celého mozku, včetně mozkového kmene, nebo nevratná zástava krevního oběhu.“ Tato definice je pak v rámci aplikační praxe užívána i pro účely OZ 2012. DVOŘÁK, Jan, ŠVESTKA, Jiří, ZUKLÍNOVÁ, Michaela a kol. *Občanské právo hmotné. Svazek 1. Díl první: Obecná část*. 2. aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 234.

⁴⁸ FELDNER, Heiko. Nová vědeckost v dějepisectví kolem roku 1800. In: BERGER, Stefan, FELDNER, Heiko, PASSMORE, Kevin (eds.). *Jak se píšou dějiny. Teorie a praxe*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2016, s. 27 [citace z Voltairova článku *Historie* (1764)].

⁴⁹ „Našemu právu je cizí t. zv. občanská smrt (která nastávala na př. odsouzením k nejvyšším trestům na svobodě, složením řeholních slibů a pod).“ KNAPP, Viktor a kol. *Učebnice občanského a rodinného práva* [Svazek III.], s. 15.

⁵⁰ BOGUSZAK, Jiří, ČAPEK, Jiří, GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 2. přeprac. vyd. Praha: ASPI, 2004, s. 127.

právní skutečnosti vymežit na právní jednání (*secundum legem, praeter legem*), protiprávní jednání (*contra verba legis, in fraudem legis*), právní události a protiprávní stavy. Domnívám se však, že kategorizace mimovolních právních skutečností na právní události a protiprávní stavy nemusí být zcela vhodnou koncepcí. Prvkem, který má uvedené právní skutečnosti rozlišovat, je totiž souladnost s právem, resp. protiprávnost daného mimovolního stavu,⁵¹ který působí vznik, změnu či zánik subjektivních práv a povinností. Nejsm si ovšem jist, nakolik je možné zcela jednoznačně podložit existenci protiprávnosti u objektivně nastalého stavu bez přičinění jednajícího subjektu ať již by se jednalo o zaviněné, či nezaviněné jednání. Domnívám se tak, že i z teoretického hlediska by zcela postačovalo vymezení právních událostí jako obecné kategorie mimovolních právních skutečností, která by v sobě zahrnovala i právní teorii specificky vymežované protiprávní stavy. Ostatně i smrt člověka je z hlediska odborné literatury⁵² jednoznačně pojímána jako právní událost, nikoliv jako protiprávní stav.

Pokud by tedy mělo dojít k posouzení toho, zda je prizmatem nastíněné kategorizace smrt právní událostí či protiprávním stavem (či jeho součástí), přirozeně by bylo nutné vyřešit otázku protiprávnosti smrti, tedy posouzení toho, zda je smrt člověka v souladu s objektivním právem. S velkou mírou nadsázky by pak ve formální rovině bylo možné protiprávnost smrti dovodit vždy na základě čl. 6 odst. 1 Listiny základních práv a svobod vyhlášené usnesením předsednictva České národní rady jako součást ústavního pořádku České republiky pod č. 2/1993 Sb., dle které „[každý] má právo na život. Lidský život je hoden ochrany již před narozením.“ Na uvedenou tezi *ad absurdum* lze poukázat toliko pro nastínění problematičnosti rozlišování souladnosti s právem či protiprávnosti u objektivně nastalých stavů.

Samotnou protiprávností je třeba rozumět objektivní hledisko, které je nezbytné odlišovat od zavinění coby subjektivního korektivu v rámci teoretické koncepce deliktu.⁵³ V souladu s tzv. teorií chráněných práv základ protiprávnosti spočívá v intervenci škůdce do právem chráněných zájmů poškozeného, kdy je nerozhodné, zda je způsoben následek v podobě újmy.⁵⁴ Tato koncepce tak přirozeně směřuje k odmítnutí protiprávního stavu jako možné

⁵¹ KNAPPOVÁ, Marta, ŠVESTKA, Jiří a kol. *Občanské právo hmotné. Svazek I. Díl první: Obecná část. Díl druhý: Věcná práva*. 3. aktualiz. a dopl. vyd. Praha: ASPI, 2002, s. 143.

⁵² GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*, s. 146, 150. KNAPPOVÁ, Marta. *Povinnost a odpovědnost v občanském právu*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, s. 111. TICHÝ, Luboš. *Obecná část občanského práva*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 13. DVOŘÁK, Jan, ŠVESTKA, Jiří, ZUKLÍNOVÁ, Michaela a kol. *Občanské právo hmotné [Díl první]*, s. 234. KNAPPOVÁ, Marta, ŠVESTKA, Jiří a kol. *Občanské právo hmotné [Svazek I.]*, s. 145.

⁵³ Viz ELISCHER, David. Protiprávnost – co je jejím zdrojem v soukromém právu? *Časopis pro právní vědu a praxi*. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, roč. XXIV, č. 4/2016, s. 501 a násl.

⁵⁴ JANEČEK, Václav. *Kritika právní odpovědnosti*. Praha: Wolters Kluwer, 2017, s. 198.

podoby právní skutečnosti, neboť „[...] do práv lze zasáhnout jedině aktem lidské vůle. Skutečnosti nezávislé na lidské vůli totiž právní předpisy neporušují.“⁵⁵

Význam protiprávního stavu by bylo možné vnímat zejm. tam, kde je s objektivním stavem založena objektivní odpovědnost, neboť tato má být následkem protiprávního stavu.⁵⁶ Odmítnutí kategorie protiprávního stavu jako specifické právní skutečnosti by pak mohlo znamenat, že prizmatem občanského práva předpokladem povinnosti k odčinění újmy či náhrady škody v případech objektivní odpovědnosti není prvek protiprávnosti. Pokud je však s protiprávním stavem spojena otázka odpovědnosti,⁵⁷ nejedná se pak o nic jiného než o určitou okolnost, se kterou objektivní právo spojuje vznik, změnu či zánik subjektivních práv a povinností, přičemž takovou povinností může být i povinnost k náhradě škody v mezích zákonem předpokládaných případů tzv. objektivní odpovědnosti za absence prvku protiprávnosti.⁵⁸

S ohledem na uvedené se domnívám, že otázku protiprávnosti není účelné vymezovat u objektivních mimovolně nastalých okolností či stavů, které lze považovat za právní skutečnosti. Dle mého názoru proto lze plně vystačit s tezí, že objektivně a mimovolně nastalá okolnost může založit, změnit či zrušit práva a povinnosti adresátů právní normy i při absenci prvku protiprávnosti ať již se jedná o povinnost k náhradě škody, odstranění nebezpečí, či jinou povinnost a právo, které jsou právním řádem předpokládáné.

I přes výše nastíněné otázky pojící se s problematikou relevance vymezení protiprávních stavů v rovině občanského práva je nesporné, že smrt člověka je obecně pojímána jako právní událost, tedy právní skutečnost souladná s objektivním právem. Pro úplnost je však nutno doplnit, že pro účely dědického práva sama smrt nutně nemusí představovat jedinou relevantní právní skutečnost. V souvislosti s přechodem, příp. zánikem práv a povinností je významné

⁵⁵ Tamtéž, s. 199. K popisu protiprávnosti dle teorie chráněných práv.

⁵⁶ GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*, s. 150. Gerloch zde vychází ze sankčního pojetí odpovědnosti, viz níže.

⁵⁷ V málokteré oblasti právní regulace je otázka právní odpovědnosti natolik teoreticky diskutovanou problematikou, jako tomu je v rovině občanského práva. Ve stručnosti lze uvést, že se nabízí dvě základní koncepce soukromoprávní odpovědnosti, a to koncepce prospektivní, dle které subjekt odpovídá za své řádné jednání, a koncepce sankční, kdy odpovědnost nastupuje až s porušením primární povinnosti, viz např. JANEČEK, Václav. *Kritika právní odpovědnosti*, s. 17–18. Zastáncem prospektivní koncepce byl Viktor Knapp, který na problematiku definování samotné odpovědnosti v intencích občanského práva v 50. letech 20. století upozornil. Mezi kritiky jeho pojetí se ovšem zařadila i Marta Knappová. KNAPPOVÁ, Marta. *Povinnost a odpovědnost v občanském právu*, s. 205–206.

⁵⁸ „[...] [Koncepce] povinnosti k náhradě škody vzniká stále častěji i bez předpokladu protiprávnosti. Doktrinálně se reflektují podobné jevy v tzv. teorii rizika.“ ČERNÁ, Stanislava, ŠTENGLOVÁ, Ivana, PELIKÁNOVÁ, Irena, DĚDIČ, Jan a kol. *Obchodní právo. Podnikatel, podnikání, závazky s účastí podnikatele*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 631.

rovněž rozhodnutí orgánu veřejné moci, které smrt člověka deklaruje, neboť i to může mít za určitých okolností jisté konstitutivní účinky.⁵⁹

2.2. Potřeba smrti jako právní skutečnosti

Jakkoliv nepatřičně může vyznívat název této kapitoly, je namístě se alespoň dílčím způsobem zabývat v rámci historické komparace rovněž s již v předchozí kapitole naznačenou problematikou zcela neprokázané smrti a mírou pravděpodobnosti s ní se pojící, kdy mohou nastoupit právní nástroje zcela způsobilé faktickou smrt *ex post facto* deklarovat.

Od člověka coby subjektu práv a povinností lze očekávat jeho ingerenci ve vztahu k dalším osobám ať již fyzickým, či právnickým, pokud jde o otázku práv, která mu náleží, nebo povinností, ke kterým je povinen. S ohledem na přirozený běh věcí je tak žádoucí vypořádat se rovněž se situací, kdy je dána faktická absence subjektu práv a povinností. V souladu s oběma v práci zkoumanými kodexy pak smrt člověka mohla a může být deklarována, a to i v těch situacích, kdy je naplněn předpoklad určité míry nejistoty ohledně toho, zda smrt skutečně nastala.

Právní úprava v OZ 1950 byla v případě problematiky prohlášení člověka za mrtvého o poznání méně komplikovaná oproti recentní právní úpravě. V ustanovení § 7 odst. 1 OZ 1950 byly vymezeny pouhé dva předpoklady pro takové prohlášení.⁶⁰ Alternativně se muselo jednat buď o situaci, kdy „[...] *uplynulo pět let od konce roku, v kterém podle poslední zprávy [nezvěstný] ještě žil, anebo pohřešuje-li se v souvislosti se zvláště nebezpečnou událostí, jestliže od ní uplynul alespoň rok.*“⁶¹ Specificky pak stav tzv. neznámosti či její prohlášení soudem OZ 1950 nikterak neupravoval.

Posouzení uvedené problematiky z hlediska současné právní úpravy, jež je oproti úpravě v OZ 1950 komplexnější, je třeba započít popisem již zmíněného právního institutu neznámosti, která je v OZ 2012 podrobněji upravena a se kterou se pojí rovněž specifický právní institut v podobě tzv. prohlášení za neznámého. Předně je nutné konstatovat, že neznámost *via facti* nastane bez dalšího buď kumulativním splněním podmínek v podobě opuštění bydliště, nepodání o sobě zprávy a neznámostí místa, kde se daný člověk zdržuje,⁶²

⁵⁹ Např. problematika obnovy manželství v případě, kdy osoba prohlášená za mrtvou bude na živu, oblast nabytí práv třetími osobami v dobré víře apod.

⁶⁰ „Je třeba upozornit na to, že prohlášení za mrtvého má podpurný ráz, to znamená, že je lze provést jen tehdy, není-li možno prokázat smrt příslušné osoby veřejnou listinou (úmrtním listem) ani provedením důkazu smrti.“ KNAPP, Viktor a kol. *Učebnice občanského a rodinného práva. Svazek I. Obecná část – Práva věcná*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1953, s. 79.

⁶¹ § 7 odst. 1 OZ 1950.

⁶² Dle dikce ustanovení § 66 odst. 1 OZ 2012.

anebo tím, že se člověk „[...] *stal nezvěstným jako účastník události, při níž byl v ohrožení života větší počet osob* [...]“.⁶³ Uvedená faktická nezvěstnost pak může být soudem „[...] *na návrh osoby, která na tom má právní zájem, zejména manžela nebo jiné blízké osoby, spoluvlastníka, zaměstnavatele nebo korporace, na níž má tento člověk účast*“⁶⁴, prohlášena. Za nezvěstnou však může být v souladu s § 66 odst. 1 OZ 2012 prohlášena pouze plně svéprávná fyzická osoba. Významné je, že OZ 2012 nestanovuje žádné časové určení, které by mělo nezbytně předcházet tomu, než bude daný člověk za nezvěstného prohlášen, ačkoliv jsou právní účinky takového prohlášení velmi podstatné, viz např. § 67 odst. 1, § 69 OZ 2012. Skutečnost, zda byla nezvěstnost prohlášena soudem, pak má vliv na časová určení, která musí být splněna k tomu, aby člověk mohl být dále prohlášen za mrtvého.

K prohlášení daného člověka za mrtvého soudem může dojít pouze na základě vymezených důvodů a ve spojitosti s naplněním zákonem stanovených časových určení. Příslušný soud tak může člověka prohlásit za mrtvého, jak uvádí odborná literatura, toliko na základě tzv. důkazu smrti, či domněnky smrti.⁶⁵ Dle ustanovení § 26 odst. 1 OZ 2012⁶⁶ se „[smrt] člověka [...] *prokazuje veřejnou listinou vystavenou po prohlédnutí těla mrtvého stanoveným způsobem*“, přičemž odst. 2 daného ustanovení doplňuje, že „[nelze-li] *tělo mrtvého prohlédnout stanoveným způsobem, prohlásí člověka za mrtvého i bez návrhu soud, pokud byl člověk účasten takové události, že se jeho smrt vzhledem k okolnostem jeví jako jistá. V rozhodnutí určí soud den, který platí za den smrti.*“ Z komentářové literatury se pak podává, že „[důkaz] *smrti zde má formu soudního rozhodnutí. Bud' půjde o situaci, kdy tělo nebylo nalezeno, případně bylo nalezeno, ale není možné je identifikovat, v obou případech musí být spolehlivě prokázáno (např. svědecké výpovědi), že člověk zemřel. Jistota smrti musí být absolutní* [...]“.⁶⁷

K pojmu důkaz smrti se nabízí z hlediska historického srovnání upozornit na ustanovení § 308 odst. 1 zákona č. 142/1950 Sb., o řízení ve věcech občanskoprávních, dle kterého „[j]e-li *jisto, že někdo zemřel, ale jeho smrt se nedá prokázat veřejnou listinou, lze podat návrh na zahájení řízení o důkazu smrti*“, přičemž dané ustanovení procesního předpisu je přímo označeno jako *důkaz smrti*. K tomu Plank uvádí, že „[podl'a] § 309 OSP *treba tu aplikovať primerane ustanovenia OSP o vyhlásení za mŕtveho. Čo sa týka dedenia, má súdne vykonané*

⁶³ § 75 OZ 2012.

⁶⁴ § 66 odst. 2 OZ 2012.

⁶⁵ DVOŘÁK, Jan, ŠVESTKA, Jiří, ZUKLÍNOVÁ, Michaela a kol. *Občanské právo hmotné* [Díl první], s. 236.

⁶⁶ Nadepsán jako *důkaz smrti*.

⁶⁷ ČUHELOVÁ, Kateřina. § 26 [Důkaz smrti]. In: PETROV, Jan, VÝTISK, Michal, BERAN, Vladimír a kol. *Občanský zákoník. Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2019, s. 82.

*dokázanie smrti tie isté právne následky ako smrť poručiteľa, preukázaná úmrtným listom.*⁶⁸

S ohledem na uvedené je tak třeba poukázat na to, že oproti současné právní úpravě bylo v procesní rovině v době účinnosti OZ 1950 rozlišováno řízení o prohlášení za mrtvého a řízení o důkazu smrti.

Prohlásit člověka za mrtvého je pak prizmatem současné právní úpravy krom postupu dle ustanovení § 26 odst. 2 OZ 2012 týkající se situace, kdy je smrt člověka jistá,⁶⁹ dále možné v případě, kdy o člověku „[...] lze mít důvodně za to, že zemřel [...]“⁷⁰, a také v případě, kdy „[...] smrt není nepochybná [...]“⁷¹, tedy jinými slovy, kdy smrt je pochybná. V souvislosti s tím je třeba splnit i další zákonné podmínky včetně nutného uplynutí časových určení.

Lze tak konstatovat, že OZ 1950 nabízel oproti současné právní regulaci právní úpravu o poznání jednodušší, když ve smyslu hmotněprávním stanovil podmínku pro prohlášení člověka za mrtvého v podobě nezhvěstnosti, která byla povahy toliko faktické, přičemž musely být splněny i časové požadavky jejího trvání.⁷²

Závěrem kapitoly se nabízí doplnit, že prohlášením člověka za mrtvého u obou zkoumaných kodexů dochází *ex lege* k zániku manželství, v případě OZ 2012 i k zániku registrovaného partnerství⁷³. Zajímavá je však konstrukce, která se podává prostřednictvím § 8 odst. 2 OZ 1950, který pro případ zrušení prohlášení za mrtvého s tímto nespojoval obnovu manželství v případě, kdy již původní manžel vstoupil do manželství nového. *A contrario* tak OZ 1950 se zrušením prohlášení za mrtvého obecně spojoval i obnovu manželství. Ačkoliv se jedná o zajímavou konstrukci, domnívám se, že pro účely praktického života nemusí být zcela příhodná. I když je zřejmé, že chybná prohlášení člověka za mrtvého z důvodu, že tento je naživu, budou pro svou povahu velmi raritní, je třeba kvitovat zájem zákonodárců i na této problematice.

2.3. Okamžik přechodu práv a povinností

S určitou nadsázkou a zjednodušením lze konstatovat, že podstatou a účelem dědického práva je ve vztahu k adresátům právních norem odpovědět na dvě základní otázky, a to na

⁶⁸ PLANK, Karol. *Dedičské právo*. 1. vyd. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1954, s. 14.

⁶⁹ DVOŘÁK, Jan, ŠVESTKA, Jiří, ZUKLÍNOVÁ, Michaela a kol. *Občanské právo hmotné* [Díl první], s. 237.

⁷⁰ § 71 odst. 1 OZ 2012.

⁷¹ § 72 OZ 2012.

⁷² „5 let od konce roku, ve kterém podle poslední zprávy [osoba] ještě žila, anebo pohřešuje-li se v souvislosti se zvláště nebezpečnou událostí, alespoň rok od této události.“ KNAPP, Viktor a kol. *Učebnice občanského a rodinného práva* [Svazek I.], s. 79. § 7 odst. 1 OZ 1950.

⁷³ Registrované partnerství bylo do právního řádu České republiky zavedeno zákonem č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů s účinností od 1. 7. 2006. Dřívější právní úprava na našem území tento právní institut neznala.

otázku určení dědice zůstavitele, resp. vymezení okruhu dědiců, a zjištění rozsahu pozůstalosti. Jakkoliv časově náročné může být zodpovězení uvedených otázek, je nutno vnímat, že okamžik přechodu práv a povinností z osoby zůstavitele na dědice nastává z hlediska obou zkoumaných právních úprav zůstavitelovou smrtí, a tedy nalezení odpovědi na zmíněné otázky není z hlediska časové posloupnosti souladné s tím, kdy se presumptivní dědic⁷⁴ stává skutečným dědicem.

Jak OZ 1950, tak OZ 2012 determinují povahu dědického práva již tím, že shodně vychází z uvedené teze, že okamžikem smrti (*momentum mortis*) zůstavitele dochází k přechodu práv a povinností zůstavitele na dědice.⁷⁵ OZ 1950 již nenavazoval na koncepci tzv. ležící pozůstalosti, dle které se *via facti* zůstavitelova pozůstalost stala určitým právním útvarem *sui generis* po dobu, než byla dědici soudně odevzdána. K ležící pozůstalosti DZ 1950 uváděla, že „[tento] *umělý institut, i v právní teorii v podrobnostech ne zcela ujasněný, je však cizí nazírání lidu, který spatřuje přechod zanechaného jmění na dědice již v okamžiku zůstavitelova úmrtí. Podle osnovy nabývá proto dědic dědictví již zůstavitelovou smrtí, jak je tomu ostatně i v dnešním právu slovenském.*“⁷⁶

S ohledem na prosazení dané koncepce je třeba vzít do úvahy časové určení od okamžiku smrti zůstavitele do okamžiku potvrzení dědictví dědici,⁷⁷ neboť by bylo iluzorní domnívat se, že tato časová posloupnost není právně relevantní a významná.⁷⁸

Z hlediska historického vývoje dědického práva na našem území se tak vyprofilovaly dvě základní koncepce v návaznosti na to, k jakému okamžiku dědic nabývá dědictví.

⁷⁴ Potencionální, předpokládaný dědic.

⁷⁵ „*Dědictví se nabývá zůstavitelovou smrtí.*“ Takto je v ustanovení § 509 OZ 1950 definován okamžik přechodu práv a povinností. V § 1479 OZ 2012 nadepsaném jako *dědický nápad* se pak uvádí, že „[dědické] *právo vzniká smrtí zůstavitele.*“ V souvislosti s termínem *dědický nápad* je vhodné poukázat na skutečnost, že v rámci přípravy OZ 1950, kdy se na kodifikačních pracích rovněž podílela laická veřejnost, zazněl ze strany S. Handlíře (ozn. jako *soudruh ze závodu*) závěr, že „[...] *rčení „dědictví napadá“ je pojem lidu neznámý a proto nejasný.*“ Národní archiv, Ministerstvo spravedlnosti ČSR (nezpracováno). Zápis o 10. schůzi subkomise pro kodifikaci občanského práva ze dne 27. 6. 1949, s. 3. Termín *dědický nápad* je ovšem třeba vykládat odlišně vzhledem k právní úpravě předcházející OZ 1950, dle které okamžikem smrti zůstavitele došlo teprve k tzv. nápadu dědictví, tedy určitého nabídnutí dědictví dědici v souvislosti s koncepcí právního institutu ležící pozůstalosti. Dědicem se však osoba, které dědictví napadlo, stala okamžikem jeho přijetí a vlastnické právo nabylo až tzv. soudním odevzdáním. Přijetí dědictví tak představovalo realizaci adičního principu (*aditio hereditatis*). PLANK, Karol. *Dědické právo*, s. 40–41. V tomto ohledu se užití termínu *dědický nápad* nejeví jako vhodné označení nadpisu ustanovení § 1479 OZ 2012.

⁷⁶ DZ 1950, s. 295.

⁷⁷ Potvrzení dědictví je však významné i z hmotněprávního hlediska, viz např. nabytí vlastnictví od neoprávněného dle ustanovení § 1109 písm. d) OZ 2012.

⁷⁸ Dle § 556 OZ 1950 „[nebrání-li] *tomu způsob zajištění, může dědic, dokud mu nebylo dědictví ještě potvrzeno, dědictví zcela nebo částečně czizit, zadlužit, jeho podstatu změnit nebo činit opatření, která přesahují rámec obvyklého řádného hospodaření, jen s přívolením soudu.*“ V souladu s § 1677 odst. 1 OZ 2012 vykonává správu pozůstalosti až do okamžiku potvrzení dědictví dědici zůstavitelem povolaný správce pozůstalosti či vykonavatel závěti. V opačném případě pozůstalost spravuje dědic či dědicové, je-li jich více. Na základě § 1678 odst. 1 OZ 2012 se jedná o správu prostou.

Problematika přechodu práv a povinností v souvislosti se smrtí zůstavitele byla podrobně diskutována v rámci přípravy OZ 1950, kdy na 10. schůzi subkomise pro kodifikaci občanského práva ze dne 27. 6. 1949 bylo dokonce hlasováno o možném zachování právního institutu ležící pozůstalosti. Pro zachování tohoto právního institutu se však vyslovil toliko Dr. Andres.⁷⁹

V souvislosti s přechodem práv a povinností na osobu dědice navrhl Dr. Hruška v rámci 9. schůze subkomise pro kodifikaci občanského práva dne 21. 6. 1949, aby součástí právní regulace dědického práva v novém zákoníku bylo rovněž ustanovení⁸⁰, dle kterého „[dědictví] *splývá se jměním dědicovým teprve [sic] když jeho nabytí bylo soudem potvrzeno.*“⁸¹ K tomu se na následující schůzi subkomise pro kodifikaci občanského práva negativně vyjádřil Dr. Knapp, když upozornil, že „[...] *nabývá-li dědic vlastnického práva již smrtí zůstavitelovou, splývá zůstavitelovo jmění s dědicovým majetkem již tímto okamžikem; rozdíl je jen v tom, čím dědic odpovídá věřitelům a v disposičním právu dědice; avšak o splynutí a nesplynutí mluvíti nelze; to bychom měli dvě skupiny: dosavadní jmění dědicovo a jmění zůstavitelovo, čili „pozůstalost“ /hereditas jacens/.*“⁸²

Podle mého názoru lze s uvedenou poznámkou Dr. Knappa zcela souhlasit, neboť realizací výše zmíněného návrhu Dr. Hrušky by se skutečně restaurovala *hereditas iacens* i přes normovanou tezi o přechodu práv a povinností k okamžiku smrti zůstavitele. Nastíněná polemika týkající se přechodu práv a povinností zůstavitele na dědice tak poukazuje jak na teoretickou náročnost ve sféře terminologického vyjádření, tak na komplikovanost v rovině samotné praktické představy pro adresáta právní normy. Ačkoliv se pojetí ležící pozůstalosti může pro adresáty právní regulace jevit jako složité samo o sobě, je nutno vnímat, že i představa dědice nastoupivšího smrti zůstavitele do jeho práv a povinností za absence úřední ingerence je neméně komplikovaná a abstraktní. V návaznosti na otevřenou otázku teoretického pojetí přechodu práv a povinností v rámci navazující diskuze Dr. Štěpina rovněž upozornil, že

⁷⁹ Pro úplnost je třeba uvést, že subkomise pro kodifikaci občanského práva o uvedené otázce hlasovala, ačkoliv závěr politické komise o tom, že právní institut ležící pozůstalosti nebude v rámci vznikajícího občanského zákoníku zachován, byl jednoznačný. Každopádně Dr. Michl upozornil, že pokud bude záležitost odůvodněna, subkomise pro kodifikaci občanského práva závěrem politické komise nemusí být vázána. Národní archiv, Ministerstvo spravedlnosti ČSR (nezpracováno). Zápis o 10. schůzi subkomise pro kodifikaci občanského práva ze dne 27. 6. 1949, s. 2.

⁸⁰ Konkrétně v § 5 odst. 3 předložené osnovy dědického práva (elaborát č. 24).

⁸¹ Národní archiv, Ministerstvo spravedlnosti ČSR (nezpracováno). Zápis o 9. schůzi subkomise pro kodifikaci občanského práva ze dne 21. 6. 1949, s. 2.

⁸² Národní archiv, Ministerstvo spravedlnosti ČSR (nezpracováno). Zápis o 10. schůzi subkomise pro kodifikaci občanského práva ze dne 27. 6. 1949, s. 1.

„[...] právo dědické nevzniká zůstavitelovou smrtí, vzniká nastoupením; vzniká také tím, že dědic není prohlášen za nehodného děditi nebo že se dědictví nevzdá.“⁸³

Bez ohledu na věcnou stránku nastíněné diskuze se domnívám, že je třeba kvitovat důslednost Dr. Knappa, pokud jde o zájem na systematickosti a přesném gramatickém vyjádření zákonného textu.⁸⁴

V případě obou zkoumaných kodexů se v této otázce nabízí shodně uzavřít, že okamžikem smrti zůstavitele dochází k přechodu práv a povinností na dědice. Pokud z jakéhokoliv důvodu předpokládané účinky přechodu práv a povinností nakonec nenastanou (např. dědic dědictví odmítne), je nutné se spokojit s právními fikcemi, které postavení takového dědice *via facti* vyloučí.

Závěrem této kapitoly lze upozornit na jisté teoretické a terminologické úskalí ve vztahu k posuzovaným právním úpravám dědického práva z let 1950 a 2012, totiž na pojem *pozůstalosti*. Pozůstalostí se dle recentního právního pojetí rozumí „[...] celé jmění zůstavitele, kromě práv a povinností vázaných výlučně na jeho osobu, ledaže byly jako dluh uznány nebo uplatněny u orgánu veřejné moci“⁸⁵, přičemž „[komu] náleží dědické právo, je dědic, a pozůstalost ve vztahu k dědici je dědictvím.“⁸⁶ Právní naukou v souvislosti s právem dle OZ 1950 byl pojem *pozůstalosti* spojován zejména s právním institutem ležící pozůstalosti. S tím ostatně souvisí i závěr politické komise v rámci schůze ze dne 10. 1. 1949, kdy Dr. Fischl a Dr. Tureček navrhli, aby termín *pozůstalosti* nebyl v dědickém právu nadále užíván. V návaznosti na to pak politická komise přijala i usnesení nabádající subkomisi pro kodifikaci občanského práva k posouzení jazykových možností a rovněž ke zvážení, zda by nepostačovalo užití toliko termínu *dědictví*.⁸⁷ Termín *pozůstalosti* tak byl s účinností OZ 1950 opuštěn.

⁸³ Národní archiv, Ministerstvo spravedlnosti ČSR (nezpracováno). Zápis o 10. schůzi subkomise pro kodifikaci občanského práva ze dne 27. 6. 1949, s. 2. Na shodný závěr upozornil také Dr. Andres. Národní archiv, Ministerstvo spravedlnosti ČSR (nezpracováno). Zápis o 10. schůzi subkomise pro kodifikaci občanského práva ze dne 27. 6. 1949, s. 3. S uvedeným lze z hlediska gramatického výkladu vážně polemizovat, neboť Dr. Štěpinou uvedená teze nemůže být zobecněna, tedy tímto prizmatem by okamžik vzniku dědického práva vždy závisel na jiné okolnosti. Otevírala by se tak otázka, zda např. dědické právo vůbec vznikne okamžikem smrti zůstavitele, když dědic bude *ex post facto* shledán dědicky nehodným.

⁸⁴ Rovněž je vhodné zmínit, že v rámci kodifikačních prací na OZ 1950 byl na znění právní normy kladen velký důraz, což lze jednoznačně doložit i v této práci citovanými fragmenty ze studovaných archivních pramenů.

⁸⁵ § 1475 odst. 2 OZ 2012.

⁸⁶ § 1475 odst. 3 OZ 2012.

⁸⁷ Národní archiv, Ministerstvo spravedlnosti ČSR (nezpracováno). Zápis o schůzi politické komise ze dne 10. 1. 1949, s. 2.

2.4. Přecházející práva a povinnosti

Jak již bylo výše uvedeno, právní skutečnosti je imanentní vznik, změna či zánik subjektivních práv a povinností. Okamžikem smrti člověka proto dochází k přechodu práv a povinností z osoby zůstavitele na osobu dědice, přičemž k těmto právním důsledkům není třeba jakékoliv další právní skutečnosti. Samotný přechod je pak nutné vnímat jako okamžik změny subjektu dotčeného předmětnými právy a povinnostmi, tedy již okamžikem smrti zůstavitele dědic nabývá např. vlastnické právo⁸⁸ a stává se tak vlastníkem ke konkrétnímu okamžiku.⁸⁹ Na tom nemůže ničeho změnit ani v rámci právního řádu dnes uplatňovaný intabulační princip u nemovitých věcí, neboť ke vzniku vlastnického práva v daném případě není třeba titulu a modu, jako tomu je u převodu nemovitých věcí. V opačném případě by totiž musel být připuštěn závěr, že titulem by mohlo být potvrzení dědictví a modem provedení zápisu v katastru nemovitostí. *Via facti* by tak u nemovitých věcí existovala určitá obdoba ležící pozůstalosti do doby, než by katastr nemovitostí zapsal nového vlastníka.

V případě smrti, kdy nastává ztráta právní subjektivity, resp. obecně zánik subjektu práv a povinností, je množina práv a povinností dotčených danou změnou natolik rozsáhlá, že je nutné vymezit, která práva a které povinnosti smrtí člověka zanikají.

Recentní právní úprava se uvedenou problematikou zabývá v ustanovení § 1475 odst. 2 OZ 2012, podle něhož jsou z přechodu práv a povinností na dědice vyloučena práva a povinnosti vázané výlučně na osobu zůstavitele s výjimkou případů, kdy tyto „[...] byly jako dluh uznány nebo uplatněny u orgánu veřejné moci.“⁹⁰ Obdobně pak ustanovení § 335 OZ 1950 uvádělo, že „[závazek] k náhradě bolestného a k náhradě za zohyždění nezániká smrtí oprávněného, byl-li nárok již oprávněným uplatněn.“ Jedná se tak o zajímavou koncepci, kdy *via facti* procesněprávní hledisko determinuje množinu přecházejících práv a povinností. OZ 1950 v rámci části páté, která se dědickému právu věnovala, neobsahoval explicitně

⁸⁸ K vlastnickému právu v OZ 1950 je třeba poznamenat, že tento rozlišoval jeho jednotlivé druhy. Jednalo se o socialistické vlastnictví ukotvené v § 100 a násl. OZ 1950, které se dále členilo na vlastnictví státní a družstevní, v § 105 OZ 1950 o osobní vlastnictví a v § 106 OZ 1950 o vlastnictví soukromé. Oproti ústavnímu zákonu č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky (dále jen jako „Úst 1948“), však již OZ 1950 neupravoval komunální vlastnictví, viz § 149 odst. 2 Úst 1948. Ve vztahu k dědickému právu pak socialistické vlastnictví „[...] nepotřebuje a nemá dědice: Národní a družstevní majetek je zásadně nezczizitelný a pojmově neděditelný.“ BLAŽKE, Jaromír. Odkaz v novém právu dědickém. *Právník* [roč. 90, 1951], s. 234. „[Předmětem] dědického práva bude vše, co je podle ústavy předmětem vlastnictví. Zvláštní zákony o dělení dědictví se zemědělským podnikem (č. 139/47 a 46/48 Sb.) zůstávají v platnosti.“ Národní archiv, Ministerstvo spravedlnosti ČSR (nezpracováno). Zápis o 9. schůzi subkomise pro kodifikaci občanského práva ze dne 21. 6. 1949, s. 2.

⁸⁹ Dědic tedy vstupuje do určitých práv a povinností zůstavitele. „Relativně rozšířený názor [...] dovozuje, že právní vztah může existovat i mezi osobou a věcí. S tím není možné souhlasit. Tak např. vlastnictví určité věci může existovat pouze v určitém sociálním vztahu k jiné osobě či k jiným osobám.“ TICHÝ, Luboš. *Obecná část občanského práva*, s. 14.

⁹⁰ § 1475 odst. 2 OZ 2012.

ustanovení definující, byť negativně, množinu přecházejících práv a povinností, každopádně na povahu těchto práv a povinností lze usuzovat např. z ustanovení § 335 OZ 1950⁹¹. Lze tedy konstatovat, že „[dědictví] tvoří pouze majetková práva a závazky zůstavitelovy, pokud jeho smrtí nezanikají. Proto do dědictví nepatří osobní práva jako jsou na př. právo na jméno, rodinná práva [...], poměr manželský [...]“⁹²

Od množiny práv a povinností, které přecházejí smrtí zůstavitele na právního nástupce, je ovšem nutné odlišit takové, které smrtí zůstavitele sice nezanikají, ale jejich přechod se neřídí zákonnými ustanoveními dědického práva. Na základě kolizního pravidla *lex specialis derogat legi generali* se na tyto případy pak vztahují speciální právní normy. Z hlediska recentní právní úpravy lze do této zvláštní kategorie práv a povinností přecházejících na právního nástupce ve speciálním režimu příkladmo zařadit určité nároky plynoucí z důchodového pojištění, státní sociální podpory, nemocenského pojištění, dále práva a povinnosti plynoucí z nájmu bytu apod.⁹³ Obdobně i za účinnosti OZ 1950 bylo nutné reflektovat speciální právní úpravu.⁹⁴

V souvislosti s přecházejícími právy a povinnostmi je třeba krátce upozornit také na problematiku předlužené pozůstalosti. Tedy na situaci, kdy z ní dědic nemůže mít majetkový prospěch. Za účinnosti OZ 1950 byli dědici *ex lege* chráněni ustanovením § 514 odst. 1 OZ 1950, když byli povinni k úhradě pasiv pojících se s dědictvím „[...] jen do výše ceny nabytého dědictví.“⁹⁵ V současnosti nejsou dědici chráněni obdobným zákonným ustanovením bez dalšího, každopádně mohou učinit tzv. výhradu soupisu. Dle § 1706 OZ 2012 „[uplatnil-li] dědic výhradu soupisu, hradí dluhy zůstavitele do výše ceny nabytého dědictví. To platí i v případě, že soupis pozůstalosti nařídil soud v zájmu osoby pod zvláštní ochranou.“ Tím však nejsou dotčeny další možnosti a právní nástroje dědice k tomu, aby dědictví nenabyl.⁹⁶

⁹¹ „Závazek zaniká smrtí dlužníka, mělo-li být splnění provedeno osobně dlužníkem, nebo smrtí věřitele, bylo-li splnění omezeno pouze na jeho osobu.“ § 335 OZ 1950.

⁹² HOLUB, Rudolf a kol. *Komentář k občanskému zákoníku. Právo dědické*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1957, s. 35.

⁹³ FIALA, Roman. § 1475 [Dědické právo, dědictví a pozůstalost]. In: FIALA, Roman, DRÁPAL, Ljubomír a kol. *Občanský zákoník IV. Dědické právo (§ 1475–1720). Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2022, s. 6–7.

⁹⁴ Např. zákon č. 139/1947 Sb., o rozdělení pozůstalostí se zemědělskými podniky a o zamezení drobení zemědělské půdy.

⁹⁵ § 514 odst. 1 OZ 1950.

⁹⁶ Viz např. kapitola č. 3.4. *Odmítnutí dědictví*.

III. Dědic a možnosti jeho ingerence v oblasti dědického práva dle OZ 1950 a dle OZ 2012

3.1. Dědic a transmise dědictví

Ačkoliv dle dekretu dvorské kanceláře ze dne 17. 10. 1812 pod č. 1106 Sb. zák. soud. bylo možné za dědice povolat i vlastní duši,⁹⁷ je pro účely posouzení dědického práva jak v OZ 1950, tak v OZ 2012 nezbytné vystačit si s dědicem v toliko o poznání méně abstraktní podobě. Dědicem tak prizmatem zkoumaných kodexů lze rozumět osobu ať již fyzickou, či právnickou, na kterou okamžikem smrti zůstavitele přecházejí zůstavitelova práva a povinnosti a které svědčí určitý dědický titul.⁹⁸ Základním předpokladem dědice je právní osobnost, tedy způsobilost být nositelem práv a povinností, nikoliv svéprávnost, tedy způsobilost vlastním právním jednáním nabývat pro sebe práva a zavazovat se k povinnostem, ačkoliv i tato je z hlediska dědického práva velmi významná.⁹⁹ Definice dědice omezující jej toliko na osobu v právním smyslu je však v obou předmětných kodexech dílem překonána prostřednictvím právního institutu počatého, leč dosud nenarozeného, dítěte (*nasciturus*). V rámci OZ 2012 je pak definice dědice dále rozšířena rovněž možností povolat za dědice i právnickou osobu, která doposud nevznikla, to ovšem s podmínkou, že tato vznikne do jednoho roku od zůstavitelova úmrtí, viz ustanovení § 1478 OZ 2012.¹⁰⁰

Pozitivní vymezení osoby dědice lze doplnit i o definici negativní, podle níž dědicem není možné rozumět osobu, která není k dědictví způsobilá *largo sensu*, tedy takovou osobu, která byla zůstavitelem vyděděna, uzavřela s ním renunciační dohodu v celém rozsahu svého příp. dědického práva v subjektivním smyslu či je dědicky nehodnou, tedy dědicky nezpůsobilou *stricto sensu (incapacitas)*. Uvedené konstatování je příléhavé jak pro OZ 1950, tak OZ 2012. I když historické úpravy právního postavení dědice uváděly mnohdy další

⁹⁷ „Vůli zůstavitelově tu mělo být přesně vyhověno a jmění musilo být užito na čtení mší svatých, resp. jeho část mohla býti věnována místním chudým.“ PETRŽELKA, Karel. Nové československé právo dědické. In: KNAPP, Viktor, PETRŽELKA, Karel, ŠKUNDIN, Zinovij Isaakovič. *K otázkám nového občanského práva*. Praha: Orbis, 1950, s. 56. Uvedený dekret dle Petrželky pozbyl platnosti až s účinností Úst 1948. Tamtéž, s. 56.

⁹⁸ V návaznosti na uvedenou definici dědice je nutné upozornit také na specifika odkazovníka, viz kapitola č. 4.5. *Problematika odkazu*, a na dědické tituly, viz kapitola č. 4.1. *Obecně k povaze dědických titulů a jejich konkurenci*.

⁹⁹ Zejm. v oblasti pořízení pro případ smrti, odmítnutí dědictví apod.

¹⁰⁰ Dle právní úpravy dědického práva v OZ 1950 musela právnická osoba k tomu, aby mohla být dědicem, existovat k okamžiku smrti zůstavitele. KNAPP, Viktor a kol. *Učebnice občanského a rodinného práva* [Svazek III.], s. 19. Tento přístup právní regulace bezesporu posiluje právní jistotu. Na druhou stranu možnost recentní právní úpravy v podobě povolání doposud neexistující právnické osoby dává větší prostor pro realizaci autonomie vůle zůstavitele. Domnívám se ovšem, že v daném případě by zájem na právní jistotě měl převážit nad širším uplatněním testovací svobody, a to i s ohledem na koncepci, kdy na dědice přecházejí práva a povinnosti k okamžiku smrti zůstavitele.

podmínky,¹⁰¹ pro zkoumané kodexy dále postačuje, pokud je dědic osobou, která dědictví následně neodmítne a v případě OZ 2012 se jej také nevzdá. Kumulativní splnění uvedených podmínek je nezbytné reflektovat při vědomí skutečnosti, že dědic nabývá dědictví okamžikem smrti zůstavitele.

Osoba, která se stává dědicem, tak okamžikem smrti zůstavitele nemusí mít o zůstavitelově smrti jakékoliv povědomí, *via facti* však již může být např. vlastníkem určitých věcí zůstavitele. Zároveň však správa zůstavitelova majetku v podobě dědictví, resp. jakýkoliv projev vůle dědice, ze kterého by bylo možné seznat, že s dědictvím nakládá jako vlastník či osoba oprávněná, by mohly znamenat ohrožení jeho hmotného subjektivního práva dědictví odmítnout.¹⁰²

Koncepce obsažená v OZ 1950 i v OZ 2012, podle níž dědic nabývá dědictví okamžikem smrti zůstavitele, pak přirozeně vede i k těm situacím, kdy je nezbytné právně reflektovat i velmi krátká časová určení mezi okamžikem smrti zůstavitele a smrtí samotného dědice, kterému ještě nebylo dědické právo potvrzeno. Typicky si lze takovou situaci představit, když jsou zpravidla rodinní příslušníci společně vystaveni nějaké nebezpečné situaci, v důsledku které přijdou v krátkém časovém úseku o život, aniž by jim bylo dědictví potvrzeno a aniž by mnohdy stačili učinit pořízení pro případ smrti (např. autonehoda, havárie apod.). I v takových situacích je nezbytné důsledně stanovit pořadí jednotlivých úmrtí. Oba zkoumané kodexy na možnou složitost posouzení těchto situací pamatují, když shodně stanovují vyvratitelnou právní domněnku, že v případě, kdy nelze pořadí určit, má se za to, že dotyční zemřeli současně.¹⁰³ Lze předpokládat, že situace, kdy osoby zemrou z hlediska časového určení zcela shodně, byly a budou raritní. Uvedená zákonná konstrukce nicméně umožňuje řešit takové případy velmi efektivně, neboť osoby, které zemřely současně, po sobě vzájemně dědit nemohou pro nesplnění základní podmínky v podobě předemření zůstavitele.

Pro obě zkoumané právní úpravy pak platí, že v návaznosti na stanovení pořadí jednotlivých úmrtí se posuzuje, na koho a v jakém okamžiku přešla práva a povinnosti, tedy subjektivní dědické právo dotčených osob, byť ve velmi krátkých časových určeních.

¹⁰¹ Zajímavý příklad představuje nutnost ingerence dědice dle římského práva. „*Pokud totiž osoba ustanovená v testamentu za dědice nevyvíjela snahu postavit pachatele vraždy zůstavitele před soud, nemohla se ujmout dědictví.*“ SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio. Právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, s. 151.

¹⁰² Viz ustanovení § 517 odst. 2 OZ 1950, § 1489 odst. 2 OZ 2012. „*Dědička, která se nastěhovala se svým manželem do zemědělského podniku, jehož ideální polovina byla předmětem dědictví, a tam začala hospodařit, rozhodovala o způsobu hospodaření, plnila dodávky, nakupovala za utržené peníze a brala pro svou potřebu výtěžky hospodářství, počínala si jako dědička a nemůže dědictví odmítat [...].*“ Rozhodnutí Krajského soudu v Pardubicích ze dne 12. 12. 1955, sp. zn. 4 Co 1218/55. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer [vid. 20. 2. 2024].

¹⁰³ Viz ustanovení § 6 OZ 1950, § 27 OZ 2012.

V případech, kdy dědic nestačí před svou vlastní smrtí dědictví odmítnout, resp. neodmítnout, přechází toto právo na jeho dědice, neboť se jedná o právo majetkové povahy. Tato situace se označuje jako transmise dědictví (*transmissio hereditatis*).¹⁰⁴

Je tak možné, že adresáti právní regulace se, byť na krátký čas (např. i v řádu hodin, minut či sekund), mohli stát dědici a po jejich smrti bude třeba posoudit i jejich samotné právní nástupce. V tomto ohledu se jeví jako pravděpodobné, že by mnoho dotčených osob mohlo být velmi nepříjemně překvapeno tím, jak se u mnohých majetkových hodnot mohou velmi promptně měnit osoby z nich oprávněné v důsledku dědického práva. Jako nešťastné se tak ve světle uvedeného může jevit běžné konstatování mnoha adresátů o tom, že dokud nemají majetek, netřeba činit pořízení pro případ smrti. Prevencí těchto zákonem předpokládaných situací v duchu principu *ignorantia legis non excusat* je pak včasné pamatování na pořízení pro případ smrti zejm. se zvláštním poukazem na možnou aplikaci právního institutu náhradnictví.

3.2. Nepominutelný dědic

Právní institut nepominutelného dědice představuje podstatné prolomení principu testovací svobody zůstavitele, když jej omezuje v určení, kdo bude mít z pozůstalosti určitý majetkový prospěch.

Obecně lze konstatovat, že účelem právní regulace nepominutelných dědiců je vymezení okruhu osob, které by neměly být pomínuty v případě zůstavitelovy smrti a kterým by měl svědčit určitý majetkový prospěch z pozůstalosti. V tomto ohledu se tak jedná o limitaci testovací svobody zůstavitele, která se opírá o tezi, že je dán obecný zájem na tom, aby tyto osoby nebyly samotným zůstavitelovým projevem vůle v podobě pořízení pro případ smrti zkráceny.

OZ 1950, ačkoliv termín *nepominutelný dědic* neužíval,¹⁰⁵ v ustanovení § 551 OZ 1950 založil podmínku neplatnosti závěti v případě, že nejsou určité osoby jako dědici povolány.¹⁰⁶

¹⁰⁴ KNAPPOVÁ, Marta, ŠVESTKA, Jirí a kol. *Občanské právo hmotné. Svazek III. Díl čtvrtý: Rodinné právo. Díl pátý: Autorské a patentové právo. Díl šestý: Dědické právo*. 3. aktualiz. a dopl. vyd. Praha: ASPI, 2002, s. 291.

¹⁰⁵ Právní teorií byl však termín *nepominutelného*, resp. *neopomenutelného dědice* užíván. „*Osoby chráněné ustanovením § 551 obč. zák. nazýváme neopomenutelnými dědici.*“ KNAPP, Viktor a kol. *Učebnice občanského a rodinného práva* [Svazek III.], s. 45.

¹⁰⁶ Jednalo se však o neplatnost relativní, kdy bylo na vůli nepominutelného dědice, zda neplatnost závěti namítne. HOLUB, Rudolf a kol. *Komentář k občanskému zákoníku*, s. 194–195. BEDNÁŘ, Václav. *Nepominutelný dědic*. In: HAVEL, Bohumil, PIHERA, Vlastimil (eds.). *Soukromé právo na cestě*, s. 22–23. „*Neplatnost závěti podle § 551 o. z. není neplatností absolutní, které by musil soud dbát z úřední povinnosti a které by se mohl dovolávat každý, kdo má na tom právní zájem, na př. věřitel oprávněného dědice, nýbrž jen neplatností relativní, kterou může uplatňovat jen dědic uvedený v § 551 o. z.*“ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 28. 5. 1954, sp. zn. Cz 153/54. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer [vid. 20. 2. 2024].

Nutno upozornit, že případná neplatnost závěti v případě jejího uplatnění nastala toliko částečně v tom rozsahu, v jakém závěť danému ustanovení odporovala.¹⁰⁷ Dle § 551 OZ 1950 tak byla „[závěť] [...] *neplatná potud, pokud pořizovatel nezůstavil svým nezletilým potomkům tolik, kolik činí cena celého jejich zákonného podílu, anebo pokud nezůstavil jiným svým potomkům nebo tomu z rodičů anebo ze starých rodičů, který je v době zůstavitelova úmrtí v nouzi a už práce neschopný, tolik, kolik činí cena tří čtvrtin podílu, který by jim náležel podle ustanovení o dědění ze zákona.*“

Současná právní úprava okruh nepominutelných dědiců vymezuje oproti OZ 1950 méně komplikovaně, když dle § 1643 odst. 1 OZ 2012 jsou jimi „[...] *děti zůstavitele a nedědili, pak jsou jimi jejich potomci.*“¹⁰⁸ Rovněž z terminologického hlediska je podstatné, že recentní právní regulace oproti OZ 1950 pozitivně definuje tzv. povinný díl jako práva svědčící nepominutelnému dědici.¹⁰⁹

Výše uvedená konstrukce OZ 1950 vymezující okruh nepominutelných dědiců je dle mého názoru poměrně složitá a ne zcela přívětivá ve vztahu k adresátům právní normy, pokud jde o jazykové vyjádření. Umožňuje však seznat dvě zřejmé skupiny nepominutelných dědiců. První kategorii s výrazně výhodnějším postavením představovali nezletilí potomci zůstavitele, kterým náležel celý zákonný podíl dle intestátní posloupnosti.

Druhou kategorií nepominutelných dědiců tvořili zletilí zůstavitelovi potomci a dále rodiče a prarodiče zůstavitele, u kterých však muselo být kumulativně splněno, že tito byli k okamžiku smrti zůstavitele vystaveni situaci nouze a zároveň nebyli schopni práce. Podmínka nouze s kumulativním předpokladem neschopnosti práce se týkala toliko rodičů, příp. prarodičů zůstavitele, nikoliv jeho potomků.¹¹⁰ Nepominutelným dědicům vymezeným v rámci druhé kategorie pak svědčil podíl o velikosti $\frac{3}{4}$ jejich podílu dle intestátní posloupnosti.¹¹¹

Určitým teoretickým úskalím současné právní regulace a rovněž také právní úpravy předcházející OZ 1950 je, že *via facti* nepominutelný dědic není dědicem v pravém slova smyslu, ale v případě zůstavitelovy smrti toliko věřitelem oprávněným z pohledávky vůči dědici zůstavitele.¹¹² V tomto ohledu by tak výstižnějším vyjádřením daného právního institutu

¹⁰⁷ HOLUB, Rudolf a kol. *Komentář k občanskému zákoníku*, s. 170.

¹⁰⁸ § 1643 odst. 1 OZ 2012.

¹⁰⁹ „*Nepominutelnému dědici náleží z pozůstalosti povinný díl.*“ § 1642 OZ 2012.

¹¹⁰ HOLUB, Rudolf a kol. *Komentář k občanskému zákoníku*, s. 192.

¹¹¹ Zajímavé je, že OZ 1950 řadil mezi nepominutelné dědice rodiče, příp. prarodiče zůstavitele, byť při splnění dalších podmínek, každopádně tito nebyli dědici v I. dědické třídě dle intestátní posloupnosti. Pokud již zákonodárce přikročil k jejich vymezení jako nepominutelných dědiců, bylo by pochopitelné, pokud by na ně alespoň dílem bylo pamatováno již v I. dědické třídě. Uvedené však nelze pokládat za příklad vnitřní rozpornosti OZ 1950, neboť aplikace ustanovení dědického práva tím nemohla být nikterak dotčena.

¹¹² Nepominutelnému dědici svědčí pohledávka i ve vztahu k příp. odkazovníkům.

bezesporu bylo *nepominutelný oprávněný z pozůstalosti*. Uvedená koncepce nepominutelného dědice se totiž svou povahou spíše blíží pojetí současného odkazovníka, kterému rovněž vůči dědici zůstavitele svědčí pohledávka. Dnešní právní úprava tak smrtí zůstavitele *ex lege* zakládá obligaci mezi dědicem, resp. dědici, a tzv. nepominutelným dědicem, což odráží jeho slabší postavení oproti skutečným dědicům. V souladu s OZ 1950 byl nepominutelný dědic *via facti* dědicem, nikoliv toliko oprávněným z pohledávky. Z hlediska jazykového vyjádření pak tato konstrukce zcela odpovídala pojmu dědice, který neměl být opomenut.

Pokud jde o stanovení určitých omezení, příp. podmínek zůstavitelem, tyto byly obecně v souladu s § 550 OZ 1950 vyloučeny. OZ 2012 pak v § 1644 odst. 1, 2 stanovuje požadavek na to, aby povinný díl nepominutelného dědice nebyl zatížen.¹¹³

Ačkoliv nepominutelnému dědici dle recentní právní úpravy svědčí pohledávka (relativní majetkové právo) a dle OZ 1950 byl skutečným dědicem (absolutní majetkové právo), není tím dotčena možnost vydědění či zřeknutí se dědického práva dle obou zkoumaných právních úprav.

3.3. Dědická nezpůsobilost

Dědickou nezpůsobilost je možné teoreticky vymezit jako naplnění okolnosti, příp. naplnění množiny okolností, způsobující, že osoba, která by jinak byla dědicem na základě dědického titulu, dědicem nebude. Dědickou nezpůsobilost *largo sensu* způsobuje dědická nehodnost (dědická nezpůsobilost *stricto sensu*), vydědění a zřeknutí se dědictví. Zmíněné důvody lze chápat rovněž jako negativní předpoklady dědění, tedy takové předpoklady, které pro úspěšný přechod práv a povinností na dědice nesmí být v daném případě dány.¹¹⁴

Společným rysem těchto právních institutů je, že působí vyloučení presumptivního dědice jak z intestátní, tak testamentární dědické posloupnosti. V tomto ohledu je třeba je důsledně odlišovat od odmítnutí dědictví a vzdání se dědictví¹¹⁵, které sice také způsobují, že se presumptivní dědic nestane skutečným dědicem k okamžiku smrti zůstavitele, ale nastávají *via facti* až po jeho smrti¹¹⁶ na základě projevu vůle dědice, resp. i souhlasu dalšího dědice v případě vzdání se dědictví.

¹¹³ K problematice určitého prolomení tohoto pravidla viz blíže kapitola č. 4.6. *Náhradnictví a svěřenské nástupnictví*.

¹¹⁴ KNAPP, Viktor a kol. *Učebnice občanského a rodinného práva* [Svazek III.], s. 20. Do pozitivního výčtu předpokladů dědění jsou odbornou veřejností řazeny smrt člověka, existence pozůstalosti a způsobilého dědice, dědický titul, jakož i neodmítnutí dědictví. KNAPPOVÁ, Marta, ŠVESTKA, Jiří a kol. *Občanské právo hmotné* [Svazek III.], s. 280.

¹¹⁵ Vzdání se dědictví OZ 1950 neupravoval.

¹¹⁶ Rovněž i dědicky nehodným se za určitých podmínek může dědic stát až po smrti zůstavitele, viz kapitola č. 3.3.1. *Dědická nehodnost*.

3.3.1. Dědická nehodnost¹¹⁷

Incapacitas, tedy dědická nehodnost, příp. také dědická nezpůsobilost *stricto sensu*, je specifickým příkladem právního institutu způsobujícího, že presumptivní dědic je vyloučen z dědické posloupnosti *ex lege*, tedy bez jakékoliv nutné ingerence zůstavitele, která je naopak nezbytná k tomu, aby účinky takového zákonného vyloučení dědice pominuly prostřednictvím tzv. odpuštění, resp. prominutí, zůstavitele.¹¹⁸ Uvedené konstatování je příléhavé jak pro právní úpravu OZ 1950, tak OZ 2012.

Pro naplnění okolností, které dědickou nehodnost způsobují, presumptivní dědic dědicem nebude, tedy okamžikem smrti zůstavitele na něj žádná práva a povinnosti nebudou přecházet. Dědická nehodnost dopadá na všechny potencionální dědice,¹¹⁹ z dědické posloupnosti může být na jejím základě vyloučen i nepominutelný dědic. Z hlediska hmotného práva nastává bez dalšího, tedy k ní není třeba ani úřední ingerence, ani jakýkoliv projev vůle zůstavitele, který by ji stvrzoval či konstituoval,¹²⁰ a přihlíží se k ní z úřední povinnosti.¹²¹ Z povahy věci výčet okolností, pro které dědická nehodnost nastává, je taxativní.

Zkoumané právní úpravy, pokud jde o podmínky dědické nehodnosti, se plně shodují v důvodu v podobě zavrženíhodného jednání¹²² presumptivního dědice vůči poslední vůli zůstavitele.¹²³ OZ 2012 k tomuto důvodu ovšem připojuje deklaratorní výčet možných situací, které by bylo možné pod zavrženíhodný čin vůči poslední vůli zůstavitele subsumovat. Uvedené je naplněno „[...] *zejména tím, že [dědic] zůstavitele k projevu poslední vůle donutil nebo lstivě svedl, projev poslední vůle zůstaviteli překazil nebo jeho poslední pořizování zatajil, zfalšoval, podvrhl nebo úmyslně zničil* [...]“¹²⁴ Poslední vůle tak není pojímána pouze jako samotné pořizování pro případ smrti, ale obecně jako zůstavitelova vůle v otázkách dědického práva, a to i v těch situacích, kdy tato ještě není právně relevantním způsobem vyjádřena. To je

¹¹⁷ OZ 1950 i OZ 2012 vymezují dědickou nehodnost jako dědickou nezpůsobilost, což je jistě příléhavé. Z hlediska teoretického pojetí je však možné dědickou nezpůsobilost vyložit jako širší pojem oproti dědické nehodnosti. Z tohoto důvodu je v práci užíváno přesnějšího označení *dědická nehodnost*.

¹¹⁸ Jako zajímavá se jeví otázka, zda může zůstavitel prominout dědici, a tedy vyloučit aplikaci zákonných ustanovení o dědické nezpůsobilosti dědice *stricto sensu*, pro všechny případy *pro futuro*. Domnívám se, že by tomu tak nemělo být a že takové prominutí zůstavitele by nemělo mít právní účinky, neboť prominutí by mělo vždy reflektovat již nastalé skutečnosti, na základě kterých je dědic dědicky nehodný.

¹¹⁹ Se specifickou výjimkou ukotvenou v § 1482 odst. 1, 2 OZ 2012.

¹²⁰ Projev vůle zůstavitele je naopak stěžejní pro příp. zánik dědické nehodnosti presumptivního dědice, jak bylo uvedeno výše.

¹²¹ ŠEŠINA, Martin, MUŽIKÁŘ, Ladislav, DOBIÁŠ, Petr. *Dědické právo*, s. 225.

¹²² OZ 2012 uvedené formuluje v § 1481 jako *zavrženíhodný čin*.

¹²³ § 522 odst. 1 OZ 1950, § 1481 OZ 2012.

¹²⁴ § 1481 OZ 2012.

však třeba důsledně odlišovat od situací, kdy se dědic *secundum legem* brání vůči zůstavitelově poslední vůli např. za účelem ochrany svých práv nepominutelného dědice.¹²⁵

Zavrženíhodného činu proti zůstavitelově vůli se presumptivní dědic může dopustit jak v období předcházejícím úmrtí zůstavitele, tak i po zůstavitelově smrti.¹²⁶ Pokud by došlo k takovému zavrženíhodnému činu proti zůstavitelově vůli až po jeho smrti, znamenalo by to prolomení koncepce, dle které práva a povinnosti přechází na dědice již okamžikem smrti zůstavitele. Tato situace by sama nebyla problematická, pokud by ovšem zákonodárce obdobně jako u jiných právních skutečností rozhodných pro určení dědice a nastalých až po smrti zůstavitele v takovém případě spojoval se vznikem dědické nehodnosti právní fikci např. v následující podobě. *Pokud se dědic stal nezpůsobilým dědit až po smrti zůstavitele, hledí se na něj, jako by dědictví nikdy nenabyl.* Současný zákonodárce však v úvodu ustanovení § 1481 OZ 2012 pouze konstatuje, že „[z] dědického práva je vyloučen, kdo [...]“ a připojuje výčet možných situací. Domnívám se, že navržená právní fikce v oblasti dědické nezpůsobilosti by tak mohla přispět k teoretické přesnosti právní normy. V tomto ohledu OZ 1950 nabízel mnohem elegantnější řešení, když v ustanovení § 525 OZ 1950 vymezil právní fikci obecně se pojící s dědickou nezpůsobilostí, kdy dokonce ošetřoval i situaci, kdy by dědická nezpůsobilost byla zjištěna až po potvrzení dědictví.¹²⁷

Dle ustanovení § 522 odst. 1 OZ 1950 dědická nehodnost nastala rovněž v důsledku spáchání úmyslného trestného činu¹²⁸ směřujícímu vůči zůstaviteli, jeho dětem, rodičům a manželu.¹²⁹ Zdánlivě podobně daný důvod normuje i OZ 2012, když zakládá dědickou nehodnost pro spáchání „[...] činu povahy úmyslného trestného činu proti zůstaviteli, jeho

¹²⁵ „Každý jednotlivec, jemuž se přihodilo, že musí své právo brániti, převezme z této práce národa svou částku, přispívá svým haléřem ku uskutečnění idey práva na zemi.“ JHERING, Rudolf von. *Boj o právo. Právní věda všedního dne*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 14.

¹²⁶ FIALA, Roman. § 1481 [Důvody dědické nezpůsobilosti]. In: FIALA, Roman, DRÁPAL, Ljubomír a kol. *Občanský zákoník IV. Dědické právo (§ 1475–1720). Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2022, s. 31.

¹²⁷ „Jestliže dědic není způsobilý dědit, hledí se na něj, jako by se smrti zůstavitelovy nedožil. Vyjde-li důvod dědické nezpůsobilosti najevo až po potvrzení dědictví, může se pravý dědic domáhat vydání, po případě náhrady škody.“ § 525 OZ 1950.

¹²⁸ Zavinění ve formě úmyslu se rozlišuje na úmysl přímý (*dolus directus*) [pachatel věděl, že může ohrozit či porušit právem chráněný zájem a chtěl tak učinit] a úmysl nepřímý (*dolus indirectus*, příp. *dolus eventualis*) [pachatel věděl, že může ohrozit či porušit právem chráněný zájem a v případě, že tak učiní, byl s tím srozuměn či smířen], viz § 3 odst. 1 písm. a), b) zákona č. 86/1950 Sb., trestní zákon, § 15 odst. 1 písm. a), b), 2 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník (dále jen jako „TZ 2009“). „Pokládáme proto kritérium vůle za nutné a rozhodující rozlišující kritérium forem zavinění, neboť je podstatný rozdíl především v tom, zda pachatel výsledek [...] chtěl (nebo s ním byl alespoň srozuměn), či ho nechtěl.“ SOLNAR, Vladimír, FENYK, Jaroslav, CÍSAŘOVÁ, Dagmar. *Základy trestní odpovědnosti. Systém českého trestního práva*. 1. vyd. [jako Základy trestní odpovědnosti vyd. 2.]. Praha: Orac, 2003, s. 271.

¹²⁹ Pro naplnění daného důvodu se však nevyžadovala existence pravomocného rozsudku trestního soudu, který by vinu vyslovoval. Postačovalo spáchání takového činu. HOLUB, Rudolf a kol. *Komentář k občanskému zákoníku*, s. 82.

*předku, potomku nebo manželu [...].*¹³⁰ Stěžejním rozdílem uvedených koncepcí je, že OZ 1950 vyžadoval spáchání úmyslného trestného činu, zatímco OZ 2012 předpokládá dopuštění se činu povahy úmyslného trestného činu. Čin povahy úmyslného trestného činu je nutno vyložit tak, že krom spáchaných úmyslných trestných činů se bude jednat i o situace, kdy u daného jednání bude absentovat některý znak, pro který by dané jednání bylo jinak posouzeno jako trestný čin, tedy se bude jednat o tzv. čin jinak trestný.¹³¹ Současná právní úprava tak dopadá na širší množinu případů pro naplnění předpokladu dědické nehodnosti v souvislosti s trestněprávně relevantním jednáním. Ačkoliv by toto širší pojetí mohlo být adresáty právní regulace vnímáno za spravedlivé, otevírá se tím podle mého mínění větší prostor pro případné výkladové kolize, které by mohly nastat. Určitá míra nejistoty je totiž spojena s obtížně definovatelným pojmem *činu povahy úmyslného trestného činu*, z něhož již na základě gramatického výkladu plyne, že nemusí být nutně splněny veškeré znaky odpovídající spáchanému úmyslnému trestnému činu. Vystává tak přirozeně otázka, jaké znaky úmyslného trestného činu mohou absentovat, aby se stále jednalo o čin povahy úmyslného trestného činu pro účely dědické nehodnosti. Ze zmíněného pojetí jednoznačně vyplývá, že musí být zachován znak skutkové podstaty trestného činu v podobě subjektivní stránky trestného činu, neboť je vyžadováno úmyslné zavinění. Pokud jde ovšem o další znaky, zákon nepodává bližší odpověď.

Dalším podstatným rozdílem uvedených koncepcí je také okruh osob, vůči kterým musí úmyslný trestný čin, resp. čin povahy úmyslného trestného činu, směřovat, aby nastala dědická nehodnost dědice. OZ 1950 tento okruh osob omezoval toliko na rodiče, děti a manžela zůstavitele. Nikterak dle zákonného vyjádření nebyli dotčeni další potomci či předci zůstavitele. V případě OZ 2012 pak již krom manžela, dětí a rodičů zůstavitele může pro účely dědické nehodnosti směřovat čin povahy trestného činu i vůči dalším potomkům a předkům zůstavitele.

Závěrem kapitoly je třeba pozornost zaměřit na speciální případy dědické nehodnosti. Dle recentní právní úpravy „[probíhá-li] v den zůstavitelovy smrti řízení o rozvod manželství zahájené na zůstavitelův návrh podaný v důsledku toho, že se manžel vůči zůstaviteli dopustil činu naplňujícího znaky domácího násilí, je zůstavitelův manžel vyloučen z dědického práva jako zákonný dědic.“¹³² „Byl-li rodič zbaven rodičovské odpovědnosti proto, že ji či její výkon zneužíval nebo že výkon rodičovské odpovědnosti z vlastní viny závažným způsobem

¹³⁰ § 1481 OZ 2012.

¹³¹ Příkladem lze uvést nedostatečný věk pachatele.

¹³² § 1482 odst. 1 OZ 2012.

*zanedbával, je vyloučen z dědického práva po dítěti podle zákonné dědické posloupnosti.*¹³³

Uvedené rozšíření okruhu případů dědické nehodnosti je pozoruhodné v tom smyslu, že zakládá dědickou nehodnost toliko pro dědice dle intestátní posloupnosti.

Domnívám se, že není vítaným krokem rozlišovat dědickou nehodnost způsobem, kterým to činí OZ 2012 v ustanovení § 1482 odst. 1, 2. Mám za to, že by zákonodárce měl buď uvedené případy neupravovat vůbec, příp. je zakotvit jako důvody obecné dědické nehodnosti bez ohledu na to, zda se jedná o intestátní či testamentární dědice. Zároveň by podle mého názoru právní úprava měla být zdrženlivá, pokud jde o mnohost případů, kdy procesněprávní hledisko podmiňuje práva a povinnosti hmotného práva.

3.3.2. Vydědění

Důvodem dědické nezpůsobilosti *largo sensu* historicky byl a v současnosti je rovněž právně relevantní projev vůle zůstavitele, na základě kterého při naplnění zákonem vymezeného důvodu je dědic vyloučen z dědické posloupnosti tzv. vyděděním (*exhereditatio*), přičemž jak dle OZ 1950, tak OZ 2012 je možné prohlášení zůstavitele o vydědění učinit touž formou, jaká je nezbytná pro pořízení závěti.¹³⁴ Z uvedeného tak lze dovodit, že dle současné právní regulace by bylo možné vydědění realizovat rovněž možnými způsoby pořizování pro závěti s úlevami, tedy za jistých okolností také ústně.¹³⁵

Právní institut vydědění je však třeba omezit toliko na nepominutelné dědice¹³⁶, neboť představuje právní nástroj zůstavitele, kterým může z dědického práva vyloučit ty dědice, které by jinak nemohl vyloučit na základě pořízení pro případ smrti. Lze tak presumovat, že v případě, pokud by zůstavitel učinil projev vůle označený jako vydědění, resp. by svým projevem vůle vydědil dědice odlišného od nepominutelného dědice, bylo by nutné daný projev vůle posoudit jako negativní závěť.¹³⁷ V takovém případě by pak bylo zcela irelevantní, zda je u daného např. závětního dědice naplněn předpoklad objektivně existující okolnosti, pro kterou by jej bylo možné vydědit. Na druhou stranu současná právní regulace umožňuje, aby zůstavitel vydědil nepominutelného dědice i tzv. mlčky, a to tak, že nikoliv v důsledku omylu povolá odlišné závětní dědice a daného dědice, kterého se vydědění týká, opomene. V takovém případě se pak na takový postup zůstavitele dle ustanovení § 1651 odst. 2 OZ 2012 „[...] *hledí* [...] *jako*

¹³³ § 1482 odst. 2 OZ 2012.

¹³⁴ Viz § 552 odst. 2 OZ 1950, § 1649 odst. 1 OZ 2012.

¹³⁵ *Testamentum militis*.

¹³⁶ Dle díkce § 552 odst. 1 OZ 1950 dědice, jehož „[...] *zákonný podíl nemůže být závěti zkrácen vůbec anebo nikoliv o více než čtvrtinu jeho ceny* [...]“.

¹³⁷ Viz § 1649 odst. 2 OZ 2012.

na vydědění učiněné mlčky a po právu.“ Je však třeba reflektovat, že i v takovém případě je nezbytné naplnit zákonný důvod pro vydědění, viz níže. Domnívám se však, že vydědění mlčky by nemělo být právní úpravou připuštěno, neboť zakládá vyšší míru právní nejistoty. Pokud již zůstavitel přikračuje k vydědění nepominutelného dědice, měl by tak učinit způsobem, o kterém by neměly vzniknout jakékoliv pochybnosti.

Vydědění představuje právní nástroj umožňující zůstaviteli vyloučení nepominutelného dědice z dědické posloupnosti za absence souhlasného projevu vůle daného dědice. Na druhou stranu nezbytným předpokladem vydědění je objektivní naplnění jednoho z taxativně vymezených zákonných důvodů, ačkoliv dle současné právní úpravy nemusí být daný důvod zůstavitelem v rámci prohlášení o vydědění explicitně uveden,¹³⁸ jak bylo uvedeno výše. Zákonný důvod však musí existovat objektivně a nezávisle na zůstavitelově vůli.

Pokud jde o konkrétní zákonné důvody vydědění, dle dikce ustanovení § 552 odst. 1 OZ 1950 bylo možné vydědit nepominutelného dědice „[...] *proto, že* [...] [zůstavitele] *opustil v nouzi nebo že byl odsouzen pro úmyslný trestný čin nebo že trvale odpírá pracovat.*“ Důvody vymezené v ustanovení § 1646 odst. 1 písm. a) až d) OZ 2012 se týkají dědice, který „[...] *neposkytl [zůstaviteli] potřebnou pomoc v nouzi, [...] o zůstavitele neprojevuje opravdový zájem, jaký by projevoval měl, [...] byl odsouzen pro trestný čin spáchaný za okolností svědčících o jeho zvrhlé povaze nebo [...] vede trvale nezřízený život.*“ OZ 2012 pak v ustanovení § 1647 zakládá i další možný důvod pro vydědění, a to okolnost, že nepominutelný dědic „[...] *je tak zadlužen nebo si počíná tak marnotratně, že tu je obava, že se pro jeho potomky nezachová povinný díl.*“¹³⁹ V takovém případě však lze vydědit nepominutelného dědice pouze tím způsobem, že jsou povolány děti vyděděného dědice a v případě jejich absence jsou povoláni jejich potomci. Zákon tak adekvátně reflektuje míru oslabení daného důvodu vydědění oproti jiným zákonným důvodům.

Již při seznámení se s taxativně vymezenými důvody vydědění v rámci obou předmětných kodexů je nutné konstatovat, že se zůstavitel mohl a může při aplikaci ustanovení o vydědění vystavit poměrně velkému riziku spočívajícímu v nejistém posouzení otázky, zda ze strany dědice skutečně došlo k naplnění některého z uvedených zákonných důvodů. O to riskantnější se může uvedený postup zůstavitele jevit, pokud si sám subjektivně splnění podmínek odůvodnil, aniž by přihlédl k tomu, že tyto musejí být dány objektivně. Tímto

¹³⁸ „Na závěr dovolací soud dodává, že smysl ustanovení § 1648 o.z. spočívá zejména v tom, že podle nyní účinné právní úpravy již není předpokladem platnosti vydědění, aby zůstavitel ve svém prohlášení uvedl některý ze zákonných důvodů vydědění.“ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. 9. 2019, sp. zn. 24 Cdo 1777/2019.

¹³⁹ § 1647 OZ 2012.

prizmatem v případě pochybností a určité míry nejistoty může být pro zůstavitele bezpečnější, pokud povolá odlišného dědice závětí v kombinaci s příkazem k započtení¹⁴⁰ na povinný díl dědice, jehož vydědění by zůstavitel jinak rád docílil. Uvedené však v mnoha případech nelze aplikovat tak, aby bylo dosaženo zcela shodných účinků, jakých by se dosáhlo účinným vyděděním.

Pokud jde o jednotlivé, zákonem vymezené, důvody vydědění, zkoumané kodexy se shodují v otázce nouze zůstavitele, kdy je normováno jak opuštění zůstavitele v případě nouze dle OZ 1950,¹⁴¹ tak neposkytování potřebné pomoci v nouzi ze strany dědice dle OZ 2012.¹⁴² Je zřejmé, že pro aplikační praxi může být pojetí stavu nouze poměrně komplikované a nejednoznačné, přičemž lze předpokládat, že v konkrétních případech bude nutné záležitost posuzovat i z hlediska dostatečné informovanosti dědice o dané situaci zůstavitele a jeho objektivní způsobilosti fakticky pomoci.

Další podobnost právní úpravy taxativně vymezených důvodů vydědění v OZ 1950 a OZ 2012 lze spatřovat v zákonném zakotvení odsouzení za spáchání trestného činu jako důvodu vydědění.¹⁴³ V OZ 1950 a v OZ 2012 ovšem byla stanovena odlišná kritéria pro účely takového vydědění. OZ 1950 požadavkem na úmyslné zavinění¹⁴⁴ zachovával zůstaviteli poměrně širokou množinu případů, pro které mohl dědice pro odsouzení za spáchání trestného činu vydědit. Oproti tomu OZ 2012 s kritériem okolností, které svědčí o zvrhlé povaze dědice,¹⁴⁵ stanovuje významně užší a obtížněji definovatelnou množinu trestných činů, na základě kterých by bylo možné dědice vydědit v případě jeho odsouzení, ačkoliv jinak rezignuje na otázku požadované úmyslné formy zavinění.

V této souvislosti je však možné poukázat na skutečnost, že nedbalostní trestný čin by mohl být jen stěží seznán za takový, který by svědčil o zvrhlé povaze pachatele. Pokud jde o úmyslný trestný čin, zde bylo možné vyjít ze závěrů trestního soudu vyjádřeného v pravomocném rozhodnutí a v tomto ohledu byla pozice zůstavitele v otázce naplnění daného důvodu ze strany dědice poměrně jistá. Na druhou stranu určení okolností poukazujících na zvrhlost povahu dědice je o poznání náročnější úkol, který právně relevantním způsobem, byť

¹⁴⁰ Tzv. kolace. Jedná se o započtení majetkových hodnot na dědický podíl či povinný díl dědice, které dědic od zůstavitele za života obdržel, příp. které mu plynou z pozůstalosti (např. odkaz). Bližší podmínky včetně časových určení upravuje § 1658 a násl. OZ 2012. Viz také § 533 odst. 1, 2 OZ 1950.

¹⁴¹ § 552 odst. 1 OZ 1950.

¹⁴² § 1646 odst. 1 písm. a) OZ 2012.

¹⁴³ Jako důvod vydědění však může obstát odsouzení, nikoliv samotné spáchání. V tomto ohledu je třeba shledat významný rozdíl oproti právní úpravě dědické nehodnosti.

¹⁴⁴ § 552 odst. 1 OZ 1950.

¹⁴⁵ § 1646 odst. 1 písm. c) OZ 2012.

v rovině deklaratorní, nemůže objasnit ani trestní soud v rámci odůvodnění svého případného rozhodnutí.¹⁴⁶

Další důvod vydědění obsažený v OZ 1950,¹⁴⁷ který dnes již OZ 2012 neobsahuje a který spočíval v trvalém odpírání pracovat, se sice může z dnešního pohledu jevit jako dobově tendenční a založený na ústavně a právně zakotvené pracovní povinnosti,¹⁴⁸ každopádně lze shledat určitou míru podobnosti s vymezeným důvodem vydědění v podobě vedení trvale nezřízeného života dle OZ 2012.¹⁴⁹ K danému důvodu dle OZ 1950 je pak možné uvést, že „[musí] jít o trvalé vyhýbání se práci, která je považována za jednu z nejzákladnějších povinností, ale také práv občana v socialistické společnosti. Nestací, že snad jen ojedinele nebo přechodně neworkoval nebo i odepřel pracovat. Předpokládá to však zároveň, že vyděděný dědic mohl pracovat, byl k tomu schopen a měl k tomu také příležitost. Nezaviněná nezaměstnanost, ať již následkem nemoci nebo nedostatku pracovní příležitosti v mezích schopnosti dědicovy a pod. sem nepadá.“¹⁵⁰

Důvodem vydědění, který OZ 1950 z hlediska nastíněného srovnání oproti OZ 2012 naopak opomíjel, byla absence opravdového zájmu dědice o osobu zůstavitele, ovšem pouze takového zájmu, který by dědic měl projevovat.¹⁵¹ Vymezením této podmínky je vyloučena samozřejmost požadavku na opravdový zájem dědice ve vztahu k zůstaviteli. „[Vydědění] přichází v úvahu jen tam, kde zůstavitel o tento blízký příbuzenský vztah stojí, kde se ho nezájem potomka osobně citově dotýká, kde mu tento stav vadí, a nikoliv, jde-li o situaci, kdy je mu tento stav lhostejný, případně kdy k němu sám i podstatně přispěl [...]“¹⁵²

Pokud jde o speciální důvod vydědění, který je normován v ustanovení § 1647 OZ 2012¹⁵³, je třeba zodpovědět otázku, proč jej zákonodárce takto vymezuje, když v ustanovení § 1646 odst. 1 písm. d) OZ 2012 zakotvuje jako jeden z obecných důvodů

¹⁴⁶ Na základě ustanovení § 135 odst. 1 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve spojení s ustanovením § 1 odst. 3 zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, je civilní soud vázán rozhodnutím trestního soudu, pokud jde o otázku spáchání trestného činu. Posouzení okolností svědčících o zvrhlé povaze dědice však bude muset učinit sám.

¹⁴⁷ § 552 odst. 1 OZ 1950.

¹⁴⁸ Viz § 32 Úst 1948.

¹⁴⁹ § 1646 odst. 1 písm. d) OZ 2012. Dle komentářové literatury vedení trvale nezřízeného života spočívá zejm. v „[...] [závislosti] na alkoholu, omamných a psychotropních látkách a jedech nebo hazardních hrách, zanedbávání povinné výživy a neplacení výživného, zadlužování se bez zjevné možnosti dluhy splácet, opatřování prostředků k životu nezákonným způsobem, trvalé vyhýbání se práci či promrhávání rodinného majetku.“ KITTEL, David. § 1646 [Vydědění a jeho důvody]. In: PETROV, Jan, VÝTISK, Michal, BERAN, Vladimír a kol. *Občanský zákoník. Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2019, s. 1692.

¹⁵⁰ HOLUB, Rudolf a kol. *Komentář k občanskému zákoníku*, s. 211.

¹⁵¹ § 1646 odst. 1 písm. b) OZ 2012.

¹⁵² Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 24. 1. 2001, sp. zn. 21 Cdo 48/2000.

¹⁵³ „Zůstavitel může vydědit i nepominutelného dědice, který je tak zadlužen nebo si počíná tak marnotratně, že tu je obava, že se pro jeho potomky nezachová povinný díl. Učinit to však může jen tak, že tento jeho povinný díl zůstává dětem tohoto nepominutelného dědice, popřípadě, není-li jich, jejich potomkům.“ § 1647 OZ 2012.

vydědění vedení trvale nezřízeného života, viz výše. Vzhledem k tomu, že marnotratnost by bylo možné subsumovat rovněž pod ustanovení § 1646 odst. 1 písm. d) OZ 2012, nezdá se uvedená zákonná úprava jako zcela koherentní. *Via facti* by tak důvod vydědění dle § 1647 OZ 2012 měl dopadat toliko na situace, kdy sice bude dán u dědice předpoklad marnotratnosti, to ovšem pouze v té míře, která ještě neodpovídá kritériím vedení trvale nezřízeného života. Pokud již zákonodárce přikročil k normování takových specifik, nabízelo by se, aby sám dále blíže stanovil podmínky pojetí marnotratnosti či vedení trvale nezřízeného života.

Stávající právní úprava podle mého názoru v této otázce nepodává dostatečnou míru právní jistoty tak, aby adresát právní regulace v podobě zůstavitele mohl jednoznačně seznat, zda jsou naplněny podmínky pro ten který důvod vydědění. Rizikem nedostatečného odlišení marnotratnosti a vedení trvale nezřízeného života může být v krajním případě i neplatnost vydědění, a to z důvodu, že současně nebudou zůstavitelem povolány děti, příp. potomci, vyděděného, jak se to u vydědění z důvodu marnotratnosti vyžaduje.

Významná otázka také je, k jakému okamžiku musí být dán zákonný důvod pro účely vydědění a zda je příp. možné nepominutelného dědice vydědit i podmíněně pro případ, pokud by zákonný důvod vydědění byl nakonec naplněn.¹⁵⁴ Ačkoliv současná právní úprava preferuje zájem zůstavitele vyjádřený v projevu jeho vůle, domnívám se, že zůstavitel by neměl mít možnost nepominutelného dědice podmíněně vydědit pro případné splnění zákonných předpokladů vydědění, které by nastalo v budoucnu do okamžiku zůstavitelovy smrti.

Z hlediska účinků vydědění je nutno konstatovat, že tyto dle OZ 1950 dopadaly toliko na osobu dědice, kterého se vydědění týkalo. Dle ustanovení § 552 odst. 1 OZ 1950 „[je-li] *takto vyděděný potomkem zůstavitelovým, nabývají jeho dědického podílu jeho potomci.*“ Mám za to, že jako vhodnější formulace by se nabízelo prosté konstatování, že *na vyděděného dědice se hledí, jako by se smrti zůstavitele nedožil.* OZ 2012 však obsahuje poněkud odlišnou koncepci, když předmětný rozsah účinku vydědění spojuje v ustanovení § 1646 odst. 3 OZ 2012 s otázkou, zda vyděděný dědic zůstavitele přežije, či nikoliv. Pokud dědic, kterého se vydědění týká, zůstavitele přežije, tedy nezemře dříve než zůstavitel či současně se zůstavitelem, a zůstavitel v rámci prohlášení o vydědění specificky rozsah účinků vydědění neupraví, vztahují se tyto účinky rovněž na potomky vyděděného dědice. V opačném případě, kdy

¹⁵⁴ „Aby došlo k vyloučení dědice z práva na povinný díl nebo k jeho zkrácení v tomto právu, musí být zákonné důvody vydědění naplněny nejpozději ke dni úmrtí zůstavitele. Rouček/Sedláček III 772 4 připouští i podmíněné vydědění, tj. vydědění pro případ, že by u vydědovaného došlo k naplnění některého z důvodů vydědění.“ KITTEL, David. § 1646 [Vydědění a jeho důvody]. In: PETROV, Jan, VÝTISK, Michal, BERAN, Vladimír a kol. *Občanský zákoník. Komentář*, s. 1691.

vyděděný dědic zůstavitele nepřezije, nejsou příp. vyděděním jeho potomci dotčeni. V návaznosti na to je pak významné, zda zůstavitel přikročí rovněž k vydědění dědice, který již je jinak dědicky nezpůsobilý, což explicitně připouští § 1646 odst. 2 OZ 2012, čímž může být ovlivněna problematika rozsahu účinků vydědění.¹⁵⁵

Závěrem této kapitoly lze shrnout, že současná právní regulace je v otázce právního institutu vydědění výrazně komplikovanější, přičemž některé oblasti mohou vyvolávat i určité, místy i nemalé aplikační kolize. Na druhou stranu lze kvitovat vymezení důvodu vydědění reflektujícího neprojevení opravdového zájmu dědice o zůstavitele dle § 1646 odst. 1 písm. b) OZ 2012, který OZ 1950 neznal.

3.3.3. Zřeknutí se dědictví

Dalším důležitým právním institutem z hlediska dědického práva, který obsahoval jak OZ 1950, tak OZ 2012, je právní institut zřeknutí se dědictví. Slovní spojení *zřeknutí se práva* z jazykového hlediska indikuje spíše jednostranné právní jednání subjektu práv a povinností. V intencích dědického práva je ovšem dané slovní spojení užíváno v souvislosti s pozbytím subjektivního dědického práva presumptivního dědice na základě smlouvy uzavřené se zůstavitelem.¹⁵⁶ Z uvedeného plyne, že dědic se může dědického práva zříci pouze za života zůstavitele, a to za předpokladu, že tento s ním o tom uzavře smlouvu.¹⁵⁷ Není rovněž vyloučeno, aby smluvní stranou tzv. renunciační dohody, tedy dohody o zřeknutí se dědického práva, byly i další osoby. Renunciační doložka může být z hlediska současné právní úpravy obsažena i v dědické smlouvě, kterou se povolává třetí osoba za dědice, zatímco dědic dle intestátní posloupnosti se svého případného subjektivního dědického práva zříká.

Předpokladem zřeknutí se dědického práva je smlouva, tedy dvou či vícestranné právní jednání, jehož podstatou je shodný projev vůle smluvních stran, pokud jde o obsah předmětného právního jednání. Ačkoliv množina potencionálních smluvních stran není limitována, je nezbytné, aby renunciační dohodu uzavírali alespoň presumptivní dědic na straně jedné a zůstavitel na straně druhé. Na základě daného právního jednání je tak dědic buď zcela, či

¹⁵⁵ Případné vydědění dědice jinak dědicky nezpůsobilého může mít praktický dopad v tom ohledu, že je upozorněno rovněž na jiné důvody samotné dědické nezpůsobilosti a může tak být potvrzeno, že danému dědici nebylo prominuto. ŠEŠINA, Martin, MUZIKÁŘ, Ladislav, DOBIÁŠ, Petr. *Dědické právo*, s. 299–300.

¹⁵⁶ Termín *zřeknutí se* je v daném kontextu užíván tradičně, viz ustanovení § 551 ABGB, § 516 OZ 1950, § 1484 odst. 1 OZ 2012. Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník (dále jen jako „OZ 1964“), zřeknutí se dědického práva neupravoval.

¹⁵⁷ Elischer a Drachovský dovozují, že renunciace se netýká zřeknutí se samotného dědického práva, ale toliko čekatelství ve smyslu očekávání dědického práva. ELISCHER, David, DRACHOVSKÝ, Ondřej. Několik zastavení nad renunciační smlouvou. *Právník* [roč. 160, č. 6/2021], s. 416.

dílem vyloučen z dědické posloupnosti,¹⁵⁸ resp. je modifikováno rovněž postavení jeho potomků coby příp. dědiců zůstavitele.

K uvedenému se nabízí zmínit několik poznámek o samotné povaze daného právního jednání. Vzhledem ke skutečnosti, že otázka existence účinků takového právního jednání bude uspokojivě vyjasněna až v souvislosti se smrtí zůstavitele, presumptivního dědice či jeho potomků, je třeba dle mého názoru renunciační dohodu považovat za právní jednání aleatorní povahy, neboť daná dohoda *via facti* nutně nemusí být zcela naplněna, resp. jí zamýšlené účinky nemusí být realizovány, pokud např. zůstavitel dědice přežije.

OZ 1950 v ustanovení § 516 umožňoval presumptivnímu dědici, aby se dědictví zřekl „[...] *i s účinkem pro své potomky*.“ OZ 1950 tak nabízel fakultativní možnost, prostřednictvím které bylo možné vyjmout z dědické posloupnosti na základě zřeknutí se dědictví dědicem i jeho potomky. V této souvislosti se dikce ustanovení § 516 OZ 1950 nejeví jako zcela šťastná. Mohla by totiž vzbuzovat dojem, že úvaha nad možnými právními účinky zřeknutí se dědictví rovněž pro potomky dědice spočívá toliko na dědici. Je však třeba reflektovat, že i s uvedeným rozšířením účinku zřeknutí se dědictví by musel vyslovit v rámci smluvního projevu souhlas také zůstavitel. Obdobně je možné fakultativně smluvně upravit rozsah účinků zřeknutí se dědictví v souvislosti s potomky dědice i dle současné právní regulace. Z hlediska daného srovnání je však nutné upozornit na skutečnost, že OZ 2012 předpokládá již *ex lege* bez dalšího, že se renunciační dohoda vztahuje svými účinky i na potomky dědice s tím, že umožňuje odchylné ujednání smluvních stran. Je-li v tomto ohledu srovnána právní úprava OZ 1950 a OZ 2012, soudím, že v dané otázce tak OZ 1950 přeci jen nabízel vhodnější řešení, když účinky zřeknutí se dědictví bez dalšího nepresumoval i na potomky dědice, kteří tak byli více chráněni před případnou unáhleností a nezamýšlenými dopady na základě učiněné dohody o zřeknutí se dědického práva.

V případě obou zkoumaných právních úprav má však presumptivní dědic právo, byť podmíněné souhlasem zůstavitele, ovlivnit rozsah zřeknutí se dědictví i na své potomky. Domnívám se, že se v tomto ohledu jedná o významné, privilegované postavení dědice, který tak má možnost participovat na determinaci případných práv a povinností dalších potencionálních dědiců, ačkoliv se z dědické posloupnosti sám dobrovolně vyčleňuje.

¹⁵⁸ „Kdo se zřekne dědického práva, zřiká se tím i práva na povinný díl; kdo se však zřekne jen práva na povinný díl, nezřiká se tím práva z dědické posloupnosti.“ § 1484 odst. 1 OZ 2012. DZ 2012 připouští možnost, že dědictví se lze zřici i zčásti, příp. také „[...] *ve vztahu k určité věci* [...]“ DZ 2012, s. 365.

K renunciační dohodě je možné doplnit, že tato může být jak povahy lukrativní, tak onerózní,¹⁵⁹ přičemž je zcela přípustné, aby zřeknutí se dědictví bylo dědici kompenzováno finančním plněním či poskytnutím jiných majetkových hodnot ať již ze strany zůstavitele, či třetí osoby, která by rovněž mohla být smluvní stranou dané dohody. Uvedený postup se dříve označoval také jako tzv. vybytí.¹⁶⁰ Z hlediska náležitostí formy renunciační dohody byla za účinnosti OZ 1950¹⁶¹ vyžadována písemná forma, zatímco v současnosti je již na základě ustanovení § 1484 odst. 3 OZ 2012 pro dané právní jednání nutná forma veřejné listiny. Požadavek kvalifikovanější formy lze v daném případě seznat za plně adekvátní.

3.4. Odmítnutí dědictví

Ve světle zkoumaných právních úprav dědického práva dle OZ 1950 a dle OZ 2012 se jeví zvláště zajímavou právní regulace odmítnutí dědictví, neboť představuje jednu z oblastí, kde jsou předmětné zkoumané kodexy takřka ve shodě. „*Napadne-li dědici pozůstalost, není povinen ji přijmout. Tomu slouží shodně s tradicí zdejší právní úpravy od r. 1950 institut odmítnutí dědictví.*“¹⁶²

Adresát právní normy nemůže být v intencích soukromého práva nucen k nabytí práv či závázání se k povinnostem, pokud je to v rozporu s jím projevenou vůlí. To je předpoklad svobodného projevu vůle dědice v otázce, zda dědictví *via facti* nabyde, či nikoliv. Tím, že je na dědici, zda dědictví odmítne, lze přisvědčit tezi, že zde neplatí obecný předpoklad, dle kterého ten, kdo mlčí, ještě nevyjadřuje souhlas, tedy se nezavazuje. V otázce odmítnutí dědictví je naopak třeba nejvyšší možné bdělosti dědice v souladu s principem *vigilantibus iura scripta sunt*, neboť se zde vychází z východiska, dle kterého ten, kdo mlčí, nejspíše souhlasí (*qui tacet, consentire videtur*) s nabytím dědictví, resp. jeho neodmítnutím. Pro odmítnutí dědictví se tak vyžaduje aktivní projev vůle dědice.

Pokud jde o formální stránku věci, je nutné zdůraznit, že se po dědici nežadá souhlas s právním postavením dědice, neboť dle zkoumaných právních úprav se dědictví nepřijímá, lze

¹⁵⁹ ŠEŠINA, Martin, MUZIKÁŘ, Ladislav, DOBIÁŠ, Petr. *Dědické právo*, s. 142.

¹⁶⁰ Dle Knappa se jedná o „[...] majetková věnování, která poskytuje budoucí zůstavitel svým dětem zpravidla proto, aby mladým manželům byly zjednány majetkové předpoklady pro založení společné domácnosti“, přičemž doplňuje, že vybytí je „[...] dosud obvyklé na venkově, zejména v českých krajích.“ KNAPP, Viktor a kol. *Učebnice občanského a rodinného práva* [Svazek III.], s. 21. Viz také ELISCHER, David, DRACHOVSKÝ, Ondřej. Několik zastavení nad renunciační smlouvou. *Právník* [roč. 160, č. 6/2021], s. 418.

¹⁶¹ Viz § 515 OZ 1950.

¹⁶² DZ 2012, s. 367.

jej však odmítnout. V případě marného uplynutí lhůty pro odmítnutí dědictví však zaniká právo dědice dědictví odmítnout.¹⁶³

Obě právní úpravy se pak v případě platného odmítnutí dědictví efektivním způsobem vypořádávají s úskalím teoretické koncepce, na základě které se subjekt práv a povinností stává dědicem okamžikem smrti zůstavitele, když § 524 OZ 1950 uvádí, že „[jestliže] *dědic dědictví odmítne, hledí se na něj, jakoby se smrti zůstavitelovy nedožil*“, a OZ 2012 v § 1486 formuluje, že „[odmítne-li] *dědic dědictví, hledí se na něho, jako by dědictví nikdy nenabyl*.“ V obou případech je tak konstruována právní fikce způsobem, že k přechodu práv a povinností na dědice nedošlo, ačkoliv tento se jinak stává dědicem k okamžiku smrti zůstavitele.

Jak dle § 520 OZ 1950, tak § 1489 OZ 2012 musí být odmítnutí dědictví učiněno zcela nepodmíněně. Není možné dědictví odmítnout s výhradou, podmínkami či jen částečně. Na druhou stranu ani zůstavitel nemůže předem vyloučit právo dědice dědictví odmítnout prostřednictvím podmínky, resp. výhrady. V současné právní úpravě však určité prolomení připouští § 1485 odst. 1 OZ 2012, který umožňuje vyloučení odmítnutí dědictví v dědické smlouvě a rovněž nepominutelnému dědici zakládá právo dědictví odmítnout i částečně, pokud jde o jeho dědictví nad rámec povinného dílu.¹⁶⁴

Odmítnout dědictví bylo podle OZ 1950 a je i dnes podle OZ 2012 možné prostřednictvím výslovného prohlášení, které dědic učiní vůči soudu.¹⁶⁵ V souladu s právní zásadou *semel heres semper heres*¹⁶⁶ je pak takové právní jednání dědice neodvolatelné.¹⁶⁷ Za ne zcela vhodné lze však označit zákonné vyjádření v ustanovení § 1489 odst. 2 OZ 2012, dle kterého „[k] *odmítnutí dědictví se nepřihlíží, dal-li dědic již svým počínáním najevo, že chce dědictví přijmout. Nepřihlíží se ani k projevu vůle, kterým dědic odvolá své prohlášení, že dědictví odmítá, nebo neodmítá, anebo že dědictví přijímá*.“ S ohledem na opuštění koncepce ležící pozůstalosti by se formulaci o *přijetí dědictví* měl současný zákonodárce vyvarovat.¹⁶⁸

¹⁶³ § 1487 odst. 2 OZ 2012.

¹⁶⁴ ŠEŠINA, Martin, MUZIKÁŘ, Ladislav, DOBIÁŠ, Petr. *Dědické právo*, s. 234. „*Dědic má právo po smrti zůstavitele dědictví odmítnout; smluvní dědic však jen, pokud to není dědickou smlouvou vyloučeno. Odmítá-li dědictví nepominutelný dědic, může dědictví odmítnout s výhradou povinného dílu.*“ § 1485 odst. 1 OZ 2012.

¹⁶⁵ § 518 OZ 1950, § 1487 odst. 1 OZ 2012.

¹⁶⁶ Římskoprávní zásada, dle které „[...] *osoba, jež se jednou dědicem stala, je dědicem navždy* [...]“. KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 283.

¹⁶⁷ § 521 odst. 1 OZ 1950, § 1489 odst. 2 OZ 2012.

¹⁶⁸ K užití termínu *přijetí dědictví* se vyslovila subkomise pro kodifikaci občanského práva v rámci přípravných prací na OZ 1950, kdy bylo konstatováno, že „[...] *obrat: „dědic dědictví přijímá“ připomíná hereditas [iacens]*.“ Národní archiv, Ministerstvo spravedlnosti ČR (nezpracováno). Zápis o 35. schůzi subkomise pro kodifikaci občanského práva ze dne 26. 9. 1949, s. 2.

V souladu s výše citovaným § 1489 odst. 2 OZ 2012 právo odmítnout dědictví zanikne *ex lege* v případě, kdy dědic začne jednat tak, jako by byl z dědictví oprávněn. Shodné pravidlo zakotvil již OZ 1950 v § 517 odst. 2 OZ 1950, dle kterého „[odmítnout] *dědictví nemůže však dědic, který si již jako dědic skutečně počínal.*“ Toto vyjádření ovšem nebylo zcela přesné. Ačkoliv je bez pochybností zřejmé, k čemu dané ustanovení směřovalo, formálním prizmatem by jistě nemělo být k tíži dědice, že fakticky jako dědic jedná.¹⁶⁹ Vhodnější by tak bylo, pokud by zákonné vyjádření přesněji reflektovalo, že právo dědice odmítnout dědictví zaniká v případě, kdy tento jedná jako vlastník, oprávněný z pozůstalosti apod., tedy např. projevuje záměr mít věc pro sebe (*animus rem sibi habendi, animus possidendi*).¹⁷⁰

Oba předmětné zákoníky obsahují stanovení lhůty pro odmítnutí dědictví, a to v délce jednoho měsíce od vyrozumění dědice o jeho dědickém právu dle OZ 1950, resp. o možnosti odmítnutí dědictví včetně poučení dle recentní právní úpravy. Zajímavé je, že OZ 1950 shodně jako dnešní právní úprava umožňoval, aby za určitých okolností bylo časové určení k odmítnutí dědictví soudem prodlouženo,¹⁷¹ přičemž se jednalo o lhůtu hmotněprávní.¹⁷² OZ 2012 pak pamatuje i na situaci, kdy se jediné bydliště dědice nachází v zahraničí, v takovém případě je lhůta tříměsíční.¹⁷³

S ohledem na uvedené se nabízí shrnout, že v případě právního institutu odmítnutí dědictví zkoumané právní úpravy vykazují výraznou podobnost, kdy lze učinit závěr o tom, že v této otázce OZ 2012 jednoznačně navazuje na OZ 1950. Zvolený přístup současného zákonodárce je odůvodnitelný i s poukazem k tomu, že oba zákoníky shodně vychází z koncepce, kdy dědic nabývá dědictví již smrtí zůstavitele. Je tak zcela žádoucí, aby byl dědici dán dostatečný prostor v otázce, zda dědictví *via facti* nabude.

3.5. Vzdání se dědictví

Vzdání se dědictví nebylo v OZ 1950 upraveno a jeho zakotvení v ustanovení § 1490 odst. 1, 2 OZ 2012 tak představuje z hlediska vývoje dědického práva na našem území určité novum v otázce dispozice dědice s dědictvím, přičemž DZ 2012 potřebu tohoto právního institutu odůvodňuje požadavky dědiců plynoucí z notářské praxe.¹⁷⁴

¹⁶⁹ Např. zjišťuje rozsah dědictví, aniž by s ním jako oprávněný nakládal apod.

¹⁷⁰ ZUKLÍNOVÁ, Michaela. *Věcná práva v kostce*. Praha: Linde Praha, 2014, s. 16.

¹⁷¹ § 519 odst. 1 OZ 1950, § 1487 odst. 1 OZ 2012.

¹⁷² HOLUB, Rudolf a kol. *Komentář k občanskému zákoníku*, s. 73.

¹⁷³ § 1487 odst. 1 OZ 2012.

¹⁷⁴ DZ 2012, s. 367.

Dědici, který dědictví neodmítl, se prostřednictvím vzdání se dědictví nabízí možnost, aby se dědicem jeho dědického podílu či jeho části¹⁷⁵ stal jiný dědic zůstavitele, tedy dle litery zákona „[dědic], který dědictví neodmítl, se jej může před soudem v řízení o dědictví vzdát ve prospěch druhého dědice [...]“.¹⁷⁶ Imanentní podmínkou úspěšného vzdání se dědictví tak je, že musí být učiněno ve prospěch jiného dědice zůstavitele, a tento druhý dědic, v jehož prospěch směřuje, s tím vysloví souhlas. V opačném případě nelze ke vzdání se dědictví přihlížet.

Uvedená zákonná konstrukce je zajímavá v tom ohledu, že v podobě vzdání se dědictví indikuje spíše jednostranné právní jednání, k jehož perfekci se ovšem vyžaduje souhlasný projev vůle dalšího dědice, v jehož prospěch je činěno. Tento závěr lze dovodit z vymezené sankce v podobě zdánlivosti právního jednání pro případ, že souhlas druhého dědice dán nebude. Při zachování konstrukce, kdy je vzdání se dědictví jednostranným právním jednáním, jak vyplývá ze zákonného vyjádření, tak v případě souhlasu druhého dědice s takovým vzdáním se dědictví vyvstává otázka, zda se již *via facti* nejedná o smlouvu.¹⁷⁷ V případě, kdy by vzdání se dědictví bylo zároveň úplatné,¹⁷⁸ je pak takový závěr více než přiléhavý. Uvedené by pak nemuselo vylučovat ani to, že vzdání se dědictví musí být učiněno před soudem. Ačkoliv nastíněná polemika nad právní povahou vzdání se dědictví nebude mít z hlediska aplikační praxe větší význam, zmíněné vzbouzí myšlenku, zda by zákonodárce neměl upravit definiční pojetí vzdání se dědictví, příp. jeho možnou úplatnost vyloučit.

Při úvaze dědice o tom, zda se dědictví ve prospěch jiného dědice vzdá, by však měla být zvažována rovněž významná okolnost, a to vznik solidárního závazku, ze kterého budou oprávněni věřitelé zůstavitele. Jak dědic, který se dědictví vzdal ve prospěch jiného dědice, tak dědic, který toto dědictví nabyt a s čím zároveň vyslovil souhlas dle ustanovení § 1720 OZ 2012, tak budou povinni společně a nerozdílně k plnění dluhů zůstavitele, které se s daným dědictvím pojí. Dle mého názoru bude tato okolnost řadu dědiců od aplikace tohoto právního institutu přirozeně odrazovat. Zároveň však hrozí, že tato právní úprava nemusí být adresáty právní regulace nutně reflektována, neboť termín *vzdání se dědictví* by mohl v souladu

¹⁷⁵ „Z hlediska rozsahu se lze vzdát dědictví (i) bez dalšího (tzn. v celého dědického práva) nebo (ii) poměrné části (např. z jedné poloviny). Vzdá-li se dědic poměrné části dědictví, zbylá část mu zůstane. Protože rozdělení pozůstalosti může být až výsledkem řízení o pozůstalosti, nelze se vzdát dědictví ve vztahu k jednotlivé věci v pozůstalosti. Takové vzdání se by bylo třeba vykládat jako vzdání se poměrné části [...] dědictví (určené poměrem obvyklých cen).“ KITTEL, David. § 1490 [Vzdání se dědictví]. In: PETROV, Jan, VÝTISK, Michal, BERAN, Vladimír a kol. *Občanský zákoník. Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2019, s. 1566.

¹⁷⁶ § 1490 odst. 1 OZ 2012.

¹⁷⁷ Závěr o tom, že vzdání se dědictví představuje smlouvu, uvádí např. ŠEŠINA, Martin, MUZIKÁŘ, Ladislav, DOBIÁŠ, Petr. *Dědické právo*, s. 246–247.

¹⁷⁸ Viz ŠEŠINA, Martin, MUZIKÁŘ, Ladislav, DOBIÁŠ, Petr. *Dědické právo*, s. 245.

s obecnou češtinou spíše vzbuzovat dojem, že realizací tohoto právního institutu se dědic definitivně vzdává jak práv, tak povinností spojených s dědictvím.¹⁷⁹ Je tak podle mého názoru založeno zvýšené riziko toho, že ze strany dědice může být přehlédnuto, že i po vzdání se dědictví může být, byť solidárním, dlužníkem ve vztahu k věřitelům zůstavitele. Toto riziko se zvyšuje o to více, že v § 1490 odst. 1 OZ 2012 je pouze odkázáno na obdobnou aplikaci ustanovení § 1720 OZ 2012, které vznik solidárního závazku předpokládá. Za účelem právní jistoty a snazší orientace adresáta v právní úpravě by se tak nabízelo doporučit, aby ustanovení o založení solidárního závazku bylo explicitně zmíněno již přímo v samotných ustanoveních OZ 2012 o vzdání se dědictví.

I s poukazem k tomu, že vzdání se dědictví je novým právním nástrojem, kterým zákonodárce rozšířil paletu možností dědice, je třeba jej zároveň důsledně odlišovat od právních institutů odmítnutí dědictví či zřeknutí se dědictví, které znal i OZ 1950. I přes zdánlivou podobnost se jedná o tři odlišné právní instituty.

¹⁷⁹ Zde je třeba poukázat také na § 1490 odst. 2 OZ 2012, dle kterého „[byl-li] dědic, který se dědictví vzdal, obtížen příkazem, nařízením odkazu nebo jiným opatřením, které podle zůstavitelovy vůle může a má splnit jen osobně, nezbavuje se tím povinnosti splnit takové opatření.“

IV. Analýza a srovnání dědických titulů, pořízení pro případ smrti a jejich obsahu podle právní úpravy v občanském právu v 50. letech 20. století v Československu a v současnosti v České republice

4.1. Obecně k povaze dědických titulů a jejich konkurenci

Dědickým titulem je právní titul, na základě kterého dochází k přechodu práv a povinností z osoby zůstavitele na dědice, resp. se jedná o právní titul vymezující množinu dědiců a rozsah jejich dědictví. OZ 1950 předpokládal možnost dědění toliko na základě závěti či zákona. Recentní právní úprava reflektuje tři dědické tituly v podobě dědické smlouvy, závěti a zákona. Obě zkoumané právní úpravy rovněž plně reflektují i možnou konkurenci dědických titulů. K tomu se nabízí uvést, že vedle sebe stojící dědické tituly nutně nemusí působit vzájemně rozporně, neboť se mohou doplňovat v otázce vymezení osoby dědice a rozsahu dědictví. Vedle sebe stojící dědické tituly pak mohou být poměrně frekventovaným jevem.¹⁸⁰

Nezanedbatelným kritériem je tak nejen právní síla jednotlivých dědických titulů, ale také jejich omezení, která jsou jim *ex lege* imanentní, viz *quarta Falcidia* u dědické smlouvy a problematika nepominutelných dědiců u závěti.

Prizmatem současné právní úpravy je nejsilnějším dědickým titulem dědická smlouva, která se ovšem může vztahovat nejvýše na $\frac{3}{4}$ pozůstalosti. Jedná se tak o jediný dědický titul, u kterého je konkurence s jiným dědickým titulem zcela nezbytná, viz ustanovení § 1585 odst. 1 OZ 2012, dle kterého „[dědickou] smlouvou nelze pořídit o celé pozůstalosti. Čtvrtina pozůstalosti musí zůstat volná, aby o ní zůstavitel mohl pořídit podle své zvlášť projevené vůle. Chce-li zůstavitel zanechat smluvnímu dědici i tuto čtvrtinu, může tak učinit závětí.“ Za zajímavé lze seznat doporučení zákonodárce uvedené v poslední větě citovaného ustanovení, které však nepředstavuje zcela typický legislativně technický prvek, neboť *via facti* není projevem klasické trichotomické, *in eventum* tetrachomické, struktury právní normy. Pro úplnost se nabízí pouze zdůraznit, že zákonem uvedený výčet dědických titulů je úplný, tedy dovětek, darovací smlouvu pro případ smrti a ani další právní jednání v oblasti dědického práva nelze řadit k dědickým titulům, těmi jsou dnes toliko dědická smlouva, závěť a zákon.

4.2. Dědění ze zákona a intestátní posloupnost

V praxi nejfrekventovanějším dědickým titulem, na základě kterého dochází k přechodu práv a povinností z osoby zůstavitele na dědice, je zákon, který tak vymezuje okruh dědiců

¹⁸⁰ Příkladem jsou časté situace, kdy zůstavitel nepořídí pořízení pro případ smrti o celé své pozůstalosti a její část tak přechází na právní nástupce dle intestátní posloupnosti.

a rozsah jejich dědictví dle stanovené posloupnosti.¹⁸¹ Dědění ze zákona bylo vnímáno rovněž jako nejvýznamnější prostředek nabytí dědictví prizmatem právní nauky v souvislosti s OZ 1950. „*Inštitúcia dedenia zo zákona je výrazom záujmu spoločnosti na tom, aby aj v odbore dedičského práva jednotlivec rešpektoval vôľu celku.*“¹⁸²

Stěžejní problematika v případě intestátní posloupnosti je mnohost a rozsah dědických tříd, na základě kterých jsou dědici *ex lege* k dědictví povoláváni. K tomu DZ 2012 uvádí, že „[ustanovení] o dědických třídách (skupinách) rozšiřuje dosavadní rozdělení dědiců podle zákonné posloupnosti na šest tříd. Sleduje se tím jednak vyhovět některým požadavkům praxe, jednak obnovit okruh zákonných dědiců na úroveň existující v našem dědickém právu před její redukcí v r. 1950.“¹⁸³

OZ 1950 znal toliko dvě dědické třídy,¹⁸⁴ přičemž, pokud jde o jejich rozsah a velikost samotných podílů, které dědicům náležely, je nutné konstatovat, že tyto se téměř zcela shodují s I. a II. dědickou třídou dle současné právní úpravy. Určitá rozdílnost je pak dána v pojetí tzv. osob spolužijících, jakož i v otázce jejich samostatného dědění v rámci II. dědické třídy v případě OZ 1950.

U obou zkoumaných kodexů v I. dědické třídě dědí zůstavitelovy děti¹⁸⁵ a manžel rovným dílem. Zde se nabízí upozornit na zajímavou právní konstrukci, kterou navrhl Dr. Knapp a která byla rovněž subkomisí pro kodifikaci občanského práva v rámci přípravy návrhu OZ 1950 přijata, ačkoliv se následně do zákonného textu OZ 1950 nepromítla, a to právní úpravu, aby „[...] manžel [...] [dědil] vždy nejméně jednu čtvrtinu zůstavitelova jmění.“¹⁸⁶ Domnívám se, že uvedený návrh je zajímavý a že by měl být zvážen při úvahách *de lege ferenda* ve vztahu k recentní právní úpravě bez ohledu na nutný rozsah minimálního podílu manžela v I. dědické třídě, jehož určení by ostatně mohlo být předmětem dalších diskuzí. Každopádně se domnívám, že Dr. Knappem navržená ¼ pozůstalosti se jeví jako přiměřená.¹⁸⁷

¹⁸¹ DVORÁK, Jan, ŠVESTKA, Jiří, ZUKLÍNOVÁ, Michaela a kol. *Občanské právo hmotné* [Díl čtvrtý], s. 116.

¹⁸² PLANK, Karol. *Dědičské právo*, s. 49.

¹⁸³ DZ 2012, s. 403.

¹⁸⁴ § 526 a násl. OZ 1950. OZ 1950 užíval termín *dědická skupina*.

¹⁸⁵ „U dětí rozhoduje zplození zůstavitelem, při čemž zůstává bez významu, zda se tak stalo v manželství či mimo ně.“ HOLUB, Rudolf a kol. *Komentář k občanskému zákoníku*, s. 97. Zde je třeba zdůraznit, že rozdíl mezi manželskými a nemanželskými dětmi v mezích dědického práva byl prvně odstraněn až v poválečném právu, viz ustanovení § 11 odst. 2 Úst 1948, dle kterého „[původ] dítěte nesmí být jeho právům na újmu [...]“, a § 4 zákona č. 266/1949 Sb., o zatímních změnách v některých občanských věcech právních, který explicitně uváděl, že „[dítě] je zákonným dědicem obou rodičů a oba rodiče mají zákonné dědické právo po dítěti.“ Oba zkoumané kodexy také reflektují právní institut dosud nenarozeného dítěte (*nasciturus*), viz § 5 odst. 1 OZ 1950, § 25 OZ 2012.

¹⁸⁶ Národní archiv, Ministerstvo spravedlnosti ČSR (nezpracováno). Zápis o 11. schůzi subkomise pro kodifikaci občanského práva ze dne 28. 6. 1949, s. 5.

¹⁸⁷ Z dalších vznesených tezí v rámci kodifikačních prací lze poukázat na návrh, „[...] aby manželka, vzešlo-li z manželství aspoň jedno dítě, dědila ve skupině první, jinak ve skupině druhé.“ Národní archiv, Ministerstvo spravedlnosti ČSR (nezpracováno). Zápis o 11. schůzi subkomise pro kodifikaci občanského práva ze dne

V případě, že by se dítě zůstavitele nedožilo zůstavitelovy smrti, tedy by nebylo dědicem, dědili by jeho podíl v rámci I. třídy potomci takového dítěte zůstavitele. Uvedené však neplatí o manželovi zůstavitele, který rovněž v I. dědické třídě nemůže dědit samostatně.

Na základě II. dědické třídy pak u obou zkoumaných kodexů dědí manžel, rodiče zůstavitele a tzv. osoby spolužijící při splnění dalších podmínek.¹⁸⁸ Shodně je také dle díkce § 529 OZ 1950, § 1636 odst. 2 OZ 2012 stanoveno, že dědici dle II. dědické třídy dědí rovným dílem, manželovi však náleží nejméně polovina pozůstalosti¹⁸⁹. V rámci přípravy OZ 1950 byla diskutována také otázka rozšíření II. dědické třídy, a to přímo o prarodiče zůstavitele. „*Připomínce stran rozšíření druhé dědické skupiny o staré [rodiče] nebylo vyhověno; jde tu o direktivu politické komise a nebylo shledáno důvodu na této direktivě něco měniti [...] nejsou-li dědicové první skupiny, je zde volnost pořizovací [...]*“¹⁹⁰

Tímto se rozsah zákonem povolaných dědiců v případě OZ 1950 zdánlivě omezil pouze na uvedené dědice I. a II. dědické třídy, každopádně dle ustanovení § 530 OZ 1950 „*nedožil-li se zůstavitelovy smrti některý z rodičů, nabývají dědického podílu tohoto zemřelého rodiče rovným dílem jeho děti, a není-li jich, jeho rodiče.*“ *Via facti* se tak rozsah dědiců rozšířil i na sourozence a prarodiče zůstavitele, byť hlediskem pro určení dědického podílu byl rodič zůstavitele, tedy byl naplněn rozsah zákonem určených dědiců odpovídající III. a IV. dědické třídě dle OZ 2012, ačkoliv se podmínky pro určení dědických podílů v OZ 1950 a v OZ 2012 liší. V tomto ohledu je třeba upozornit na to, že OZ 2012 oproti OZ 1950 *via facti* rozšiřuje okruh zákonných dědiců toliko o dvě další dědické třídy, každopádně i tak je nutno seznat, že takové rozšíření okruhu dědiců je významné. Na druhou stranu samotná II. dědická třída byla dle OZ 1950 oproti II. dědické třídě dle OZ 2012 širší, neboť umožňovala osobě spolužijící dědit v rámci této dědické třídy samostatně.

28. 6. 1949, s. 5. Je otázka, jak by následně bylo postupováno v případech aplikace a interpretace právní normy, pokud by uvedené bylo promítnuto do zákonného textu. Každopádně lze konstatovat, že by okolnost v podobě existence dítěte vzešlého z manželství determinovala právní postavení manželky v oblasti dědického práva. Výkladové obtíže by pak mohly nastat zejm. v situaci, kdy by dítě k okamžiku smrti zůstavitele již nežilo či by se vůbec nenarodilo jako živé.

¹⁸⁸ V případě uvedených osob spolužijících je zřejmé, že právní úprava OZ 1950 byla inspiračním zdrojem pro recentní právní úpravu, když OZ 1950 vůbec poprvé pro účely dědického práva takový pojem definoval. Osobami spolužijícími byly ve smyslu ustanovení § 528 OZ 1950 „[...] osoby, které se zůstavitelem žily nejméně po dobu jednoho roku před jeho smrtí ve společné domácnosti jako členové rodiny a které z tohoto důvodu pečovaly o společnou domácnost nebo byly odkázány výživou na zůstavitele“, přičemž dle ustanovení § 1636 odst. 1 OZ 2012 se jedná o „[...] [ty], kteří žili se zůstavitelem nejméně po dobu jednoho roku před jeho smrtí ve společné domácnosti a kteří z tohoto důvodu pečovali o společnou domácnost nebo byli odkázáni výživou na zůstavitele.“ Z hlediska věcné stránky tak rozdíl spočívá v tom, že v případě OZ 1950 byla připojena podmínka ve znění „[...] jako členové rodiny [...]“ § 528 OZ 1950.

¹⁸⁹ OZ 1950 zde užíval termín *zůstavitelova majetku*.

¹⁹⁰ Národní archiv, Ministerstvo spravedlnosti ČSR (nezpracováno). Zápis o 35. schůzi subkomise pro kodifikaci občanského práva ze dne 26. 9. 1949, s. 3.

OZ 2012 pak v rámci III. dědické třídy vymezuje jako dědice sourozence zůstavitele¹⁹¹ a osoby spolužijící, ve IV. dědické třídě prarodiče zůstavitele. Na základě V. dědické třídy dědí prararodiče zůstavitele s tím, že se pozůstalost rozděluje na poloviny, kdy jedna náleží prarodičům jeho matky a druhá prarodičům jeho otce. Bližší podmínky pak zákonodárce poměrně neobratně popisuje v § 1639 odst. 2 OZ 2012, když uvádí, že „[nedědí-li] jednotlivý člen dvojice, případně uvolněná osmina druhému členu. Nedědí-li dvojice, případně tato čtvrtina druhé dvojici téže strany. Nedědí-li ani jedna dvojice téže strany, připadá dědictví dvojicím druhé strany ve stejném poměru, v jakém se dělí o polovinu dědictví, která jim připadá přímo.“ Domnívám se, že by se mohla nabízet mnohem jednodušší formulace např. v následující podobě. *Nedědí-li dědic páté třídy, získává jeho podíl další dědic páté třídy, který je mu příbuzensky nejbližší.* Příbuzenství by se pak odvodilo od jednotlivých stupňů vedlejší linie, které osoby dělí. OZ 2012 pak v poslední, VI. třídě dědiců vytváří obecnou kategorii sestávající ze synovců, neterí, pokrevních strýců a tet zůstavitele,¹⁹² kdy každému náleží rovný díl. K tomu pak OZ 2012 v ustanovení § 1640 odst. 2 OZ 2012 doplňuje, že „[nedědí-li] některé z dětí prarodičů zůstavitele, dědí jeho děti“, tedy bratrance a sestřence zůstavitele.

Pro úplnost se závěrem kapitoly nabízí vypořádat se rovněž se situací, kdy zůstavitel nemá způsobilé dědice. V takovém případě nastupuje právní institut tzv. odúmrti (*caducum*), kdy oprávněným z pozůstalosti je stát. V souladu s § 515 OZ 1950 „[případně-li] odúmrtí státu, odpovídá stát za závazky stejně, jako by byl dědicem.“ Ačkoliv se na první pohled mohlo jednat o pro stát nebezpečné ustanovení, bylo třeba jej vykládat v souvislosti s § 514 odst. 1 OZ 1950, dle kterého byl dědic povinen k úhradě pasiv dědictví toliko do výše hodnoty svého dědictví. To platilo i pro případ odúmrti.¹⁹³ Dle § 1634 odst. 1 OZ 2012 „[nedědí-li] žádný dědic ani podle zákonné dědické posloupnosti, připadá dědictví státu a na stát se hledí, jako by byl zákonný dědic; stát však nemá právo odmítnout dědictví, ani právo na odkaz podle § 1594 odst. 1 věty třetí.“ Státu však *ex lege* v souladu s § 1634 odst. 2 OZ 2012 „[...] svědčí výhrada soupisu.“

¹⁹¹ Zde se již jedná o obecnou kategorii dědiců, přičemž OZ 2012 nikterak nerozlišuje polorodé sourozence, tedy i tito budou ve stejném postavení jako sourozenci plnorodí a bude jim náležet dědický podíl o stejné velikosti.

¹⁹² Dle přesné dikce § 1640 odst. 1 OZ 2012 se jedná o „[...] děti dětí sourozenců zůstavitele a dětí prarodičů zůstavitele [...]“.

¹⁹³ DZ 1950, s. 297.

4.3. Pořízení pro případ smrti, jeho obsah a pořizovací způsobilost

Pořízení pro případ smrti představuje fakultativní právní nástroj zůstavitele, kterým tento může do určité míry determinovat práva a povinnosti pro okamžik, kdy již zůstavitel sám nebude subjektem práv a povinností. Pořízení pro případ smrti však nelze zaměňovat s dědickým titulem, ačkoliv závěť a dědickou smlouvu lze řadit k oběma kategoriím. K druhům pořízení pro případ smrti *stricto sensu* je pak dle recentní právní úpravy nezbytné doplnit ještě tzv. dovětek (*codicillus*). V souladu s definicí, kterou lze pořízením pro případ smrti rozumět „[právní] jednání, jímž člověk pořizuje o svém majetku pro případ své smrti [...]“¹⁹⁴, je možné pod tento pojem *largo sensu* zařadit rovněž např. smlouvu o darování pro případ smrti, prohlášení o vydědění, renunciační dohodu, povolání správce pozůstalosti apod., ačkoliv zákonná úprava v ustanovení § 1491 OZ 2012 omezuje pořízení pro případ smrti taxativním výčtem toliko na dědickou smlouvu, závěť a dovětek. OZ 1950 z povahy věci znal jako jediné možné pořízení pro případ smrti závěť. V každém případě však pořízení pro případ smrti bude vždy představovat určité právní jednání.¹⁹⁵

Pokud jde o pořizovací způsobilost u závěti, je nutné konstatovat, že k jejímu vymezení se OZ 1950 stavěl restriktivněji než současná právní regulace. Na základě ustanovení § 540 odst. 1 OZ 1950 byla založena pořizovací způsobilost toliko osobě plně svéprávné. Jediná výjimka z tohoto pravidla byla upravena v ustanovení § 540 odst. 2 OZ 1950, dle kterého mohla pořízení pro případ smrti učinit i osoba, která dovršila 15. roku věku ale pouze v rozsahu toho, co nabyla vlastní prací. Zmíněná právní úprava se jeví z dnešního pohledu jako přísná zejm. s poukazem na problematiku tzv. transmise dědictví. V tomto ohledu shledávám současnou právní úpravu za příhodnější, neboť umožňuje, aby zůstavitel závěti o pozůstalosti pořídil již dovršením 15 let, byť toliko prostřednictvím veřejné listiny.¹⁹⁶ I v případě takového

¹⁹⁴ DVOŘÁK, Jan, ŠVESTKA, Jiří, ZUKLÍNOVÁ, Michaela a kol. *Občanské právo hmotné* [Díl čtvrtý], s. 52.

¹⁹⁵ Právním jednáním je třeba rozumět „[...] *takové chování osoby, subjektu práva, které je schopno – podle ustanovení objektivního práva – vyvolat právní následky.* [...] *Podstatou právního jednání je projev neboli prohlášení vůle.* [...] *Lze také říci, že základem právního jednání je vůle projevená (prohlášená) navenek.*“ DVOŘÁK, Jan, ŠVESTKA, Jiří, ZUKLÍNOVÁ, Michaela a kol. *Občanské právo hmotné* [Díl první], s. 156. Dle Weinbergera by pak bylo možné právní jednání označit za „[...] [akt] *soukromé autonomie jednotlivých právních subjektů.*“, pro který je podstatná jak intence jednání, tak vstupní informace jednajícího subjektu, jakož i jiné okolnosti, zejm. normy. WEINBERGER, Ota. *Norma a instituce. Úvod do teorie práva.* Plzeň: Aleš Čeněk, 2017, s. 145–146. Z hlediska zkoumaných kodexů je nezbytné upozornit na určité terminologické úskalí, které se s právním jednáním pojí, neboť toto bylo dle díky OZ 1950 vymezováno jako tzv. *právní úkon*, což by prizmatem současné právní úpravy mohlo působit spíše procesním dojmem. Podrobněji k problematice viz kapitola č. 2.1. *Právní jednání* v MUŽÍK, Vít. *Kupní smlouva a vybrané související otázky závazkového práva smluvního dle zákona č. 141/1950 Sb., občanský zákoník, ve srovnání s recentní právní úpravou*, s. 11–13.

¹⁹⁶ Dle ustanovení § 1526 OZ 2012 „[kdo] *dovršil patnácti let věku a dosud nenabyl plně svéprávnosti, může pořizovat bez souhlasu zákonného zástupce formou veřejné listiny.*“ Mám za to, že daná formulace není příliš vhodně koncipována, neboť by výkladem a *contrario* mohla indikovat také mylný závěr, že nezletilý zůstavitel jinak může pořizovat se souhlasem zákonného zástupce, když pořízení nečiní ve formě veřejné listiny. Jednoznačnější by tak bylo konstatování, že *k pořízení se souhlas zákonného zástupce nevyžaduje.*

pořízení osobou, která nenabyla plné svéprávnosti dle OZ 2012, však bude třeba vycházet z korektivu v podobě právní domněnky formulované v § 31 OZ 2012, dle které se „[má] [...] *za to, že každý nezletilý, který nenabyl plné svéprávnosti, je způsobilý k právním jednáním co do povahy přiměřeným rozumové a volní vyspělosti nezletilých jeho věku.*“ V opačném případě by dědické právo *via facti* umožňovalo, aby o pozůstalosti pořizovala osoba, která by k tomu neměla dostatečnou míru svéprávnosti. S ohledem na uvedené tak nelze § 1526 OZ 2012 chápat jako založení obecné pořizovací způsobilosti zůstavitele, který „[...] *nenabyl plné svéprávnosti* [...]“¹⁹⁷, aniž by byly splněny další podmínky způsobilosti k právnímu jednání.

Dále je v § 1527 OZ 2012 pamatováno i na pořizování osob omezených ve svéprávnosti v tzv. světlých okamžicích (*intervalla lucida*), kdy tyto nejsou omezeny a mohou pořádit jakýmkoliv způsobem, jakož i v § 1528 odst. 2 OZ 2012 na pořizování osobami omezenými ve svéprávnosti z důvodu chorobné závislosti¹⁹⁸, kdy tyto mohou učinit pořízení pro případ smrti nejvýše o 1/2 pozůstalosti, příp. o celé, pokud by v daném případě hrozila odúmrť.¹⁹⁹

V případě dědické smlouvy se pak dle § 1584 odst. 1 OZ 2012 vyžaduje, aby ji uzavíral pouze zůstavitel, který je zletilý a s plnou svéprávností. V případě omezené svéprávnosti je možné dědickou smlouvu uzavřít, pokud k tomu bude dán souhlas opatrovníka. Pokud jde o pořizovací způsobilost u dovětku, pak na základě § 1498 OZ 2012 pro ni platí právní úprava shodná s tou u závěti.

4.3.1. Dědická smlouva

Zavedením právního institutu dědické smlouvy (*pactum successorium*) do právního řádu České republiky OZ 2012 navázal na právní úpravu obsaženou v ABGB.²⁰⁰ „*Dědická smlouva je zvláštní institut dědického práva, existující v řadě evropských zemí (Francie, Švýcarsko, Německo, Rakousko). Znalo jej i naše právo, dokud nebyl občanským zákoníkem z r. 1950 ze soukromého práva vymýcen. Osnova sleduje návrat k tomuto institutu. Navržená ustanovení o dědické smlouvě přejímají obsah čl. 512 an. a 534 an. ze švýcarského občanského zákoníku (ZGB).*“²⁰¹

¹⁹⁷ § 1526 OZ 2012.

¹⁹⁸ „[...] [Na] *požívání alkoholu, užívání psychotropních látek nebo podobných přípravků či jedů nebo chorobnou závislost na hráčské vášni představující závažnou duševní poruchu* [...]“ § 1528 odst. 2 OZ 2012.

¹⁹⁹ Obdobná modifikace je v § 1585 odst. 2 OZ 2012 založena i u dědické smlouvy.

²⁰⁰ § 602, § 1249 a násl. ABGB. ABGB ovšem dědickou smlouvu umožňoval toliko mezi manželi, příp. i mezi snoubenci ovšem s perfekcí právního jednání podmíněnou následným uzavřením manželství. Pokud jde o možnost uzavření dědické smlouvy mezi snoubenci, je třeba poukázat na dvorský dekret č. 1340 Sb. zák. soud. ze dne 25. 6. 1817.

²⁰¹ DZ 2012, s. 393.

K vyloučení právního institutu dědické smlouvy DZ 1950 uváděla, že „[z] *dosavadních dědických titulů se nepřejímá „dědická smlouva“, neboť podvazuje pro budoucnost zůstavitelovu pořizovací svobodu.*“²⁰² V tomto ohledu je zajímavé, že OZ 1950 odmítl právní institut dědické smlouvy právě s poukazem na zachování testovací svobody. Tímto prizmatem se tak v této otázce OZ 1950 oproti současné právní úpravě důsledněji přidržel principu autonomie vůle, jehož je testovací svoboda projevem.

Je třeba upozornit, že dědická smlouva nepatří mezi tradiční římskoprávní instituty, jejichž restaurace se obecně těší oblibě současného zákonodárce. Naopak římskoprávnímu pojetí by byla velmi vzdálena, neboť „[římské] *právo stálo důsledně na stanovisku, že zůstavitel může kdykoli svoji vůli změnit, že ji může měnit do posledního okamžiku svého života.*“²⁰³

Povahu dědické smlouvy podle mého názoru trefně vystihl Dr. Svoboda svým konstatováním, že „[...] *nevzniká [tu] ryzí poměr smluvní, neboť obsahem jednání jest ustanovení za dědice a dědictví smlouvou přislíbené smrti zůstavitelovou napadá pozůstalému manželu právě tak jako při jiných důvodech nápadu dědického. Jde tu tedy o smíšený útvar mezi smlouvou a závětí a nejlépe dá se určití výrazem „dvoustranného, závazného ustanovení za dědice*“.²⁰⁴

Dědická smlouva bývá také řazena ke smlouvám aleatorní povahy.²⁰⁵ To ostatně plyne i z § 1588 odst. 1 OZ 2012, na základě kterého není zůstavitel dědickou smlouvou omezen v nakládání se svým majetkem *inter vivos*, a rovněž z okolnosti, že dědickou smlouvou povolaný dědic nemusí zůstavitele nutně přežít a stát se tak skutečným dědicem. V této souvislosti je vhodné poukázat také na právní institut náhradnictví, který může být uplatněn i v případě tohoto pořízení pro případ smrti.²⁰⁶

Definici dědické smlouvy nabízí ustanovení § 1582 odst. 1 OZ 2012, dle kterého „[dědickou] *smlouvou povolává zůstavitel druhou smluvní stranu nebo třetí osobu za dědice nebo odkazovníka a druhá strana to přijímá.*“ Dříve než bude přikročeno ke zkoumání daného právního institutu z hlediska jeho věcné stránky, lze posoudit také samotné zákonné vyjádření, které ovšem dle mého názoru nelze seznat za zcela šťastné. Uvedená formulace „[...] *druhá strana to přijímá* [...]“²⁰⁷ není z hlediska terminologie dědického práva adekvátní. Ačkoliv se

²⁰² DZ 1950, s. 296.

²⁰³ KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*, s. 287.

²⁰⁴ SVOBODA, Emil. *Dědické právo*. 2. pozm. vyd. Praha: Vesmír, 1926, s. 58. Pro úplnost je nutné upozornit na skutečnost, že citovaná publikace Dr. Svobody pochází z roku 1926 a popisuje tak podobu recipovaného práva, kdy dědickou smlouvou mohlo být pouze dvoustranné právní jednání mezi manželi, příp. snoubenci.

²⁰⁵ SVOBODA, Jiří, KLIČKA, Ondřej. *Dědické právo v praxi*, s. 88.

²⁰⁶ Viz kapitola č. 4.6. *Náhradnictví a svěřenská nástupnictví*.

²⁰⁷ § 1582 odst. 1 OZ 2012.

dané vymezení týká popisu podstatných náležitostí (*essentialia negotii*) dědické smlouvy, mohlo by přirozeně vzbuzovat dojem, že *přijetím* se nerozumí pouze vyslovení souhlasu s postavením presumptivního dědice, ale rovněž samotné *přijetí dědictví*. Uvedené se sice může jevit jako nepatrná nuance, každopádně je nutné reflektovat, že v rámci současné právní úpravy se dědictví nepřijímá, a to jak *ex post facto* v případě smrti zůstavitele, tak za jeho života s účinky *pro futuro*, jak již bylo v této práci nastíněno. Domnívám se tedy, že mnohem přiléhavější formulací by mohlo být, že *druhá strana s tím vyslovuje souhlas*.

Dědická smlouva coby dvou či vícestranné právní jednání je průlomem obecného pravidla, dle kterého zůstavitel činí pořízení pro případ smrti samostatně, neboť pro to, aby dědická smlouva mohla jako dědický titul obstát, se vyžaduje *přijetí druhé strany*, která však nutně nemusí být povoláním dědicem. Toto přijetí je nezbytné vnímat toliko jako souhlasný projev vůle druhé smluvní strany s projevenou vůlí zůstavitele v otázce povolání presumptivního dědice.

Úskalím této koncepce je absence bližšího faktického podkladu pro vymezení druhé smluvní strany. Okolnost, že jediným definičním prvkem této smluvní strany je, že přijímá vůli zůstavitele, je dle mého názoru nedostatečná k tomu, aby byla hmotněprávním podkladem v otázce natolik právně významné, jako je povolání dědice. Dle litery zákona totiž touto osobou nemusí být jen zákonný dědic, který se např. zároveň svého budoucího subjektivního dědického práva zříká prostřednictvím renunciační doložky, či nově povolaný dědic, ale také jakákoliv osoba, dle některých autorů dokonce i osoba právnická.²⁰⁸ Přirozeně tak vyvstává otázka, zda se inspirací švýcarskou právní úpravou zákonodárce příliš neunáhlil, když jakkoliv nelimitoval podmínky této druhé smluvní strany, jejíž faktické postavení v podstatě nemusí z hlediska dědického práva pro zůstavitele před uzavřením takové smlouvy sehrávat jakoukoliv roli. Z hlediska podstatných náležitostí tak i obdarovaný u darovací smlouvy ve smyslu ustanovení § 2055 odst. 1 a násl. OZ 2012 má více povinností a jeho faktický základ má mnohem jasnější kontury, pro které jej objektivní právo reflektuje, než tzv. druhá smluvní strana dědické smlouvy. Jak již bylo zmíněno, i ABGB jako jeden z výchozích zdrojů a inspirace současné občanskoprávní regulace umožňoval dědickou smlouvu toliko mezi manželi, resp. mezi snoubenci.

²⁰⁸ SVOBODA, Jiří, KLIČKA, Ondřej. *Dědické právo v praxi*, s. 86–87. Ačkoliv se zmínění autoři kloní k závěru, že stranou dědické smlouvy může být i právnická osoba, upozorňují, že dle striktního gramatického výkladu právní normy by toto nemělo připadat do úvahy z důvodu požadavku na osobní jednání. Tamtéž, s. 86–87. Viz § 1584 odst. 2 OZ 2012.

Pokud by se osoba stala presumptivním dědicem prostřednictvím dědické smlouvy a zároveň by byla její druhou smluvní stranou, vystavuje se určitému riziku zejm. s poukazem na ustanovení § 1485 odst. 1 OZ 2012, dle kterého by dědickou smlouvou mohla být vyloučena její možnost dědictví *pro futuro* odmítnout. Zvláště s ohledem na aleatorní povahu dědické smlouvy se mi uvedené ustanovení jeví jako nepřiměřený zásah do autonomie vůle presumptivního dědice. Myslím, že právo presumptivního dědice odmítnout dědictví by nemělo být ani jeho dřívějším smluvním projevem vůle dotčeno.

Ačkoliv OZ 2012 širokým pojetím tzv. druhé smluvní strany dědické smlouvy otevírá stavidla, pokud jde o množinu potencionálních smluvních stran, v tradičním duchu ABGB rovněž specificky upravuje dědickou smlouvu mezi manželi a snoubenci. Zde je ovšem komplikované samotné vymezení toho, jaké jsou definiční znaky takové dědické smlouvy. Ze zákonné definice se totiž podává, že „[manželé] *mohou uzavřít dědickou smlouvu, podle níž jedna strana povolává druhou za dědice nebo za odkazovníka a druhá strana toto povolání přijímá, anebo se takto za dědice nebo za odkazovníky povolávají navzájem.*“²⁰⁹

A contrario by se však nabízel výklad, že manželé nemohou uzavřít dědickou smlouvu, v níž alespoň jedna smluvní strana za dědice nepovolá druhou smluvní stranu či takto není ustanoven alespoň odkaz. Takový výklad ovšem podle mého názoru nemá právní oporu s ohledem na velmi široké vymezení možné druhé smluvní strany dědické smlouvy. Vystává tak otázka, zda smlouva, kterou manželé povolávají jako dědice třetí osobu (*in favorem tertii*), je dědickou smlouvou uzavřenou mezi manželi dle ustanovení § 1592 odst. 1 OZ 2012 a zda tato požívá určitých úlev, pokud jde o možné zrušení práv a povinností z ní plynoucích v případě rozvodu manželství apod. Dle gramatického výkladu by tomu tak být nemělo a taková dědická smlouva by zřejmě měla být posouzena jako ta obecná ve smyslu § 1582 odst. 1 OZ 2012.

Domnívám se tak, že kombinace velmi otevřené množiny potenciálních subjektů jako druhé smluvní strany u dědické smlouvy spolu s poměrně nešťastně vymezenou specifikací dědické smlouvy uzavřené mezi manželi působí velmi nesourodým dojmem a v adresátech právní normy tak nemůže vzbuzovat pocit přílišné právní jistoty.

Ačkoliv dědická smlouva mezi manželi s sebou může nést určité výkladové komplikace, jak bylo výše nastíněno, za rozumné východisko lze považovat alespoň možnost jejího zrušení soudem. Dle ustanovení § 1593 odst. 1 OZ 2012 soud však „[...] *návrhu nevyhoví, směřuje-li proti tomu, kdo nezapříčinil rozvrat manželství a s rozvodem nesouhlasil.*“ Kvitovat lze rovněž

²⁰⁹ § 1592 odst. 1 OZ 2012.

zrušení práv a povinností plynoucích z takové dědické smlouvy *ex lege* prohlášením manželství za neplatné, „[...] *leđaže takové manželství již dříve zaniklo smrtí jednoho z manželů.*“²¹⁰

Jako další nesourodý prvek recentní právní úpravy je možné vnímat dědickou smlouvu uzavíranou mezi snoubenci. Obecně pojem snoubenců, který by měl odrážet určitý právní stav, může být problematický a neměl by dle mého názoru být v zákonném textu nadužíván. Snoubence ve smyslu § 656 odst. 1 OZ 2012 je třeba pojímat jako „[...] *muže a ženy, kteří hodlají vstoupit do manželství* [...]“. Problémem v případě snoubenců, pokud je reflektován právní stav, je okamžik, kdy tento nastává. V případě dědické smlouvy mezi snoubenci pak zákonodárce v § 1592 odst. 2 OZ 2012 stanovuje podmínku, že taková smlouva nabývá účinnosti až okamžikem uzavření manželství. Jeví se tak jako poměrně kuriózní situace, že dědickou smlouvu může zůstavitel uzavřít v podstatě s kýmkoliv bez významnějších omezení, ovšem v případě snoubenců je dle litery zákona tato účinná až vznikem manželství. Domnívám se, že uvedenou právní úpravu by bylo možné považovat za přiměřenou pouze v případě, pokud by dědická smlouva byla omezena toliko na manžele, příp. snoubence tak, jak tomu bylo v ABGB, současnému pojetí inspirovanému především švýcarským právem totiž tento konstrukt již neodpovídá.

Vzhledem k uvedenému by se tak *de lege ferenda* rovněž nabízelo omezit smluvní strany dědické smlouvy toliko na zůstavitele a dále na osobu, která je buď stávajícím presumptivním dědicem, nebo dědickou smlouvou nově povolaným dědicem. U dědické smlouvy uzavírané mezi snoubenci by pak účinnost mohla nastat již okamžikem jejího uzavření, každopádně smluvní strany by *ex lege* mohly mít právo od ní odstoupit do okamžiku uzavření manželství. Mám za to, že tato modifikace právní úpravy dědické smlouvy by lépe odrážela význam a povahu tohoto právního institutu a nevzbuzovala by dojem nedůsledně zpracovaného kompilátu různých právních úprav.

Pokud jde o otázku rozsahu pozůstalosti, zbývá doplnit, že dědická smlouva se dle § 1585 odst. 1 OZ 2012 může vztahovat nejvýše na $\frac{3}{4}$ pozůstalosti, přičemž zákonodárce v daném ustanovení rovnou zůstavitele upozorňuje, že o zbylé $\frac{1}{4}$ pozůstalosti může pořídit závěti. Zákonodárcem je tak akcentováno pravidlo Falcidiánské kvarty²¹¹, což ostatně může být i jeden z důvodů, proč dědická smlouva nebude patřit mezi nejhojněji užívaná pořízení pro případ smrti. Tento předpoklad ostatně podporuje také požadavek formy dědické smlouvy, kdy tato může být uzavřena pouze jako veřejná listina dle § 1582 odst. 2 OZ 2012.

²¹⁰ § 1593 odst. 2 OZ 2012.

²¹¹ Falcidiánská kvarta má původ ve Falcidiově zákoně z roku 40 př. n. l. KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*, s. 310.

Nesporným úskalím dědické smlouvy je okolnost, že tato smlouva sice neomezuje zůstavitele v nakládání se svým majetkem *inter vivos*, ale zásadně jej omezuje v pořízení *mortis causa*. Pro vyvázání se z dědické smlouvy tak má zůstavitel zejm. právní nástroje závazkového práva smluvního, které jsou ovšem limitovány obecnou zásadou občanského práva *pacta sunt servanda* vyjádřenou v § 3 odst. 2 písm. d) OZ 2012 a představují tak její prolomení, které by ze své povahy mělo být spíše výjimečné. Krom možného zrušení dědické smlouvy dle ustanovení o dědické smlouvě uzavřené mezi manželi se tak zůstaviteli mnoho variant dalšího postupu nenabízí, a to i s poukazem na to, že zůstavitel nebude moci účinně využít těch právních institutů závazkového práva smluvního, které pro účinný zánik práv a povinností ze smlouvy předpokládají určitou vadu či nepřiměřenost plnění druhé smluvní strany (např. *laesio enormis* dle § 1793 odst. 1 OZ 2012, porušení smlouvy podstatným způsobem ve smyslu § 2002 odst. 1 OZ 2012 apod.). Aplikace zmíněných právních institutů v případě, kdy druhá smluvní strana toliko přijímá vůli zůstavitele, bude poměrně obtížná. Z tohoto důvodu se nabízí doporučit, aby zůstavitel předem pamatoval na možnosti zrušení práv a povinností z dědické smlouvy a v takové smlouvě např. ukotvil možnost svého odstoupení a nespolehal na to, že druhá smluvní strana s tím bude souhlasit.

Za zmínku stojí rovněž problematika tzv. konverze dědické smlouvy, která je připuštěna v § 1591 OZ 2012, dle kterého „[dědická] smlouva neplatná pro nedostatek formy nebo neplatná pro nesplnění podmínek v § 1584 a 1585 nebo proto, že nevyhovuje ustanovením o smlouvách podle části čtvrté tohoto zákona, může mít přesto platnost závěti, má-li jinak všechny náležitosti závěti.“ Ačkoliv byl zákonodárce motivován myšlenkou, aby nebyl zmařen záměr zůstavitele,²¹² která je jistě vítaná, zakotvil předmětným zákonným ustanovením výjimku z principu samostatného jednání při pořizování závěti. V tomto ohledu se tak dle mého názoru jedná o nebezpečnou právní konstrukci, která by *de lege ferenda* měla být z právního řádu odstraněna.

Vzhledem k shora uvedenému je možné shrnout, že dědická smlouva bezesporu představuje velmi zajímavý právní institut, který by si však zaslouhoval více péče a důslednosti v otázce jeho legislativního ukotvení. V zákoně předložená kompilace švýcarské právní úpravy s určitými právními rudimenty ABGB působí značně nesourodě a mohla by vyvolat i mnohé

²¹² „Zvláštním ustanovením je pamatováno i na to, že neplatnost dědické smlouvy nemusí zcela zmařit úmysl pořizovatele, neboť jeho projev vůle může mít platnost závěti.“ DZ 2012, s. 395.

výkladové kolize, jakkoliv se to vzhledem k množství dnes uzavíraných dědických smluv jeví jako nepříliš pravděpodobné.²¹³

I u tohoto právního institutu je proto nutné zvážit otázku, zda jeho restaurace v právním řádu byla skutečně nezbytná. Myslím, že tomu tak není a že dědická smlouva ve svém výsledku pro zůstavitele nepřináší zásadní možnosti rozšíření jeho působnosti v otázkách dědického práva. Dědická smlouva naopak představuje možné smluvní omezení autonomie vůle zůstavitele, což bylo v otázkách dědického práva vždy citlivou záležitostí. Nezbyvá než připustit možný závěr, že v tomto ohledu právní úprava OZ 1950, která se bez dědické smlouvy zcela obešla, představovala legitimní a vítané právní východisko.

4.3.2. Závěť

*„A když už nadcházel mu skon,
co myslíte, že udělal?
Máz burgundského vyzunk on,
než se světem se rozžehnal.“²¹⁴*

S ohledem na zásadu autonomie vůle zůstavitele a její projev v podobě testovací svobody je třeba reflektovat pluralitu existujících právních nástrojů, kterými lze, byť mnohdy v časově velmi vypjatých či obecně nepříznivých situacích, právně relevantním způsobem projevit vůli tak, aby tato determinovala práva a povinnosti, které nastanou okamžikem smrti zůstavitele. Nejtypičtější příklad takového právního nástroje je právní institut závěti.²¹⁵

Za výstižnou lze seznat její definici, která se podává prostřednictvím ustanovení § 1494 odst. 1 OZ 2012, dle kterého je „[závěť] [...] *odvolatelný projev vůle, kterým zůstavitel pro případ své smrti osobně zůstavuje jedné či více osobám alespoň podíl na pozůstalosti,*

²¹³ Rovněž komentářová literatura poukazuje na určité zklamání v současnosti spojené s obnoveným právním institutem dědické smlouvy, ačkoliv jinak „[...] *záměr jejího znovuzavedení vzbuzoval naděje a očekávání* [...]“. BÍLEK, Petr. § 1582 [Smluvní strany], § 1583 [Smluvní odkazovník]. In: FIALA, Roman, DRÁPAL, Ljubomír a kol. *Občanský zákoník IV. Dědické právo (§ 1475–1720). Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2022, s. 225. Autor na příkladu vybrané notářské kanceláře poukazuje na skutečnost, že ze sepsaných pořízení pro případ smrti představují dědické smlouvy toliko 0,5 %. Tamtéž, s. 225.

²¹⁴ VILLON, François. *Závěť a jiné balady*. Praha: Garamond, 2018., s. 90.

²¹⁵ „*Testamenty jakožto jednostranné akty pořizovací vděčí svůj vznik vlivu církevnímu. Domácímu právu středoevropskému se přičily, odporující zásadě rodinné pospolitosti a nedílnosti rodinného jmění.*“ SATURNÍK, Theodor. *Přehled dějin soukromého práva ve střední Evropě. Nástin přednášek*. 1. vyd. Praha: nákl. vl., 1945, s. 200.

případně i odkaz.“ Uvedená definice je z obsahového hlediska přiléhavá i právní úpravě obsažené v OZ 1950, přičemž tento nabízel definici závěti v ustanovení § 534 OZ 1950.²¹⁶

Krom obecné charakteristiky závěti, dle které závěť představuje odvolatelný, právně relevantní projev vůle zůstavitele týkající se pozůstalosti s vymezením okruhu dědiců, byť i negativním výčtem, lze stěží definovat přesnější podobu jejího obsahu ve smyslu nezbytných formulací.²¹⁷ Žádný ze zkoumaných kodexů nestanovuje určení přesných formulací či specifická definování osob a věcí za účelem platnosti závěti, každopádně je nezbytné, aby z hlediska požadavků obou právních úprav byla jasně vyjádřena vůle zůstavitele, pokud jde o určení osob, příp. rozsahu dědictví, ke kterému jsou tyto osoby povolávány,²¹⁸ či určení odkazu a osoby odkazovníka.²¹⁹

Přestože OZ 1950 a stejně tak OZ 2012 z hlediska právní síly upřednostňují závěť před intestátní posloupností, prizmatem dobové právní teorie ve vztahu k OZ 1950 byla závěť chápána jako „[...] prostředek přípustného osobního zásahu do dědického práva k přivedení důsledků, které by jinak podle dědění ze zákona nenastaly. Proto osnova pečuje v ustanoveních o dědění ze závěti [...] o to, aby zůstavitel nemohl svou individuální vůlí porušit základní zásady dědění ze zákona, jichž zachování je výrazem vůle celku [...]“²²⁰ Ve světle uvedeného lze tedy závěť chápat jako právem aprobovanou intervencí zůstavitele do intestátní posloupnosti. V současnosti však není typické závěť pojímat jako určitou výjimku, resp. přípustný zásah, v oblasti dědického práva.

I když lze od závěti přirozeně očekávat, že vymezí přecházející práva a povinnosti odlišně od intestátní posloupnosti, nelze přehlédnout, že obsahová stránka závěti nemusí být vždy taková. Z historického hlediska pak závěť mnohdy představovala spíše významný projev

²¹⁶ „Závěť je jednostranný projev zůstavitelovy vůle, kterým zůstavitel osobně činí pořízení o svém majetku.“ § 534 OZ 1950. Původní navrhované znění předmětného ustanovení OZ 1950 v rámci kodifikačních prací bylo ovšem odlišné. Dle elaborátu č. 22 ze dne 9. 2. 1949 byla „[závěť] [...] jednostranný písemný projev vůle, kterým pořizovatel pro případ své smrti zůstává jinému své jmění. Zůstaveno může býti jak celé jmění, tak jeho část nebo jednotlivé věci [sic] a to jedné či několika osobám, zejména státu, svazku lidové správy, lidovému družstvu nebo vůbec účelům veřejně prospěšným.“ Národní archiv, Ministerstvo spravedlnosti ČSR (nezpracováno). Elaborát č. 22 ze dne 9. 2. 1949, s. 5. Zajímavou diskuzi nad terminologií v užitém ustanovení otevřel v rámci schůze politické komise Dr. Bedrna, který apeloval na to, aby bylo užíváno buď termínu *zůstavitel*, nebo *pořizovatel*. Dr. Dressler oponoval a upozornil na nesoulad významů uvedených pojmů s tím, že je třeba je užívat zvlášť. K tomu Dr. Bedrna doplnil, že „má za to, že lid nerozlišuje mezi „pořizovatelem“ a „zůstavitelem“. I přes podporu závěru Dr. Bedrny Dr. Roušarem se politická komise v rámci daného jednání shodla na zachování znění ustanovení § 18 daného elaborátu. Národní archiv, Ministerstvo spravedlnosti ČSR (nezpracováno). Zápis o 20. schůzi politické komise ze dne 14. 2. 1949, s. 5–6.

²¹⁷ Tím nejsou dotčeny nutné obsahové náležitosti (např. datace dle OZ 1950) a požadavky formy.

²¹⁸ „[...] [Zákon] nepředepisuje pro závětní projev žádný určitý slovní obrat a může se tak státi výrazy nejrůznějšími, vždy však musí býti patrna určitá vůle zůstavitelova, komu v případě jeho úmrtí má jeho majetek, po případě jednotlivý kus téhož připadnouti [...]“ HOLUB, Rudolf a kol. *Komentář k občanskému zákoníku*, s. 137.

²¹⁹ Viz kapitola č. 4.5. *Problematika odkazu*.

²²⁰ DZ 1950, s. 296–297.

související s náboženským, resp. duchovním, vyznáním nežli projev vůle zůstavitele v právních otázkách. Právní otázky v dřívějších dobách byly mnohdy považovány dokonce za druhotné. „*Na sklonku života se tedy věřící vyznal ze své víry, vyzpovídal se ze všech hříchů a vykoupil je veřejným aktem zapsaným ad pias causas (ve zbožných ustanoveních závěti). [...] Proto závěť, a to přinejmenším až do poloviny 18. století, sestávala ze dvou stejně důležitých částí – ze zbožných ustanovení a z rozdělení majetku mezi dědice.*“²²¹ Závěť také mohla obsahovat i opatření, kterými se zůstavitel snažil předejít svému předčasnému pohřbu, která příkladmo stanovovala časová určení, po která mělo být tělo zemřelého zkoumáno, příp. přikazovala nejrůznější zásahy do tělesné integrity zemřelého např. v podobě skarifikace za účelem ověření nastalé smrti.²²²

Zmíněná opatření zůstavitele, příp. vyznání víry v rámci závěti nelze v současnosti považovat za běžná, či snad ve všech ohledech i za souladná s recentní právní úpravou tak, aby tato vyvolala zůstavitelem zamýšlené právní účinky, každopádně je nutné připustit, že i dnes se může zůstavitel v závěti zabývat nejen otázkami ryze vlastním dědickému právu. Nabízí se tak poukázat např. na ustanovení § 113 odst. 1, § 114 odst. 1 OZ 2012 týkajících se problematiky pohřbu a nakládání s tělem zemřelého, přičemž vůle zůstavitele v tomto ohledu může být jednoznačně vyjádřena i v pořízení pro případ smrti.

Stěžejní otázka závěti se ovšem pojí s povoláním dědice a určením jeho dědického podílu. Zde se nabízí konstatovat, že z hlediska OZ 2012 zůstavitel není v otázce povolání dědice závěti *via facti* významněji omezen.²²³ Ačkoliv OZ 1950 oproti současné právní úpravě podstatněji posiloval práva nepominutelných dědiců, i zde při splnění zákonných předpokladů mohl zůstavitel ve vztahu k vymezené části pozůstalosti pořídit bez dalšího omezení.²²⁴

Významný rozdíl zkoumaných právních úprav, pokud jde o náležitosti závěti, představuje nicméně požadavek OZ 1950 na dataci závěti, když v § 541 odst. 2 OZ 1950 stanovoval, že „[z] *každé závěti musí být patrný den, měsíc a rok, kdy byla sepsána.*“ Z citovaného ustanovení je zřejmé, že datace nemusela být vyjádřena zcela přesně, postačovalo, pokud byla ze závěti patrna. V současnosti takový požadavek stanoven není, ovšem absence datace pořízení závěti může vést v případě mnohosti závětí zůstavitele k jejich neplatnosti.²²⁵ Domnívám se, že zachování přísnosti požadavku na časové zařazení závěti pod sankcí

²²¹ ARIÈS, Philippe. *Dějiny smrti*. 1. vyd. Praha: Argo, 2020, s. 237.

²²² Tamtéž, s. 479–480.

²²³ Omezen je právním institutem nepominutelných dědiců, příp. již uzavřenou dědickou smlouvou.

²²⁴ Pod sankcí relativní neplatnosti to však nebylo možné v případě zákonného podílu nezletilých potomků jako nepominutelných dědiců, viz kapitola č. 3.2. *Nepominutelný dědic*.

²²⁵ § 1494 odst. 1 OZ 2012.

neplatnosti je v obecné rovině zcela účelné a nemělo by se na něj rezignovat. Dle současné právní úpravy absence data pořízení závěti, resp. možnosti jeho zjištění bez dalšího její neplatnost nezakládá. To je však problematické např. ve vztahu k ustanovení § 1511 odst. 2 OZ 2012, na základě kterého bude pro posouzení případného zániku náhradnictví *ex lege* rozhodná okolnost, zda jej zůstavitel zřídil v době, kdy jeho potomek již sám měl, či neměl potomky, kteří by byli způsobilí dědit.²²⁶ Pro účely daného posouzení je nezbytné mít znalost o tom, jaké je časové zařazení pořízení pro případ smrti. Vystává tedy otázka, jak by bylo přistoupeno v rámci aplikační praxe k řešení situací, kdy by existovala nedatovaná ovšem platná závěť, a zároveň by tak nebylo možné ověřit případný zánik náhradnictví *ex lege*. Kloním se proto k závěru, že *de lege ferenda* by závěť, ze které není patrné, kdy byla pořízena, neměla být přípustná.

Pokud jde o způsob, resp. formu pořizování závěti, je nutné poznamenat, že OZ 1950 připouštěl jak holografní, tedy závěť celou sepsanou zůstavitelem vlastní rukou, tak alografní podobu závěti, kdy tato není celá zůstavitelem vlastnoručně sepsána.²²⁷ Holografní závěť ke své platnosti vyžadovala, aby byla celá sepsána zůstavitelem a jím rovněž podepsána.²²⁸ Pro platnost alografní závěti se předpokládalo, aby tato byla zůstavitelem podepsána a za přítomnosti dvou svědků zůstavitelem prohlášena za jeho poslední vůli.²²⁹ Uvedené platí i pro OZ 2012.²³⁰ Oba kodexy dále v případě alografní závěti podrobněji stanovují podmínky a požadavky na svědky, přičemž pamatují i na pořizování závětí osobami se smyslovými poruchami či osobami, které neumějí číst a psát.

K podpisu zůstavitele, který je vyžadován jak u alografní, tak holografní závěti, je třeba zmínit, že ani jedna ze zkoumaných právních úprav jednoznačně nespécifikuje, v jaké části listiny se má podpis nacházet. Každopádně soudní praxe, jakož i právní nauka dospěla k jednoznačnému závěru, že podpisem se obsah listiny završuje, a tedy se musí nacházet pod textem.²³¹

²²⁶ Obdobně u svěřenského nástupnictví, viz § 1518 OZ 2012.

²²⁷ V Rakousku, jakož i ve většině dalších zemích je pořízení prostřednictvím holografní závěti nejběžnějším způsobem, pokud jde o formu závěti. WENDEHORST, Christiane Clara. Testamentary Formalities in Austria. In: REID, Kenneth Gilbert Cameron, WAAL, Marius Johannes de, ZIMMERMANN, Reinhard (eds.). *Comparative Succession Law. Testamentary Formalities. Volume I*. Oxford: Oxford University Press, 2011, s. 225. Holografní a alografní podobu závěti označuje OZ 2012 za tzv. závěti pořízené soukromou listinou, viz nadpis ustanovení § 1533 OZ 2012.

²²⁸ § 542 OZ 1950.

²²⁹ § 543 OZ 1950.

²³⁰ Viz § 1533, § 1534 OZ 2012.

²³¹ HOLUB, Rudolf a kol. *Komentář k občanskému zákoníku*, s. 155–156. K tomu z rozhodovací praxe viz např. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 26. 10. 2016, sp. zn. 21 Cdo 5591/2015; rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. 4. 2005, sp. zn. 30 Cdo 1190/2004.

Požadavkem písemnosti závěti není dotčena povaha jejího hmotného substrátu. Pro platné pořízení závěti tak není nezbytně nutné, aby tato byla přímo na listině. Je přípustné, aby závěť byla pořízena i např. na ubrousku, podtácku, látce, stěně, dřevu, kůži apod., tedy na jakémkoliv hmotném podkladu, který je způsobilý k zachycení projevu vůle²³² a z povahy věci vykazuje určitou trvalost.

Obě právní úpravy rovněž umožňují, aby zůstavitel učinil závěť také prostřednictvím orgánu veřejné moci. Dle § 545 odst. 1 OZ 1950 „[každý] může prohlásit svou poslední vůli do úředního zápisu před soudem nebo před notářem; svědků není třeba.“ § 1537 OZ 2012 pak zakládá adresátům právní normy právo „projevit poslední vůli“²³³ prostřednictvím veřejné listiny, jejíž nespornou výhodou je její důkazní síla.²³⁴

Oproti právní úpravě v OZ 1950 nelze z hlediska pojetí současného práva vyloučit ani existenci případů tzv. mystického neboli tajemného testamentu (*testamentum mysticum*), kdy závěť zároveň odkazuje na jinou listinu, která např. obsahuje jméno dědice.²³⁵ Tento závěr plyne z ustanovení § 1495 OZ 2012, který podmiňuje právní účinky spojené s takovou listinou tím, že tato odpovídá požadovaným náležitostem závěti. V případě, že by takové náležitosti splněny nebyly, přihlédně se k takové listině jako ke korektivu vysvětlujícímu zůstavitelovu vůli. Tomu ostatně odpovídá i výkladové pravidlo obsažené v § 1494 odst. 2 OZ 2012.

Závěrem kapitoly věnované závěti se nabízí stručně pojednat rovněž o závětech s úlevami, *promiscue* o privilegovaných závětech, které však samy o sobě nepředstavují zvláštní dědický titul, tím je závěť jako taková. Závěti s úlevami představují zákonodárcem danou možnost adresátům právní regulace pořídit závěť s oslabenými standardními požadavky na formální stránku věci, to ovšem v kvalifikovaných situacích předpokládaných zákonem.

Privilegované formy závěti znala již právní úprava předcházející OZ 1950. „Zvláštní úlevy ustanovil občanský zákon pro případ, že se pořizuje v místě, zamořeném všeobecnou nákazou morovou nebo podobnou, nebo za plavby (na moři).“²³⁶ OZ 1950 privilegované formy závěti z právní úpravy zcela vyloučil,²³⁷ navrácí se k nim až OZ 2012, když normuje závěť v ohrožení života, závěť zaznamenanou starostou obce, závěť pořízenou na palubě plavidla či letadla a vojenský testament (*testamentum militis*).

²³² HOLUB, Rudolf a kol. *Komentář k občanskému zákoníku*, s. 151.

²³³ § 1537 OZ 2012.

²³⁴ Viz § 568 odst. 1, 2 OZ 2012.

²³⁵ KINCL, Jaromír, URFUS, Valentín, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*, s. 281.

²³⁶ SVOBODA, Emil. *Dědické právo* [1946], s. 33–34.

²³⁷ DZ 1950 odůvodňuje absenci závětí s úlevami preferencí dědění dle intestátní posloupnosti a v návaznosti na v dřívější právní úpravě obsažený vojenský testament rovněž tím, „[...] že se nový občanský zákoník tvoří pro údobí mírového budování socialismu.“ DZ 1950, s. 304.

4.3.3. Dovětek

Stručné ustanovení § 1498 OZ 2012 představuje základ právní úpravy dovětku²³⁸ v současném pojetí dědického práva, když stanovuje, že „[dovětkem] může zůstavitel nařídít odkaz, stanovit odkazovníku nebo dědici podmínku, nebo doložit čas anebo uložit odkazovníku nebo dědici příkaz. Co je stanoveno o závěti, platí obdobně i o dovětku.“ Z uvedené definice je tak možné seznat závěr, že dovětkem nemůže zůstavitel přímo povolat dědice, může jím však povolat odkazovníka či stanovit určité podmínky, a to jak odkazovníkovi, tak dědici.

Dovětek je tak určitý rudiment, který zákonodárce s účinností OZ 2012 opět zavádí do právního řádu, kdy tento byl s účinností OZ 1950 jako zcela redundantní právní institut z právního řádu odstraněn. Ačkoliv může být ožívování dávných právních institutů teoreticky zajímavé, je podle mého názoru třeba vždy důsledně uvážit, zda je restaurace právního institutu pro účely aplikační praxe skutečně účelná a potřebná. Většina moderních právních řádů právní institut kodicilu opustila. V současnosti tak existuje také např. v Rakousku, Nizozemí či v některých částech Španělska.²³⁹ O to více se tak nabízí otázka, proč jej současný zákonodárce vymezil jako specifické pořízení pro případ smrti. DZ 2012 se v tomto ohledu omezuje toliko na stručné konstatování, že „[zůstavitel] může pořizovat i dovětkem (kodicilem). Dovětek může být pořízen vedle závěti, anebo samostatně, tedy bez pořízení závěti. Podle toho se rozlišuje kodicil testamentární a intestátní. Pojmový rozdíl mezi dovětkem a závětí je v tom, že dovětkem nejsou samostatně povolávání dědicové.“²⁴⁰

Úskalím tohoto právního institutu je, že *via facti* nemůže nabídnout nic, co by zároveň nemohla nabídnout závěť, kterou však lze na rozdíl od dovětku povolat dědice. Rovněž z hlediska formy jsou dány shodné požadavky. Mám za to, že dovětek je příkladem právního institutu, jehož obnovení zcela postrádá významnější důvod, přičemž jeho restauraci a účelnost by bylo možné pochopit např., pokud by se pro něj vyžadovaly od závěti odlišné náležitosti po stránce formy apod. Za současného stavu věci však představuje redundantní právní úpravu toliko demonstrující návaznost OZ 2012 na ABGB a římské právo.

²³⁸ Také kodicil (*codicillus*). Kodicil ve svém původu představoval určité jednání, které mohlo doprovázet závěť např. formou dopisu a jehož podoba a forma se v rámci římského práva různě vyvíjela, každopádně se jednalo o specifické pořízení pro případ smrti, které ovšem mohlo být na závěti závislé (*codicilli ad testamentum facti*). KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*, s. 307–308.

²³⁹ REID, Kenneth Gilbert Cameron, WAAL, Marius Johannes de, ZIMMERMANN, Reinhard. *Testamentary Formalities in Historical and Comparative Perspective*. In: REID, Kenneth Gilbert Cameron, WAAL, Marius Johannes de, ZIMMERMANN, Reinhard (eds.). *Comparative Succession Law. Testamentary Formalities. Volume I*. Oxford: Oxford University Press, 2011, s. 454.

²⁴⁰ DZ 2012, s. 370.

4.4. Darování pro případ smrti

Z teoretického hlediska je možné darování pro případ smrti (*donatio mortis causa*) vymezit jako darování vzniklé na základě darovací smlouvy, tedy dvou či vícestranného právního jednání, kdy součástí závazku je zároveň odkládací podmínka v podobě smrti dárce, resp. zůstavitele. Okamžikem smrti zůstavitele se tak obdarovaný stává oprávněným z pohledávky vzniklé na základě takové smlouvy. Darování pro případ smrti je tedy hraničním právním institutem mezi závazkovým právem smluvním a dědickým právem, který je možné rovněž přiřadit ke smlouvám aleatorní povahy.

OZ 1950 darování pro případ smrti vůbec nepřipouštěl. Ačkoliv ustanovení § 53 odst. 1 OZ 1950 obecně umožňovalo, aby v právním jednání²⁴¹ byl vznik, změna či zánik práva nebo povinnosti závislý na podmínce, v ustanovení § 385 OZ 1950 zakládal neplatnost darovací smlouvy, „[...] *pokud má být podle ní plněno až po dárcově smrti.*“ Je zřejmé, že tehdejší zákonodárce koncepčně cílil k vyloučení právního institutu darování pro případ smrti z platného práva, což ostatně potvrzovala i důvodová zpráva.²⁴² Uvedená formulace, kterou za tímto účelem tehdejší zákonodárce užil, však není zcela přesná, neboť nelze vyloučit, že okamžik plnění nutně nemusel nastat až po smrti zůstavitele.²⁴³

OZ 2012 naproti tomu darování pro případ smrti explicitně upravuje. Darování pro případ smrti je v současnosti zakotveno v ustanovení § 2063 OZ 2012, dle kterého se „[darování] *závislé na podmínce, že obdarovaný dárce přežije, [...] posuzuje zpravidla jako odkaz. Podle ustanovení o darování se řídí, přijme-li obdarovaný dar a vzdá-li se dárce výslovně práva dar odvolat a vydá o tom obdarovanému listinu. Tím není dotčen § 2057.*“²⁴⁴

Současný koncept právní úpravy darování pro případ smrti vychází z ustanovení § 956 ABGB. Domnívám se však, že uvedené pojetí není zcela šťastně vymezeno. Předně zákonodárce opomíjí, že darovací smlouva není jednostranné právní jednání a jako taková vyžaduje akceptaci, resp. souhlasný projev vůle druhé smluvní strany, jinak se o darovací smlouvu *via facti* nemůže jednat.²⁴⁵ Podmínka pro aplikaci druhé věty citovaného ustanovení v podobě přijetí daru obdarovaným je tedy redundantní.

²⁴¹ Dle litery zákona *právní úkon*.

²⁴² „*Ze stejných důvodů, jako se v právu dědickém nepřipouštějí dědické smlouvy, nepřipouští osnova ani darování na případ smrti. Oběma těmito instituty docházelo k nežádoucímu zkracování zákonných dědiců.*“ DZ 1950, s. 278.

²⁴³ Příkladem může být situace, kdy měl obdarovaný již okamžikem smrti zůstavitele věc u sebe, resp. měl ji ve své moci.

²⁴⁴ Citované ustanovení navazuje na § 1594 odst. 2 OZ 2012 („*Darování závislé na podmínce, že obdarovaný dárce přežije, se považuje za odkaz, pokud se dárce nevzdal práva dar odvolat.*“).

²⁴⁵ Tzv. slib daru pak zákonodárce reflektuje v § 2056 OZ 2012. Obecně lze vycházet rovněž z § 3 odst. 2 písm. d) OZ 2012.

Není také zcela zřejmé, proč zákonodárce darování pro případ smrti, které se neposuzuje jako odkaz, podmiňuje vzdáním se práva dar odvolat ze strany dárce. V DZ 2012 zákonodárce uvedené vysvětluje potřebou odlišení právního institutu odkazu, který je odvolatelný, od právního institutu darování pro případ smrti, které je neodvolatelné.²⁴⁶ I přes zmíněné zdůvodnění ukotvení požadavku na vzdání se práva dar odvolat ze strany dárce se domnívám, že toto opravdu není nutné, neboť darování samo o sobě není bez dalšího odvolatelné. K odvolání daru je třeba dle OZ 2012 naplnit specifické podmínky,²⁴⁷ tedy i za situace, kdy by zákonodárce nepožadoval výslovné vzdání se práva dar odvolat, předmětné právní instituty (darování pro případ smrti a odkaz) by i tak nebyly v otázce odvolatelnosti zaměnitelné.

Pokud ovšem zůstavitel, resp. dárce, v souladu s literou zákona učiní nezbytné kroky pro darování pro případ smrti tak, aby nebylo posouzeno jako odkaz, a následně nastanou okolnosti, pro které by jinak dle obecných ustanovení o darování byl oprávněn dar odvolat, již tak nebude moci učinit. Dle mého názoru následná nemožnost odvolat dar v rámci darování pro případ smrti, a to ani pro obecné důvody odvolání daru dle § 2068 odst. 1 a násl. OZ 2012, je nežádoucí jev, který nelze ospravedlnit ani tezí, že dárce, resp. zůstavitel, měl dříve možnost upřednostnit právní institut odkazu.

Nabízí se tedy otázka, proč zákonodárce přistoupil k restauraci právního institutu darování pro případ smrti, když tento právní institut lze aplikovat pouze za specifických okolností, a to takových, které lze obecně seznat jako nepřilíš příznivé pro dárce, resp. zůstavitele. Pro úplnost je možné doplnit, že i za účinnosti ABGB na našem území nebyl právní institut darování pro případ smrti příliš často aplikován.²⁴⁸

Pokud jde o otázku formy právního jednání, odborná veřejnost dovozuje, že pro darování pro případ smrti je nezbytná písemná forma, neboť v souladu s § 2057 odst. 2 OZ 2012 je písemná forma smlouvy vyžadována rovněž tehdy, pokud věc nebude odevzdána současně s darováním.²⁴⁹ Ačkoliv s tímto závěrem lze obecně souhlasit, obávám se, že uvedená podmínka nemusí nutně dopadat na veškeré možné případy darování pro případ smrti. Lze si totiž představit i situaci, kdy dárce již rovnou při uzavření darovací smlouvy *mortis causa* předá obdarovanému věc, ačkoliv se obdarovaný vlastníkem věci stane až okamžikem smrti dárce. Zároveň by se dárce vzdal práva dar odvolat a vydal by o tom obdarovanému listinu. Domnívám

²⁴⁶ DZ 2012, s. 478.

²⁴⁷ Viz § 2068 odst. 1 a násl. OZ 2012.

²⁴⁸ TRUNEČEK, Jaroslav. § 2063 [Darování pro případ smrti]. In: PRAŽÁK, Zbyněk, FIALA, Josef, HANDLAR, Jiří a kol. *Závazky z právních jednání podle občanského zákoníku. Komentář k § 1721–2893 OZ podle stavu k 1. 4. 2017 ve znění zákona č. 460/2016 Sb.* Praha: Leges, 2017, s. 731.

²⁴⁹ Tamtéž, s. 731.

se tedy, že pro takové darování pro případ smrti by dle gramatického výkladu ustanovení § 2057 odst. 2 OZ 2012 nebylo třeba písemné formy. Z hlediska aplikační praxe by u zmíněného případu byla nejspíše zřejmá tendence uvedené právní jednání posoudit jako darování *inter vivos*, z teoretického hlediska ovšem nelze vyloučit ani takovouto podobu darování *mortis causa*. Každopádně, i s ohledem na množinu případů, u kterých by bylo možné za absence písemné smlouvy při darování pro případ smrti takto postupovat, nelze uvedený postup v zájmu právní jistoty adresátům právní regulace doporučit.

Z hlediska historického vývoje je možné darování pro případ smrti bezesporu řadit k tradičním právním institutům dědického práva,²⁵⁰ ačkoliv z povahy věci spadá rovněž do oblasti závazkového práva smluvního. U současné koncepce vycházející z ABGB ovšem vyvstává otázka účelnosti a potřebnosti takového právního institutu v intencích současného dědického práva. Domnívám se, že je plně legitimní, pokud snaha o jednoduchou a srozumitelnou právní úpravu bude upřednostněna před ožívováním právních rudimentů, jejichž nezbytnost není zcela zřejmá.

4.5. Problematika odkazu

Právní úprava odkazu představovala jednu z nejméně diskutovaných a sporných otázek v rámci přípravných prací na kodifikaci OZ 1950 v oblasti dědického práva, přičemž jako problematičtější nebyla vnímána jen otázka samotné podoby právní regulace jako takové, ale zejména koncepční pojetí tohoto právního institutu. Ačkoliv byl v ustanovení § 537 OZ 1950 odkaz přeci jen zakotven, snaha o jeho odstranění byla jednou z proklamovaných politických zásad v rámci kodifikačních prací na OZ 1950.²⁵¹ Nelze však konstatovat, že by na zmíněné zásadě v rámci politické komise panovala jednoznačná shoda.²⁵²

Před bližším pojednáním o právní regulaci odkazu v OZ 1950, která je z teoretického hlediska komplikovaná, se nabízí právní institut odkazu předně alespoň částečně objasnit

²⁵⁰ Již římské právo znalo různé podoby darování pro případ smrti. Ve své původní podobě bylo darování pro případ smrti spojeno se situacemi ohrožujícími život dárce, přičemž pomínutím takového nebezpečí pomíjely jeho právní účinky. HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*, s. 558. Svou povahou tak darování pro případ smrti ve svých dávných podobách reflektovalo situace, na které je v současnosti pamatováno tzv. privilegovanými formami závěti.

²⁵¹ Národní archiv, Ministerstvo spravedlnosti ČSR (nezpracováno). Zápis o 9. schůzi politické komise ze dne 21. 6. 1949, s. 2.

²⁵² V rámci 43. schůze politické komise ze dne 24. 10. 1949 se tak např. Dr. Kizlinková vyslovila pro zachování odkazu v nové právní úpravě. „Rozdíl mezi dědictvím a odkazem spočívá v tom, že dědic zodpovídá za dluhy zůstavitelovy, zatím co odkazovník dostane svůj odkaz čistý. Odstraní-li se nadobro rozdíl mezi dědictvím a odkazem, bude i ten, komu zůstavitel odkáže jednotlivou věc, na př. jako [památku] na přátelství nebo jako odměnu za dosloužení k smrti a kdo takového dědictví nabude, zavázán zaplatit na dluhy poměrnou část odpovídající hodnotě věcí jemu zůstavené.“ Národní archiv, Ministerstvo spravedlnosti ČSR (nezpracováno). Zápis o 43. schůzi politické komise ze dne 24. 10. 1949, s. 2.

prizmatem současné právní úpravy, která se s právní úpravou předcházející OZ 1950 shoduje v tom ohledu, že následkem platně zřízeného odkazu je vznik závazku (*obligatio*) mezi odkazovníkem a dědicem.²⁵³ Dle dikce ustanovení § 1477 odst. 1 OZ 2012 se „[odkazem] [...] odkazovníku zřizuje pohledávka na vydání určité věci, popřípadě jedné či několika věcí určitého druhu, nebo na zřízení určitého práva.“ Domnívám se, že uvedená zákonná definice není zcela šťastně formulována, neboť by mohla indikovat závěr, že odkaz je samotné právní jednání (formulace *odkazem se zřizuje*). Předmětné právní jednání, které by cílilo ke vzniku odkazu, je však dáno v podobě určitého pořízení pro případ smrti, příp. v podobě darovací smlouvy *mortis causa*, nelze jej tak ztotožňovat s odkazem samotným. V tomto ohledu není možné přisvědčit např. ani definici uvedené v současnosti hojně užívané učební pomůcce pro studium římského práva, dle které je „[odkaz] [...] jednostranný právní úkon na případ smrti, kterým zůstavitel poskytuje k tíži svého dědictví majetkový prospěch osobě, jež není jeho dědicem.“²⁵⁴ S ohledem na uvedené se nabízí zdůraznit, že odkaz není ani pořízením pro případ smrti, ani dědickým titulem.

Určitá míra nejistoty ohledně definice odkazu pak sama nasvědčuje tomu, že právní institut odkazu může pro adresáty právní normy představovat složitý a abstraktní konstrukt. V tomto ohledu je možné také poukázat na to, že právní institut odkazu představuje určitou ingerenci do oblasti relativních majetkových práv (vznik závazku).

I přes deklarovanou politickou zásadu směřující k odstranění odkazu z právního řádu byl v OZ 1950 nakonec ukotven, avšak explicitně pouze v jediném ustanovení zákona.²⁵⁵ K tomu Dr. Blažke²⁵⁶ uvádí, že „[jako] v ohnisku se do jediného bodu sbíhají paprsky dopadající na celou plochu čočky, tak v ustanovení o odkazu se promítají obrysy základních zásad celého nového dědického práva vůbec, spolu s reminiscencemi tisíciletého právního vývoje.“²⁵⁷

²⁵³ K účelu odkazu lze uvést, že „[smyslem] toho, proč zůstavitel nařídí odkaz, je, že chce někoho obdarovat, avšak nechce jej ustanovit dědicem. Zůstavitel nechce, aby odkazovník vstoupil do všech jeho práv a závazků a stal se tak jeho dědicem, právním nástupcem.“ ŠEŠINA, Martin, MUZIKÁŘ, Ladislav, DOBIAŠ, Petr. *Dědické právo*, s. 22. Autoři dané publikace zde stále užívají starší právní terminologii v podobě *práv a závazků*, ačkoliv v současnosti by přesnějším vyjádřením bylo *práv a povinností*.

²⁵⁴ KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*, s. 304.

²⁵⁵ Z právního řádu byl právní institut odkazu zcela odstraněn až s účinností OZ 1964.

²⁵⁶ „Předsedou kodifikační komise pro občanské právo byl brněnský profesor Jaromír Blažke [...]“ KNAPP, Viktor. *Proměny času*, s. 120.

²⁵⁷ BLAŽKE, Jaromír. Odkaz v novém právu dědickém. *Právník* [roč. 90, 1951], s. 232. V rámci přípravných prací na OZ 1950 se však Blažke vyslovoval pro odstranění právního institutu odkazu. „*Náš lid nikdy nepochopí [sic] jaký je rozdíl mezi dědictvím a odkazem.*“ Národní archiv, Ministerstvo spravedlnosti ČSR (nezpracováno). Zápis o schůzi politické komise ze dne 8. 11. 1948, s. 6.

Dle ustanovení § 537 OZ 1950 „[byla-li] někomu zůstavena peněžítá částka nebo jiná movitá věc jako odkaz, platí o odkazu a o odkazovníkovi přiměřeně ustanovení o dědictví a o dědici. Odkazovník však neodpovídá za závazky zůstavitelovy, ani za náklady jeho pohřbu, byla-li odkazovníkovi zůstavena věc, jejíž cena je v poměru k ceně zanechaného majetku jen nepatrná, a jestliže souhrn odkazů nečiní více než čtvrtinu toho, co zbude ze zanechaného majetku po odečtení dluhů.“

Předně je třeba uvést, že v obecné rovině se OZ 1950 částečně pokusil setřít rozdíl mezi odkazovníkem a dědicem, resp. mezi odkazem a dědictvím, každopádně právní institut odkazu zachoval, a to nejen formálně. OZ 1950 ukotvil výjimku, když pamatoval na případ, kdy věc, která je předmětem odkazu, je nepatrné ceny ve vztahu k pozůstalosti a zároveň je splněna podmínka, že odkazy *in corpore* nezatěžují více než ¼ pozůstalosti po odečtení pasiv.²⁵⁸ V takovém případě pak odkazovník nebyl povinen k úhradě pasiv, resp. podílu na úhradě pasiv pozůstalosti.

Konstrukce odkazu v OZ 1950 je tak pozoruhodná v tom smyslu, že pokud nebyly splněny podmínky druhé věty § 537 OZ 1950, nebyl *via facti* mezi odkazovníkem a dědicem rozdíl. Na základě gramatického výkladu § 537 OZ 1950 pak lze v teoretické rovině připustit i závěr, že se platně zřízený odkaz mohl v tomto ohledu vztahovat i k celé pozůstalosti.²⁵⁹

S ohledem na aplikaci ustanovení § 509 OZ 1950²⁶⁰, které se mělo užít přiměřeně u právního institutu odkazu, Blažke dovedl, že odkaz již nepředstavoval obligační nárok, ale přímo věcné právo odkazovníka. Zachování obligace pak Blažke spatřoval tam, kde byla odkazovníkovi odkázána peněžítá částka, která v okamžiku smrti zůstavitele nebyla součástí pozůstalosti.²⁶¹ Uvedené lze dovést z ustanovení § 549 odst. 2 OZ 1950, dle kterého „[byl-li] však někdo povolán za dědice peněžité částky, která není v zanechaném majetku, anebo prostředků na výchovu, výživu nebo zaopatření, je ustanovení platné. Nedohodnou-li se dědicové na splnění závěti, upraví splnění soud; přitom dbá, aby každý z dědiců přispěl tak, jak lze na něm slušně žádat.“

Ačkoliv lze s Blažkem ohledně povahy zmíněných odkazů souhlasit, uvedená teoretická koncepce spíše nasvědčuje komplikovanosti dané právní úpravy, když odkaz zakládal za určitých podmínek jak věcné právo, tak při splnění odlišných kritérií obligaci. Normovaná koncepce odkazu dle OZ 1950 tak vykazovala znaky určité těžkopádnosti. Dané pojetí vybízí

²⁵⁸ Nejedná se o tradiční pojetí Falcidiánské kvarty, neboť dle té má zůstat ¼ dědictví odkazy nezatížená.

²⁵⁹ V případě, kdy součástí pozůstalosti nebyly nemovité věci.

²⁶⁰ „Dědictví se nabývá zůstavitelovou smrtí.“ § 509 OZ 1950.

²⁶¹ BLAŽKE, Jaromír. Odkaz v novém právu dědickém. *Právník* [roč. 90, 1951], s. 236.

k otázce, zda by nepostačovalo, aby jako odkaz v právním slova smyslu byl upraven toliko odkaz, se kterým se nespojovala povinnost k úhradě pasiv pozůstalosti. Ve snaze o zjednodušení právního institutu odkazu totiž tehdejší zákonodárce *via facti* vytvořil více právních režimů odkazu, kdy je nasnadě otázka, zda ve svém výsledku se skutečně jednalo o právní regulaci pro adresáta právní normy jednodušší a srozumitelnější.

Za účelem přehlednosti lze podobu právního institutu odkazu dle OZ 1950 shrnout následovně. Odkaz byl možný pouze u movitých věcí,²⁶² přičemž na odkaz se přiměřeně užíla ustanovení o dědictví a dědici. Odkazovník tak věc nabýval již okamžikem smrti zůstavitele (věcné právo odkazovníka) s výjimkou odkazu peněžité částky, která nebyla součástí pozůstalosti (obligační právo odkazovníka). Odkazovník dále nebyl povinen k úhradě pasiv pozůstalosti, pokud mu byla odkázána taková věc, která byla nepatrné hodnoty vzhledem k rozsahu pozůstalosti a zároveň, pokud veškeré odkazy nezatěžovaly více než ¼ pozůstalosti po odečtení pasiv.

Současná podoba právního institutu odkazu tak oproti mnoha jiným právním institutům, pokud jde o srovnání s OZ 1950, nabízí dle mého názoru alespoň ve svém základu přehlednější a teoreticky přesnější právní úpravu, když jednoznačně setrvává na závěru, že odkaz je právním důvodem vzniku obligace.

OZ 2012 nikterak neredukuje okruh věcí a práv, které by mohly být předmětem odkazu, tak, jak tomu činil OZ 1950. § 1598 OZ 2012 ovšem zakotvuje tradiční pojetí Falcidiánské kvarty, tedy pravidla, na základě kterého alespoň ¼ hodnoty dědictví musí zůstat odkazy nezatížená. V opačném případě má dědic právo domáhat se, aby práva plynoucí z odkazu byla poměrně krácena. Nereflektování pravidla Falcidiánské kvarty ze strany zůstavitele tak nepůsobí absolutní neplatnost právního jednání, kterým dědictví nad zákonem stanovený rámec zatížil odkazy, ale zakládá dědici toliko právo se poměrného zkrácení dovolat, jedná se tak o právo relativní povahy.²⁶³ Jak k této problematice doplňuje i DZ 2012, „[bude] *přitom věci [...] rozhodnutí [dědice], zda toto své právo využije, anebo splní-li poslední vůli, jak byla projevněna.*“²⁶⁴

Určitá komplikovanost současné právní úpravy odkazu je dána v jeho různých variacích a speciálních ustanoveních o odkazu té které věci.²⁶⁵ OZ 2012 tak rovněž předkládá další

²⁶² „Nemůže [...] být předmětem odkazu ani pohledávka at' na peněžité nebo nepeněžité plnění, ani práva věcná nebo osobní, ani nemovitosti zapsané nebo nezapsané v pozemkové knize.“ BLAŽKE, Jaromír. Odkaz v novém právu dědickém. *Právník* [roč. 90, 1951], s. 238. Předmětem odkazu však mohla být peněžité částka, která nebyla součástí pozůstalosti. V takovém případě odkaz *via facti* směřoval ke vzniku pohledávky.

²⁶³ SVOBODA, Jiří, KLIČKA, Ondřej. *Dědické právo v praxi*, s. 118.

²⁶⁴ DZ 2012, s. 399.

²⁶⁵ Viz § 1604 odst. 1 a násl. OZ 2012.

specifické právní instituty např. v podobě tzv. přednostního odkazu či pododkazu. Přednostním odkazem může zůstavitel v souladu s § 1596 OZ 2012 za odkazovníka povolat i svého dědice. Uvedené má však význam pouze v situaci, kdy tyto osoby nejsou zcela shodné. V opačném případě by pohledávka na vydání předmětu odkazu zanikla spolu s povinností k vydání odkazu u osoby, která by byla zároveň oprávněným odkazovníkem a povinným dědicem.²⁶⁶ Pododkazem pak lze odkazovníkovi založit povinnost ke splnění dalšího odkazu ve vztahu k tzv. pododkazníkovi²⁶⁷, přičemž odlišná povaha jednotlivých plnění se nedotýká platnosti takto založeného pododkazu.²⁶⁸ Zákonodárce také v případě odkazu v souladu s § 1601 OZ 2012 připouští náhradnictví i svěřenské nástupnictví.

V návaznosti na uvedené lze shrnout, že odkaz představuje specifický právní institut, který je reflektován jak OZ 1950, tak OZ 2012, ale jeho povaha se dle předmětných kodexů výrazně odlišuje. Jistě je možné konstatovat, že odkaz je tradičním právním institutem, který má v právním řádu své místo, což ostatně odráží i skutečnost, že oproti deklarované politické zásadě směřující k jeho odstranění ze strany politické komise při přípravě OZ 1950 byl tento nakonec zachován, byť v poněkud modifikované podobě oproti právní úpravě předcházející OZ 1950. OZ 1950, ačkoliv nabízel jeho explicitní zakotvení toliko v jediném ustanovení zákona, otevřel ovšem některé teoretické problémy s jeho doktrinárním zařazením. Oproti tomu řešení odkazu předložené v OZ 2012 je z hlediska požadavku na teoretickou přesnost sice vítané, každopádně i tato právní úprava vyvolává určité komplikace.

4.6. Náhradnictví a svěřenské nástupnictví

Pokud zůstavitel prostřednictvím pořízení pro případ smrti směřuje k zamýšlené úpravě právních poměrů *mortis causa*, byl by bez právního institutu náhradnictví²⁶⁹ velmi omezen, a to i při zachování plurality možných pořízení pro případ smrti. V mnoha publikacích věnujících se dědickému právu mnohdy není právnímu institutu náhradnictví věnována taková pozornost, jakou by si dle mého názoru tento právní institut zaslouhoval, neboť představuje jeden ze stěžejních předpokladů k tomu, aby zůstavitelova vůle mohla být naplněna i při následně

²⁶⁶ BÍLEK, Petr. § 1596 [Dědic jako odkazovník]. In: FIALA, Roman, DRÁPAL, Ljubomír a kol. *Občanský zákoník IV. Dědické právo (§ 1475–1720). Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2022, s. 266.

²⁶⁷ Termín *pododkazovník* užívá DZ 2012. „Tak např. může zůstavitel odkázat z pozůstalosti určité osobě nemovitou věc s pokynem, aby odkazovník prominul jiné osobě dluh, která ta za odkazovníkem má. Skutečnost, že mezi odkazem přednostním a dalším je takový hodnotový nepoměr, že další odkaz má vyšší hodnotu než přednostní, nezbaví legatáře povinnosti se s pododkazovníkem vypořádat. Této povinnosti se odkazovník může zbavit jen odmítnutím odkazu.“ DZ 2012, s. 398.

²⁶⁸ Viz § 1599 odst. 1, 2 OZ 2012.

²⁶⁹ Tzv. obecné náhradnictví, vulgární substituce (*substitutio vulgaris*). Viz BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 2. přeprac. vyd. Praha: Academia, 1994, s. 261.

vzniknuvších okolnostech, jako je např. předemření presumptivního dědice. Náhradnictví připouštěl jak OZ 1950 v ustanovení § 539, tak OZ 2012 prostřednictvím § 1507. V OZ 2012 je tomuto právnímu institutu věnována mnohem větší pozornost zákonodárce, když bližší podmínky a pravidla dále upravují § 1508 až § 1511 OZ 2012.

Náhradnictví *via facti* představuje podmínku (*conditio*) v podobě nedědění povoláného dědice, přičemž jejím naplněním je povolán náhradník jako dědic zůstavitele. V případě OZ 1950 pak umožnění náhradnictví představovalo *lex specialis* k ustanovení § 550 OZ 1950, které v podstatě vylučovalo, resp. zneplatňovalo, podmínky omezující povolání dědice, tedy bylo i určitým prolomením obecného pravidla o podmínkách v závěti dle OZ 1950.

Při umožnění náhradnictví se OZ 1950 v § 539 omezoval na jednoduché konstatování, a to, že „[pořizovatel] může v závěti ustanovit náhradního dědice pro případ, že dědic jím povoláný dědictví nenabude.“ Uvedenou formulaci lze shledat za výstižnou a rovněž návodnou pro zůstavitele, pokud jde o otázku sepsání závěti i se stanovením náhradního dědice. Ačkoliv citované znění uvádí povolání náhradního dědice v jednotném čísle, mohlo být náhradníků takto ustanoveno více, a to jak za sebou, tak vedle sebe.²⁷⁰

Nelze však pominout, že z hlediska aplikační praxe mohla vzniknout i řada nejasností. Zvláště v těch případech, kdy zůstavitel užil v závěti ne zcela přesné vyjádření. Příkladem mohou být uvedeny následující možné formulace. *Pokud by povoláný dědic dědictví odmítl, povolávám za dědice náhradníka; pokud by povoláný dědic zemřel dříve, povolávám za dědice náhradníka.* Uvedené formulace by prizmatem jak OZ 1950, tak OZ 2012 obstály, ovšem oba uvedené příklady se týkají pouze konkrétních důvodů, pro které povoláný dědic nedědí, a to v daných případech odmítnutí dědictví a předemření dědice. Nepamatují však na veškeré možné důvody, pro které povoláný dědic nedědí. Vystává tak otázka, zda by závěti založené náhradnictví mělo být reflektováno i tehdy, pokud povoláný dědic nedědí z takového důvodu, který ve formulaci podmínky nebyl zůstavitelem vymezen.

Současný zákonodárce zřejmě vědom si možných aplikačních úskalí ukotvil v ustanovení § 1508 OZ 2012 vyvratitelnou právní domněnku, dle které „[zřídí-li] zůstavitel náhradnictví pro případ, že by povoláná osoba dědit nechtěla, nebo pro případ, že by dědit nemohla, má se za to, že náhradnictví bylo zřízeno pro oba tyto případy.“ Uvedené pravidlo jednoznačně posiluje právní jistotu a koncepci, na základě které jsou důvody náhradnictví vykládány *largo sensu*, lze shledat za vítanou. Podoba vyvratitelné právní domněnky pak zůstaviteli dává dostatečný prostor k tomu, aby svůj projev vůle jednoznačně upřesnil, pokud

²⁷⁰ HOLUB, Rudolf a kol. *Komentář k občanskému zákoníku*, s. 147.

by si přál náhradnictví spojit pouze s určitými, specifickými důvody, pro které presumptivní dědic nenabude dědictví. Citované ustanovení tak spolu s § 1494 odst. 2 OZ 2012 obecně omezuje formalistickou přísnost při výkladu pořízení pro případ smrti.

Svěřenské nástupnictví neboli fideikomisární substituce je jedním z právních institutů, které OZ 1950 z právního řádu vyloučil a současný zákonodárce prostřednictvím znění OZ 2012 oživil, přičemž původně bylo upraveno v ustanoveních § 608 a násl. ABGB. Dle § 550 OZ 1950 bylo „[neplatné] [...] i ustanovení závěti, že toho, co se zůstavuje, má dědic nabýt jen na určitou dobu nebo později než dnem zůstavitelovy smrti, jakož i ustanovení závěti o tom, na koho má dědictví přejít po smrti dědicově.“ Jedná se tak o právní institut, který na našem území právní úprava více než půlstoletí nepřipouštěla.²⁷¹

Fideikomisární substitucí se dává zůstaviteli možnost, aby tento povolal dědice rovněž svým dědicům k dědictví, které jim zůstavuje. Zůstavitel tak sice povolává svého dědice (přední dědic, institut), ale zároveň mu stanovuje následného dědice (zadní dědic, svěřenský nástupce, substitut) při splnění pořízením pro případ smrti předpokládaných skutečností (*casus substitutionis*).²⁷² Podstatné je, že svěřenským nástupnictvím je přední dědic omezen v testovací svobodě, pokud jde o jemu zůstavené dědictví. Je tak nezbytné fideikomisární substituci důsledně odlišovat od náhradnictví, neboť u fideikomisární substituce se povolání přední dědic stává dědicem a pro předpokládanou skutečnost se jím stane rovněž zadní dědic (např. při úmrtí předního dědice). Právní institut náhradnictví na druhou stranu slouží k tomu, aby v případě, kdy se zůstavitelem zamýšlená osoba dědicem nestane, byla povolána jiná osoba, tedy je rozhodný toliko pro určení samotného dědice zůstavitele, přičemž nabytím dědictví povolaným dědicem náhradnictví v souladu s § 1511 odst. 1 OZ 2012 zaniká.²⁷³

Je třeba připustit určitou provázanost mezi právními instituty náhradnictví a svěřenského nástupnictví, a to v důsledku ustanovení § 1512 odst. 1 OZ 2012 zakládajícího právní fikci, dle které se povoláním svěřenského nástupce povolává také náhradník. V tomto ohledu se nabízí upozornit na zákonodárcem ne zcela šťastně zvolenou koncepci právní fikce,

²⁷¹ Pro úplnost je třeba doplnit, že na základě přechodných ustanovení OZ 1950, konkrétně § 565 odst. 2 OZ 1950, byla vyloučena fideikomisární substituce, pokud zůstavitel zemřel po 31. 12. 1950, tedy za účinnosti OZ 1950. Tím však nebyly dotčeny doposud vzniklé fideikomisární substituce. Těchto se dotklo až ustanovení § 859 odst. 2 OZ 1964, na základě kterého došlo ke dni 1. 4. 1964 k zániku všech omezení plynoucích z doposud existujících fideikomisárních substitucí. DVOŘÁK, Jan, ŠVESTKA, Jiří, ZUKLÍNOVÁ, Michaela a kol. *Občanské právo hmotné* [Díl čtvrtý], s. 70.

²⁷² DVOŘÁK, Jan, ŠVESTKA, Jiří, ZUKLÍNOVÁ, Michaela a kol. *Občanské právo hmotné* [Díl čtvrtý], s. 70.

²⁷³ Náhradnictví dle současné právní úpravy, konkrétně dle ustanovení § 1511 odst. 2 OZ 2012, zanikne i tehdy, pokud potomek zůstavitele, kterému bylo zůstavitelem zřízeno náhradnictví v době, kdy tento potomek zůstavitele sám neměl potomky, nakonec zanechá potomky způsobilé dědit. Jedná se tak o způsob zániku náhradnictví *ex lege*. Zůstaviteli se však nabízí aplikaci tohoto ustanovení vyloučit. Obdobně uvedené platí i u svěřenského nástupnictví, viz § 1518 OZ 2012.

když se lze domnívat, že uvedená právní úprava by byla přílehavější, pokud by namísto právní fikce byla užita spíše vyvratitelná právní domněnka. Specifické je rovněž ustanovení § 1512 odst. 2 OZ 2012, dle kterého „[je-li] *zůstavitelovo nařízení do té míry neurčité, že nelze zjistit, zda povolal náhradníka, nebo svěřenského nástupce, považuje se jeho nařízení za povolání náhradníka.*“ *Via facti* tak zákonodárce zakládá určitý poměr subsidiarity právního institutu náhradnictví ve vztahu ke svěřenskému nástupnictví.

Významná otázka fideikomisární substitute ovšem spočívá v rozsahu možností předního dědice nakládat s dědictvím. Obecně lze konstatovat, že v případě, kdy zůstavitel přímo nesvěří povolanému přednímu dědici právo volného nakládání s dědictvím, má přední dědic toliko práva a povinnosti poživatele (*ius fructuarius*), viz § 1521 OZ 2012.²⁷⁴ V případě, kdy zůstavitel umožní neomezené nakládání s dědictvím přednímu dědici, pak zadní dědic bude povolán toliko k tomu, co z dědictví po předním dědici zůstane (*fideicommissum eius, quod supererit*).

OZ 2012 dále poměrně podrobně normuje právní režim svěřenského nástupnictví, bližší pozornost si však zasluhuje zejm. ustanovení § 1517 OZ 2012, které spojuje zánik „[...] [svěřenského] *nástupnictví v rozsahu povinného dílu*“ s nabytím pořizovací způsobilosti nezletilého dítěte, kterému bylo zůstavitelem svěřenské nástupnictví nařízeno. Z uvedeného plyne závěr, že zůstavitel může povolat svěřenského nástupce i v případě povinného dílu nepominutelného dědice. Jedná se tak o případ, kdy zákonná úprava umožňuje podstatným způsobem omezit práva nepominutelného dědice, což je ve věcném rozporu s ustanovením § 1644 odst. 1 OZ 2012, které znemožňuje, aby povinný díl nepominutelného dědice byl jakkoliv zatížen. Z hlediska výkladu právní normy sice lze zmíněný nesoulad poměrně jednoduše překlenout za pomoci kolizního pravidla *lex specialis derogat legi generali*, to však nutně neznamená, že se jedná o vítaný jev. Na tuto věcnou rozpornost upozorňuje i DZ 2012, když uvádí, že „[dokud] *nezletilý nenabude pořizovací způsobilosti, nepředstavuje zřízení fideikomisární substitute omezení práva dítěte na povinný díl, neboť se jměním nemůže v tomto smyslu disponovat, nemůže o něm pořídit.*“²⁷⁵ To, zda je nepominutelný dědic testamentárně způsobilý, či nikoliv, shledávám za nedostatečné odůvodnění pro to, aby byl v rámci svého povinného dílu omezen toliko na poživatele. Ostatně má svůj význam i ta okolnost, že by povinný díl nepominutelného dědice mohl být dále předmětem dědění po nepominutelném

²⁷⁴ Postavení předního dědice jako poživatele je však v určitém ohledu modifikováno ustanovením § 1522 odst. 1 OZ 2012, které mu zakládá právo věc náležející do dědictví zcizit či zatížit, to ovšem pouze se souhlasem svěřenského nástupce, který je nezbytné učinit formou veřejné listiny. Takový souhlas svěřenského nástupce lze za podmínek § 1522 odst. 2 OZ 2012 nahradit rozhodnutím soudu.

²⁷⁵ DZ 2012, s. 377–378.

dědici dle intestátní posloupnosti. Možnost ingerence zůstavitele směřující k omezení práv nepominutelného dědice prostřednictvím právního institutu svěřenského nástupnictví tak nepovažuji za účelnou. Jako liché se pak jeví konstatování, že aplikace fideikomisární substituce nepředstavuje „[...] omezení práva dítěte na povinný díl [...]“²⁷⁶, jak uvádí DZ 2012.

Domnívám se, že při posouzení současné právní úpravy fideikomisární substituce vyvstávají podstatné otázky, pokud jde o skutečnou nezbytnost restaurace tohoto právního institutu. Z hlediska dědického práva je obecně významná otázka, nakolik je třeba respektovat vůli zůstavitele, resp. projev vůle zůstavitele, a kam až tento projev může zasahovat. Přípuštěním svěřenského nástupnictví je zůstaviteli dána možnost na základě své vůle determinovat otázky dědického práva nejen vlastním dědicům, ale rovněž jejich dědicům, resp. dalším generacím.²⁷⁷ S určitou mírou nadsázky je tak nezbytné, aby zákonodárce při vytváření norem dědického práva vždy důsledně posuzoval a vyvážil střet zájmů mrtvých a živých a určil, nakolik má být vůle zemřelých zachována a dodržována *post mortem*.²⁷⁸

Mám za to, že současná právní úprava fideikomisární substituce nebyla zákonodárcem vhodně zvolena, protože nepřiměřeným způsobem preferuje vůli zemřelých před vůlí živých, a klonil bych se k tomu, aby *de lege ferenda* byla z právního řádu opět vyčleněna tak, jak to učinil OZ 1950 i s ohledem na přechodná ustanovení. Krom toho se jedná o právní úpravu komplikovanou, kdy je nezbytné ošetřit řadu otázek i prostřednictvím judikatury, jejíž pevné základy lze položit až mnohaletou právní praxí. Netřeba zdůrazňovat, že jde rovněž o právní regulaci velmi vzdálenou adresátům právní normy pro svou složitost a že se nebude jednat o v současnosti často aplikovaný právní institut.

4.7. Výklad pořízení pro případ smrti

Seznání obsahu právního jednání je prvotním předpokladem určení, jaká práva a jaké povinnosti jsou tímto právním jednáním v souladu s právní regulací založeny. Podstatné je, nakolik tento projev vůle jednající osoby odpovídá skutečné vůli subjektu a nakolik jsou případné kolize a odchylky, pokud jsou spolehlivě zjištěny, významné pro právním jednáním založená práva a povinnosti. Konstatování, že „[nic] není pro člověka užitečnějšího než správně mluvit“²⁷⁹ by prizmatem výše uvedeného mělo být spíše upraveno v tom smyslu, že nic není

²⁷⁶ DZ 2012, s. 377–378.

²⁷⁷ Současný zákonodárce seznal, že přiměřená míra časové limitace fideikomisární substituce činí 100 let od zůstavitelovy smrti, viz § 1515 odst. 2 OZ 2012.

²⁷⁸ „[...] [Dědické] právo je [...] určováno životem a určeno pro živé lidi.“ PETRŽELKA, Karel. Nové československé právo dědické. In: KNAPP, Viktor, PETRŽELKA, Karel, ŠKUNDIN, Zinovij Isaakovič. *K otázkám nového občanského práva*, s. 48.

²⁷⁹ Phaedrus (Fab. IV, 13, 1). STEJSKAL, Miloš. *Moudrost starých Římanů*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1990, s. 30.

pro člověka užitečnějšího než správně právně relevantním způsobem vyjadřovat svou vůli, která je vážná, svobodná a prosta omylu.

Za účelem výkladu pořízení pro případ smrti je třeba vycházet i z obecných výkladových pravidel právních jednání, kdy lze v současnosti poukázat zejm. na § 574 OZ 2012, který stanovuje předpoklad, že „[na] právní jednání je třeba spíše hledět jako na platné než jako na neplatné“ (*potius valeat actus quam pereat*).²⁸⁰ V tomto ohledu lze v případě OZ 1950 akcentovat obecné výkladové pravidlo zdůrazňující korektiv pravidel socialistického soužití.²⁸¹

V oblasti recentního dědického práva může mít pořízení pro případ smrti různé podoby, přičemž se může jednat jak o jednostranná (závěť, dovětek), tak vícestranná (dědická smlouva)²⁸² právní jednání. Možnost pořídit pro případ smrti i prostřednictvím vícestranných právních jednání dle OZ 2012 je pak podstatným rozdílem plynoucím z komparace předmětných právních úprav. Pluralita subjektů ovšem přirozeně otevírá otázku, zda i u vícestranných právních jednání, která jsou zároveň pořízením pro případ smrti, lze bez dalšího aplikovat obecná pravidla o výkladu právních jednání, viz např. ustanovení § 556 odst. 2 OZ 2012, dle kterého se přihlíží i k zavedené praxi stran, či § 557 OZ 2012 ukotvující výkladové pravidlo *contra proferentem*. Uvedené by pak zejm. v intencích dědického práva mohlo vyvolat značně negativní konotace zejm. s ohledem na prosazovaný důraz na co možná nejpřesnější realizaci vůle zůstavitele.

Dědické právo je oblastí právní úpravy, v rámci které se obecně klade velký důraz na projev vůle osoby činící pořízení pro případ smrti, tedy osoby právně jednající.²⁸³ § 538 OZ 1950 stanovoval, že „[při] výkladu závěti budiž dbáno, aby byla splněna skutečná vůle pořizovatelova.“ Obdobně současné dědické právo nabízí oproti obecným ustanovením o výkladu právních jednání smířlivější přístup, pokud jde o otázku výkladu právního jednání zůstavitele, kdy v souladu s ustanovením § 1494 odst. 2 OZ 2012 je „[závěť] [...] třeba vyložit tak, aby bylo co nejvíce vyhověno vůli zůstavitele. Slova použitá v závěti se vykládají podle

²⁸⁰ Jedná se o projev zásady, resp. pojetí *in favorem negotii (in favorem contractus)*. V intencích dědického práva *in favorem testamenti*.

²⁸¹ „Projev vůle je třeba vykládat tak, jak to se zřetelem k okolnostem, za kterých byl učiněn, odpovídá pravidlům socialistického soužití.“ § 31 odst. 1 OZ 1950.

²⁸² Širším výkladem pojmu pořízení pro případ smrti by zde bylo možné také zařadit např. smlouvu o darování pro případ smrti.

²⁸³ To platí i v těch případech, kdy je projev vůle zůstavitele stížen určitými vadami. Uvedený přístup je pak alespoň dílem kompenzován principem přisnosti požadované formy toho kterého pořízení pro případ smrti.

jejich obvyklého významu, ledaže se prokáže, že si zůstavitel navykl spojovat s určitými výrazy zvláštní, sobě vlastní smysl.“²⁸⁴ Jedná se tak o pravidlo navazující na § 555 odst. 1 OZ 2012.²⁸⁵

Velmi trefně na úskalí pojící se s otázkou jednoznačného a řádného povolání dědice upozornil Blažke při popisu tehdy nové úpravy dědického práva v podobě OZ 1950. „Pro ustanovení závětního dědice jsou formality omezeny vskutku na nezbytné minimum. Je zcela lhostejno, jakými slovy zůstavitel svůj pořizovací úmysl vyjádří, zda dědice „ustanoví“, „povolá“, „prohlásí“, „jmenuje“, „poručí“, „obmyslí“, „pořídí“, „zůstaví“ či „zřídí“, nebo zda dědici co „odevzdá“, „přenechá“, „odkáže“, „dá“, nebo na něj „pamatuje“, či o něm prohlásí, že „má mít“, „necht’ si vezme“, „mu připadne“, „mu zanechá“ atd.“²⁸⁶

V tomto ohledu tak oba zkoumané kodexy cílí k určitému omezení přísnosti požadavku na formální vyjádření obsahu daného právního jednání. Tím však nikterak není dotčena otázka přísnosti formy.

Domnívám se, že v případě právní regulace dědického práva by tak bylo možné dospět k obecné shodě na závěru, že jejím účelu povšechně nesvědčí přísné formalistické požadavky na obsah pořízení pro případ smrti podmiňující jeho platnost. Mám za to, že je zcela žádoucí, aby zákonodárce stanovil adresátovi právní normy takové podmínky, aby tento mohl postupovat zcela samostatně, či snad dokonce i intuitivně. V tomto ohledu by mu právní regulace měla být plně nápomocná. Platí to obzvláště i s přihlédnutím k tomu, že nutnost učinění pořízení pro případ smrti se může pro adresáta stát velmi aktuální i v časově velmi znepokojivých situacích, kdy pro zůstavitele nemusí být objektivně možné navštívit nejbližší notářskou, příp. advokátní kancelář.²⁸⁷

²⁸⁴ Ačkoliv se uvedené ustanovení omezuje toliko na závěť, domnívám se, že je třeba závěry z něj plynoucí aplikovat rovněž při výkladu projevu vůle zůstavitele i u dalších pořízení pro případ smrti. V tomto ohledu by se *de lege ferenda* nabízelo explicitně v zákonném textu upravit pravidla pro výklad pořízení pro případ smrti, přičemž by mohl být blíže konkretizován i vztah k obecným výkladovým ustanovením.

²⁸⁵ Ohledně vysvětlení zůstavitelovy vůle viz též § 1495 OZ 2012.

²⁸⁶ BLAŽKE, Jaromír. Odkaz v novém právu dědickém. *Právník* [roč. 90, 1951], s. 235. V současnosti však mohou vyvstat určité výkladové kolize, pokud zůstavitel povolá osobu tak, že jí *odkáže* určité majetkové hodnoty, neboť bude třeba posoudit, zda se nejedná toliko o zřízení odkazu, čemuž termín *odkazuji* po formální stránce odpovídá.

²⁸⁷ Současnou první úpravou je pak na tyto situace pamatováno rovněž právní regulací závětí s úlevami.

Závěr

„Zákonodárcové dělají zákony za tím účelem, aby zajistili štěstí národa. Dnes více než kdy jindy je možno snadno si ověřit, jak se jim to daří.“²⁸⁸

V práci zkoumané kodexy od sebe dělí více než půl století, rozlišují je společenské okolnosti jejich vzniku, doktríny a ideje, na kterých byly postaveny. I přes uvedené odlišnosti však lze seznat nezanedbatelnou podobnost v případě některých právních institutů, či dokonce určitou koncepční shodnost.

Ačkoliv současný zákonodárce jednoznačně deklaroval svou snahu o navázání na ABGB, či snad ještě na římskoprávní tradice a pojetí křesťanské civilizace,²⁸⁹ domnívám se, že by nebylo ostudným i příp. zákonodárcovo upřímné konstatování, že v oblasti dědického práva byla nemalým inspiračním zdrojem rovněž právní úprava 50. let 20. století, která místy nabízela velmi efektivní řešení pro tu kterou oblast dědického práva.

Z provedené komparace obou kodexů vyplývá, že i když je třeba tezi o simplifikačních tendencích týkajících se kodifikace OZ 1950²⁹⁰ i pro odvětví dědického práva částečně přisvědčit, oživování dávných historických právních institutů, jejichž potřeba opětovné právní regulace může být z hlediska aplikační praxe přinejmenším sporná, nelze označit za zcela šťastnou tendenci zákonodárce.

Již při srovnání rozsahu právní úpravy dědického práva ve zkoumaných kodexech, kdy v OZ 2012 je tato obsažena v ustanoveních § 1475 až § 1720, zatímco v OZ 1950 se nachází toliko v ustanoveních § 509 až § 561, je nutno konstatovat, že současné normované pojetí dědického práva je mnohem obsáhlejší. To ovšem samo o sobě nutně nemusí vést k větší míře právní jistoty. Naopak lze důvodně předpokládat, že se jedná o další oblast právní regulace vzdalující se svým adresátům z hlediska srozumitelnosti pro svou obsáhlost a složitost. V tomto ohledu také vyvstává otázka, zda současná podoba dědického práva již nevykazuje určité prvky hypertrofie právních předpisů. Obsáhlost některých ustanovení OZ 2012 v oblasti dědického práva je dána jak v důsledku restaurace právních institutů, tak také patrnou snahou o podrobnější úpravu některých oblastí.

Snaha o obnovení určitých právních nástrojů, které byly ať již OZ 1950, či později v rámci rekodifikací československého právního řádu v 60. letech 20. století z právního řádu

²⁸⁸ HONEGGER, Arthur. *Zařikání zkamenělin*. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1960, s. 105.

²⁸⁹ Viz např. DZ 2012 k ustanovení § 24 OZ 2012. „*Osnova se naopak přiklání k pojetí odpovědnosti v duchu tradic antické a křesťanské civilizace, podle nichž člověk odpovídá za své jednání v plném rozsahu [...]*.“ DZ 2012, s. 47.

²⁹⁰ DZ 2012, s. 357.

vypuštěny, však nutně nemusí bez dalšího znamenat vítaný posun. Jak již bylo v práci zmíněno, v některých případech vykazuje současná právní úprava podstatné prvky nesourodosti vzniklé v důsledku přejímání různých právních úprav.²⁹¹ Mám za to, že zákonodárce by měl při vši zdrženlivosti důsledně vážit, zda i s ohledem na společenské poměry a potřeby adresátů je skutečně dán zájem na ukotvení, příp. obnovení všech právních institutů vybrané právní regulace.

S ohledem na rozsah současné úpravy dědického práva lze bohužel stěží předpokládat, že by adresát právní normy za absence právního vzdělání či bez bližší právní pomoci vyhověl všem požadavkům zákonodárce. Jeví se tak spíše jako nepravděpodobné, že by dnešní zůstavitel bez jakéhokoliv zaváhání úspěšně povolal dědice dle své vůle, příp. stanovil náhradnictví, připojil odkazy a příkazy, a to vše tak, aby pořízení pro případ smrti skutečně zcela odráželo jeho vůli a zároveň splňovalo veškeré formální a obsahové náležitosti. Uvedené konstatování tak vybízí k otázce, zda je skutečně účelné, aby měl zůstavitel tak pestrou paletu právních institutů v oblasti dědického práva, když tato široká nabídka pak fakticky znemožňuje snadnou orientaci v právní normě a tím i snižuje právní jistotu adresáta.

Domnívám se, že požadavek na jednoduchost a s ní související srozumitelnost zákonného textu je plně legitimní a neměl by být ze strany zákonodárce opomíjen. Přehlížení srozumitelnosti právních textů při normotvorbě, ale i při aplikační praxi může vyústit v devaluaci významu právní úpravy, byť jinak jakkoli pokrokové a přínosné.²⁹² OZ 1950 v úpravě dědického práva nabízel poměrně stručná, jednoduchá a veskrze jednoznačná ustanovení. Tím, že opustil některé dosavadní právní instituty dědického práva,²⁹³ byla stručnost jeho znění podpořena. Na druhou stranu muselo rovněž znění OZ 1950 představovat významné novum a i zde musela být dána značná míra prvotní nejistoty, když z hlediska historického vývoje opouštěl takřka po 150 letech a v některých případech ještě značně déle historicky pevně ukotvené právní instituty dědického práva.

Krom rozdílností zkoumaných právních úprav je však třeba pozornost zaměřit i na shodné prvky obou kodexů. Za zásadní považuji jejich jednoznačnou koncepční shodnost v otázce okamžiku přechodu práv a povinností zůstavitele na dědice, když jej oba spojují

²⁹¹ Příkladem lze zmínit dědickou smlouvu s jejím dvojitým režimem ve smyslu obecné dědické smlouvy a dědické smlouvy uzavírané mezi manželi, příp. snoubenci.

²⁹² Viz také poučení plynoucí z osnovy zákoníku *Codex Theresianus*, jehož návrh byl předložen roku 1766 a který nikdy nevešel v platnost. „*V jistém smyslu je osnova tereziánského kodexu rovněž jakýmsi nadčasovým – a v tomto ohledu vlastně i školsky odstrašujícím – příkladem toho, kam dospěje zákonodárce, chce-li zákonem upravit skutečně vše, včetně toho, co jinak zůstává vyhrazeno právní vědě a teorii, tedy včetně obecných definic.*“ URFUS, Valentin. *Historické základy novodobého práva soukromého. Římskoprávní dědictví a soukromé právo kontinentální Evropy*. 2 vyd. Praha: C. H. Beck, 2001, s. 103.

²⁹³ Dědická smlouva, darování pro případ smrti, fideikomisární substitute, stanovení podmínek v závěti aj.

s okamžikem smrti zůstavitele. Opuštění právního institutu ležící pozůstalosti, ke kterému přikročil tehdejší zákonodárce, nepředstavovalo pouhou kosmetickou změnu, ale jednalo se o skutečně zásadní posun, který se promítl v celém pojetí dědického práva. Ačkoliv i na této změně nebyla dána jednoznačná shoda, pokud jde o kodifikační práce na OZ 1950, myslím, že by dnes již nebylo troufalé tvrdit, že se tento krok osvědčil.²⁹⁴

Ačkoliv byl OZ 1950 jako tzv. střední kodex brzy nahrazen OZ 1964,²⁹⁵ a netěšil se tak dlouhé účinnosti, byl v oblasti dědického práva přelomovou právní normou vzhledem ke změně dosavadní právní regulace.²⁹⁶ Dílem tak i dnes navazujeme na určitou tradici dědického práva, které bylo ukotveno v OZ 1950. K němu samotnému se rovněž současná odborná veřejnost nestaví zcela odmítavě.²⁹⁷ Myslím, že odborný zájem věnovaný OZ 1950 může přinést řadu poznatků a zajímavých podnětů, a to i k úvahám *de lege ferenda*. Pozornost si jistě zaslouhují i kodifikační práce na OZ 1950, jejichž průběh lze alespoň částečně rekonstruovat díky archivním pramenům, a které tak poskytují určitý vhled do řešení právních otázek, přičemž je možné seznat, že se stále jedná o otázky aktuální.

Domnívám se, že cíle práce, který byl úvodem vymezen, se podařilo dosáhnout, neboť práce poskytuje srovnání zvolené právní úpravy, kdy je částečně přikročeno i k jejímu hodnocení a jsou zmiňovány rovněž úvahy *de lege ferenda*. Doufám, že tato práce tak umožňuje seznat i některé obecnější závěry, pokud jde o srovnání dědického práva ve zkoumaných kodexech.

Jsem toho názoru, že historická perspektiva, která se prostřednictvím srovnání dvou právních úprav nabízí, může přispět k podnětné diskuzi ohledně právní regulace do budoucna. Je však třeba přistupovat kriticky jak k dobovým pramenům včetně právní úpravy, tak také k současné podobě práva, neboť v tomto ohledu nese zejm. právní veřejnost nemalý díl odpovědnosti za výklad práva a s ním spojenou diskuzi, kdy tato je rovněž způsobitelná významně

²⁹⁴ Jak uváděl již Petrželka „[je] to úprava mnohem spravedlivější, jasná, přesná a nekomplikovaná.“ PETRŽELKA, Karel. Nové československé právo dědické. In: KNAPP, Viktor, PETRŽELKA, Karel, ŠKUNDIN, Zinovij Isaakovič. *K otázkám nového občanského práva*, s. 60.

²⁹⁵ S výjimkou několika torzovitých ustanovení.

²⁹⁶ V současnosti bývá ve spojitosti s OZ 1950 odbornou veřejností kladen důraz spíše na otázku věcných práv, a to konkrétně v souvislosti s rozlišováním vlastnického práva na jeho jednotlivé druhy.

²⁹⁷ „Pokud uvážíme dobové ideologické limity, tak občanský zákoník z roku 1950 představuje poměrně zdařilé legislativní dílo, propojující českou i slovenskou právní tradici a reagující na podněty meziválečné právní vědy i změněné společenské podmínky.“ HORÁK, Ondřej, RAZIM, Jakub. *Dějiny kodifikace soukromého práva v českých zemích*, s. 100. „[Zjednodušení] úpravy bylo ještě v OZ 1950 provedeno poměrně citlivě, zásluhou renomovaný [sic] civilistů v čele s profesorem Janem Krčmářem [...]“ KUKLÍK, Jan a kol. *Vývoj československého práva 1945–1989*. Praha: Linde Praha, 2009, s. 513–514. Pro úplnost je však třeba upozornit, že účast prof. Krčmáře na kodifikačních pracích byla *via facti* spíše okrajová. „[...] [Práci] se v menší míře účastnil ještě i J. Krčmář, jeho role však byla spíše poradní.“ HORÁK, Ondřej, RAZIM, Jakub. *Dějiny kodifikace soukromého práva v českých zemích*, s. 96.

ovlivňovat aplikační praxi. V tomto duchu je pak škoda jakékoliv podnětné a konstruktivní kritiky, která včas nezazní. Na druhou stranu bylo by nešťastné opomíjet a přehlížet efektivní právní koncepty, které s sebou ta která právní úprava přináší.

„Dobrym je ustanovení právní, které jde povšechně ve směru k ideálu spravedlnosti a které zároveň v životě se osvědčuje. Ale osvědčiti se může jen pravidlo, které jest přiměřeno všeobecné, průměrné mravní úrovni lidu. Předstihne-li daleko tuto úroveň, vznáší-li se v oblacích – zůstane marně popsaným papírem. [...] Život a právo mají v celku společnou úroveň a společnou dráhu před sebou. Učiňme život lepším – a lepším stane se i naše právo. A úsilí o lepší život musí každý začínati sám u sebe.“²⁹⁸

²⁹⁸ SVOBODA, Emil. *Člověk a společnost. Podáváme si ruce na cestě k světlu*. Praha: Vydavatelství Volné Myšlenky československé, 1924, s. 70–71.

Seznam zkratek

ABGB	Všeobecný zákoník občanský uvozený císařským patentem č. 946/1811 Sb. zák. soud.
DZ 1950	Důvodová zpráva k zákonu č. 141/1950 Sb., občanský zákoník.
DZ 2012	Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.
OZ 1950	Zákon č. 141/1950 Sb., občanský zákoník.
OZ 1964	Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník.
OZ 2012	Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.
TZ 2009	Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.
Úst 1948	Ústavní zákon č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky.

Seznam použitých zdrojů

Seznam použité literatury

- ARIÈS, Philippe. *Dějiny smrti*. 1. vyd. Praha: Argo, 2020. ISBN 978-80-257-3251-9.
- BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 2. přeprac. vyd. Praha: Academia, 1994. ISBN 80-200-0243-X.
- BLÁHOVÁ, Ivana, BLAŽEK, Lukáš, KUKLÍK, Jan, ŠOUŠA, Jiří a kol. *Právnícká dvouletka. Rekodifikace právního řádu, justice a správy v 50. letech 20. století*. Praha: Auditorium, 2014. ISBN 978-80-87284-52-0.
- BOGUSZAK, Jiří, ČAPEK, Jiří, GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 2. přeprac. vyd. Praha: ASPI, 2004. ISBN 80-7357-030-0.
- ČERNÁ, Stanislava, ŠTENGLOVÁ, Ivana, PELIKÁNOVÁ, Irena, DĚDIČ, Jan a kol. *Obchodní právo. Podnikatel, podnikání, závazky s účastí podnikatele*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-333-4.
- DVOŘÁK, Jan, ŠVESTKA, Jiří, ZUKLÍNOVÁ, Michaela a kol. *Občanské právo hmotné. Svazek 1. Díl první: Obecná část*. 2. aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-187-3.
- DVOŘÁK, Jan, ŠVESTKA, Jiří, ZUKLÍNOVÁ, Michaela a kol. *Občanské právo hmotné. Svazek 4. Díl čtvrtý: Dědické právo*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2019. ISBN 978-80-7478-939-7.
- FRANTALOVÁ, Anna. *Právnícká dvouletka a činnost politické komise v letech 1948-1950*. Dizertační práce. Jan KUKLÍK (vedoucí práce). Praha: Univerzita Karlova, Právnícká fakulta, 2019.
- GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 6. aktualiz. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-454-1.
- HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. Bratislava: Právnícká fakulta University Komenského, 1927.
- HOLUB, Rudolf a kol. *Komentář k občanskému zákoníku. Právo dědické*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1957.
- HONEGGER, Arthur. *Zařikání zkamenělin*. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1960.
- HORÁK, Ondřej, RAZIM, Jakub. *Dějiny kodifikace soukromého práva v českých zemích*. 1. vyd. Praha: Leges, 2020. ISBN 978-80-7502-501-2.

- JANEČEK, Václav. *Kritika právní odpovědnosti*. Praha: Wolters Kluwer, 2017. ISBN 978-80-7552-812-4.
- JHERING, Rudolf von. *Boj o právo. Právní věda všedního dne*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009. ISBN 978-80-7380-102-1.
- KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1995. ISBN 80-7179-031-1.
- KNAPP, Viktor. *Proměny času. Vzpomínky nestora české právní vědy*. 1. vyd. Praha: Prospektrum, 1998. ISBN 80-7175-063-8.
- KNAPP, Viktor a kol. *Učebnice občanského a rodinného práva. Svazek I. Obecná část - Práva věcná*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1953.
- KNAPP, Viktor a kol. *Učebnice občanského a rodinného práva. Svazek III. Dědické právo - Rodinné právo*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1954.
- KNAPPOVÁ, Marta, ŠVESTKA, Jiří a kol. *Občanské právo hmotné. Svazek I. Díl první: Obecná část. Díl druhý: Věcná práva*. 3. aktualiz. a dopl. vyd. Praha: ASPI, 2002. ISBN 80-86395-28-6.
- KNAPPOVÁ, Marta, ŠVESTKA, Jiří a kol. *Občanské právo hmotné. Svazek III. Díl čtvrtý: Rodinné právo. Díl pátý: Autorské a patentové právo. Díl šestý: Dědické právo*. 3. aktualiz. a dopl. vyd. Praha: ASPI, 2002. ISBN 80-86395-44-8.
- KNAPPOVÁ, Marta. *Povinnost a odpovědnost v občanském právu*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2003. ISBN 80-86432-55-6.
- KRTIČKA, Antonín. *Dědické právo v občanském zákoníku z roku 1950*. Diplomová práce. Pavel SALÁK (vedoucí práce). Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2016.
- KUKLÍK, Jan a kol. *Vývoj československého práva 1945-1989*. Praha: Linde Praha, 2009. ISBN 978-80-7201-741-6.
- MADAR, Zdeněk a kol. *Slovník českého práva. I. díl. 2. rozš. a podstatně přeprac. vyd.* Praha: Linde Praha, 1999. ISBN 80-7201-150-2.
- MARCUS AURELIUS, Antoninus. *Hovory k sobě*. 8. vyd. Praha: Arista, 2011. ISBN 978-80-86410-63-0.
- MARŠÁLEK, Pavel. *Příběh moderního práva*. Praha: Auditorium, 2018. ISBN 978-80-87284-66-7.
- MONTAIGNE, Michel de. *Eseje*. [Řevnice]: Arbor vitae, 2008. ISBN 978-80-86300-92-4.

- MUŽÍK, Vít. *Kupní smlouva a vybrané související otázky závazkového práva smluvního dle zákona č. 141/1950 Sb., občanský zákoník, ve srovnání s recentní právní úpravou*. Diplomová práce. Jiří ŠOUŠA (vedoucí práce). Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2022.
- PARMA, Miloš (odp. red.). *Občanský zákoník*. 2. oprav. a dopl. vyd. Praha: Orbis, 1951.²⁹⁹
- PLANK, Karol. *Dedičské právo*. 1. vyd. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1954.
- SATURNÍK, Theodor. *Přehled dějin soukromého práva ve střední Evropě. Nástin přednášek*. 1. vyd. Praha: nákl. vl., 1945.
- SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio. Právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999. ISBN 80-901064-8-X.
- SOLNAŘ, Vladimír, FENYK, Jaroslav, CÍSAŘOVÁ, Dagmar. *Základy trestní odpovědnosti. Systém českého trestního práva*. 1. vyd. [jako Základy trestní odpovědnosti vyd. 2.]. Praha: Orac, 2003. ISBN 80-86199-74-6.
- STEJSKAL, Miloš. *Moudrost starých Římanů*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1990. ISBN 80-207-0096-X.
- SVOBODA, Emil. *Člověk a společnost. Podáváme si ruce na cestě k světlu*. Praha: Vydavatelství Volné Myšlenky československé, 1924.
- SVOBODA, Emil. *Dědické právo*. 2. pozm. vyd. Praha: Vesmír, 1926.
- SVOBODA, Emil. *Dědické právo*. 3. vyd. Praha: Československý Kompas, 1946.
- SVOBODA, Jiří, KLIČKA, Ondřej. *Dědické právo v praxi*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2014. ISBN 978-80-7400-266-3.
- ŠEŠINA, Martin, BÍLEK, Petr. *Dědické právo v předpisech dlouhého století (1918-2022). Příručka pro dodatečné projednání dědictví*. 1. vyd. Praha: Leges, 2023. ISBN 978-80-7502-603-3.
- ŠEŠINA, Martin, MUZIKÁŘ, Ladislav, DOBIÁŠ, Petr. *Dědické právo. Kompletní pohled na dědění z hlediska hmotněprávního, procesního a mezinárodního. Praktická příručka*. 2. aktualiz. vyd. Praha: Leges, 2022. ISBN 978-80-7502-601-9.
- TALANDA, Adam. *Problematika reprezentace v dědickém právu*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2021. ISBN 978-80-7400-817-7.

²⁹⁹ DZ 1950.

- TICHÝ, Luboš. *Obecná část občanského práva*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2014. ISBN 978-80-7400-483-4.
- TILSCH, Emanuel. *Dědické právo rakouské se stanoviska srovnávací vědy právní. Část I*. Praha: Wolters Kluwer, 2014. ISBN 978-80-7478-713-3.
- TUREČEK, Josef a kol. *Světové dějiny státu a práva ve starověku*. Praha: Orbis, 1963.
- URFUS, Valentin. *Historické základy novodobého práva soukromého. Římskoprávní dědictví a soukromé právo kontinentální Evropy*. 2 vyd. Praha: C. H. Beck, 2001. ISBN 80-7179-504-6.
- VILLON, François. *Závěť a jiné balady*. Praha: Garamond, 2018. ISBN 978-80-7407-408-0.
- WEINBERGER, Ota. *Norma a instituce. Úvod do teorie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2017. ISBN 978-80-7380-668-2.
- ZUKLÍNOVÁ, Michaela. *Věcná práva v kostce*. Praha: Linde Praha, 2014. ISBN 978-80-7201-946-5.

Seznam použitých článků a příspěvků včetně příspěvků v komentářové literatuře

- BEDNÁŘ, Václav. Nepominutelný dědic. In: HAVEL, Bohumil, PIHERA, Vlastimil (eds.). *Soukromé právo na cestě. Eseje a jiné texty k jubileu Karla Eliáše*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 17–28. ISBN 978-80-7380-265-3.
- BÍLEK, Petr. § 1582 [Smluvní strany], § 1583 [Smluvní odkazovník]. In: FIALA, Roman, DRÁPAL, Ljubomír a kol. *Občanský zákoník IV. Dědické právo (§ 1475–1720). Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2022, s. 224–231. ISBN 978-80-7400-869-6.
- BÍLEK, Petr. § 1596 [Dědic jako odkazovník]. In: FIALA, Roman, DRÁPAL, Ljubomír a kol. *Občanský zákoník IV. Dědické právo (§ 1475–1720). Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2022, s. 266–267. ISBN 978-80-7400-869-6.
- BLAŽKE, Jaromír. Odkaz v novém právu dědickém. *Právník. Časopis pro právní theorii a právní praksi*. Praha: Právnícký ústav Ministerstva spravedlnosti, 1951, roč. 90, s. 232–241.
- ČUHELOVÁ, Kateřina. § 26 [Důkaz smrti]. In: PETROV, Jan, VÝTISK, Michal, BERAN, Vladimír a kol. *Občanský zákoník. Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2019, s. 82–83. ISBN 978-80-7400-747-7.

- ELISCHER, David, DRACHOVSKÝ, Ondřej. Několik zastavení nad renunciační smlouvou. *Právník. Teoretický časopis pro otázky státu a práva*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, roč. 160, č. 6/2021, s. 416–430.
- ELISCHER, David. Protiprávnost – co je jejím zdrojem v soukromém právu? *Časopis pro právní vědu a praxi*. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, roč. XXIV, č. 4/2016, s. 501–526.
- FELDNER, Heiko. Nová vědeckost v dějepisectví kolem roku 1800. In: BERGER, Stefan, FELDNER, Heiko, PASSMORE, Kevin (eds.). *Jak se píšou dějiny. Teorie a praxe*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2016, s. 11–32. ISBN 978-80-7325-398-1.
- FIALA, Roman. § 1475 [Dědické právo, dědictví a pozůstalost]. In: FIALA, Roman, DRÁPAL, Ljubomír a kol. *Občanský zákoník IV. Dědické právo (§ 1475–1720). Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2022, s. 1–14. ISBN 978-80-7400-869-6.
- FIALA, Roman. § 1481 [Důvody dědické nezpůsobilosti]. In: FIALA, Roman, DRÁPAL, Ljubomír a kol. *Občanský zákoník IV. Dědické právo (§ 1475–1720). Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2022, s. 29–34. ISBN 978-80-7400-869-6.
- KITTEL, David. § 1490 [Vzdání se dědictví]. In: PETROV, Jan, VÝTISK, Michal, BERAN, Vladimír a kol. *Občanský zákoník. Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2019, s. 1565–1567. ISBN 978-80-7400-747-7.
- KITTEL, David. § 1646 [Vydědění a jeho důvody]. In: PETROV, Jan, VÝTISK, Michal, BERAN, Vladimír a kol. *Občanský zákoník. Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2019, s. 1689–1693. ISBN 978-80-7400-747-7.
- PETRŽELKA, Karel. Nové československé právo dědické. In: KNAPP, Viktor, PETRŽELKA, Karel, ŠKUNDIN, Zinovij Isaakovič. *K otázkám nového občanského práva*. Praha: Orbis, 1950, s. 47–75.
- REID, Kenneth Gilbert Cameron, WAAL, Marius Johannes de, ZIMMERMANN, Reinhard. Testamentary Formalities in Historical and Comparative Perspective. In: REID, Kenneth Gilbert Cameron, WAAL, Marius Johannes de, ZIMMERMANN, Reinhard (eds.). *Comparative Succession Law. Testamentary Formalities. Volume I*. Oxford: Oxford University Press, 2011, s. 432–471. ISBN: 978-0-19-969680-2.
- TRUNEČEK, Jaroslav. § 2063 [Darování pro případ smrti]. In: PRAŽÁK, Zbyněk, FIALA, Josef, HANDLAR, Jiří a kol. *Závazky z právních jednání podle občanského zákoníku. Komentář k § 1721–2893 OZ podle stavu k 1. 4. 2017 ve znění zákona č. 460/2016 Sb.* Praha: Leges, 2017, s. 730–731. ISBN 978-80-7502-158-8.

- WENDEHORST, Christiane Clara. Testamentary Formalities in Austria. In: REID, Kenneth Gilbert Cameron, WAAL, Marius Johannes de, ZIMMERMANN, Reinhard (eds.). *Comparative Succession Law. Testamentary Formalities. Volume I*. Oxford: Oxford University Press, 2011, s. 221–253. ISBN: 978-0-19-969680-2.

Seznam použitých právních předpisů

- Dekret dvorské kanceláře č. 1106 Sb. zák. soud ze dne 17. 10. 1812.
- Dvorský dekret č. 1340 Sb. zák. soud. ze dne 25. 6. 1817.
- Listina základních práv a svobod vyhlášená usnesením předsednictva České národní rady jako součást ústavního pořádku České republiky pod č. 2/1993 Sb.
- Ústavní zákon č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky.
- Všeobecný zákoník občanský uvozený císařským patentem č. 946/1811 Sb. zák. soud.
- Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník.
- Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.
- Zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon.
- Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.
- Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád.
- Zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů.
- Zákon č. 139/1947 Sb., o rozdělení pozůstalostí se zemědělskými podniky a o zamezení drobení zemědělské půdy.
- Zákon č. 141/1950 Sb., občanský zákoník.
- Zákon č. 142/1950 Sb., o řízení ve věcech občanskoprávních.
- Zákon č. 266/1949 Sb., o zatímních změnách v některých občanských věcech právních.
- Zákon č. 285/2002 Sb., o darování, odběrech a transplantacích tkání a orgánů a o změně některých zákonů.
- Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních.

Seznam použité judikatury

- Rozhodnutí Krajského soudu v Pardubicích ze dne 12. 12. 1955, sp. zn. 4 Co 1218/55. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluver [vid. 20. 2. 2024].
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 28. 5. 1954, sp. zn. Cz 153/54. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluver [vid. 20. 2. 2024].

- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. 9. 2019, sp. zn. 24 Cdo 1777/2019.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 24. 1. 2001, sp. zn. 21 Cdo 48/2000.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. 4. 2005, sp. zn. 30 Cdo 1190/2004.
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 26. 10. 2016, sp. zn. 21 Cdo 5591/2015.

Seznam použitých internetových zdrojů

- Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, konsolidovaná verze [online]. Dostupné z: <<http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>>.

Seznam použitých archivních pramenů

- Národní archiv, Ministerstvo spravedlnosti ČSR (nezpracováno).

Vybrané otázky dědického práva dle zákona č. 141/1950 Sb., občanský zákoník, ve srovnání s recentní právní úpravou

Abstrakt

Práce pojednává o vybraných otázkách dědického práva dle zákona č. 141/1950 Sb., občanský zákoník (dále jen jako „OZ 1950“), a srovnává je se současnou právní úpravou. OZ 1950, který nabyl účinnosti 1. 1. 1951, významným způsobem reformoval podobu dosavadního (tehdejšího) dědického práva, přičemž řadu právních institutů za účelem zjednodušení právní úpravy z právního řádu vyčlenil. Opuštěny tak byly např. právní instituty dědické smlouvy, svěřenského nástupnictví, darování pro případ smrti, dovětku apod. Současná právní regulace, tedy zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále jen jako „OZ 2012“), která je částečně inspirována Všeobecným zákoníkem občanským uvozeným císařským patentem č. 946/1811 Sb. zák. soud., některé z dříve opuštěných právních institutů obnovuje. Je třeba ovšem připustit, že v některých podstatných otázkách dědického práva recentní právní úprava rovněž navazuje na tradici založenou OZ 1950, a to zejm. pokud jde o problematiku okamžiku přechodu práv a povinností z osoby zůstavitele na dědice.

V práci je věnována pozornost např. povaze přecházejících práv a povinností, otázkám nepominutelného dědice, odkazu, odmítnutí dědictví, jakož i oblasti dědických titulů, pořízení pro případ smrti apod.

Samotná práce je svojí strukturou členěna do čtyř částí, přičemž první se zabývá právními principy dědického práva, druhá pojednává zejm. o smrti člověka a přechodu práv a povinností z osoby zůstavitele na dědice, třetí se zaměřuje na problematiku dědice a možností jeho ingerence v oblasti dědického práva, čtvrtá se věnuje zejm. dědickým titulům, pořízením pro případ smrti a také dalším právním institutům dědického práva. Závěrem jsou shrnuty poznatky plynoucí z provedené analýzy a komparace vybrané právní úpravy OZ 1950 a OZ 2012.

Předmětná práce tak podává srovnání vybraných právních institutů dědického práva, které jsou v práci kriticky zkoumány. Nabízí však také úvahy *de lege ferenda*, pokud jde o možné změny právní úpravy *pro futuro*.

Klíčová slova: dědické právo, zákon č. 141/1950 Sb., občanský zákoník, zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

Selected issues of inheritance law according to Act No. 141/1950 Coll., Civil Code, in comparasion with recent legislation

Abstract

The thesis deals with selected issues of inheritance law according to Act No. 141/1950 Coll., Civil Code (hereinafter referred to as "CC 1950"), and compares them with the current legislation. The Civil Code 1950, which came into force on 1 January 1951, significantly reformed the form of the existing (then) inheritance law, excluding a number of legal institutes from the legal system in order to simplify the legal regulation. For example, the legal institutes of the contract of inheritance, fideicommissary substitution, donation mortis causa, codicil, etc. were abandoned. The current legal regulation, i.e. Act No. 89/2012 Coll., the Civil Code (hereinafter referred to as the "CC 2012"), which is partly inspired by the General Civil Code promulgated by Imperial Patent No. 946/1811 Coll., restores some of the previously abandoned legal institutes. It must be admitted, however, that in some essential matters of inheritance law the recent legislation also follows the tradition established by the CC 1950, in particular as regards the issue of the moment of transfer of rights and obligations from the testator to the heirs.

Attention is paid to the nature of the rights and obligations that are transferred, the issues of a forced heir, legacy, refusal of inheritance, as well as the area of titles of inheritance, disposition mortis causa, etc.

The structure of the thesis itself is divided into four parts, the first part discusses the legal principles of inheritance law, the second deals with the death of a person and the transfer of rights and obligations from the testator to the heir, the third focuses on the issue of the heir and the possibilities of his interference in the field of inheritance law, the fourth deals with inheritance titles, disposition mortis causa and other legal institutes of inheritance law. Finally, the findings of the analysis and comparison of the selected legislation of the CC 1950 and the CC 2012 are summarised.

Thus, the subject work provides a comparison of selected legal institutes of inheritance law, which are critically examined in the thesis. However, it also offers *de lege ferenda* considerations regarding possible changes to the legal regulation *pro futuro*.

Keywords: inheritance law, Act No. 141/1950 Coll., Civil Code, Act No. 89/2012 Coll., Civil Code